

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Katolická teologická fakulta

Ústav dějin křesťanského umění

Dějiny křesťanského umění

Kateřina Jirková

Rukopisy královny Elišky Rejčky

bakalářská práce

Vedoucí práce: PhDr. Viktor Kubík, Ph.D.

Praha 2011

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci s názvem „Rukopisy královny Elišky Rejčky“ napsala samostatně a výhradně s použitím uvedených pramenů a literatury a že jsem ji nevyužila k získání jiného nebo stejného titulu.

Souhlasím s tím, aby práce byla zveřejněna pro účely výzkumu a soukromého studia.

V Praze dne 26. června 2011

Kateřina Jirková

Bibliografická citace

Rukopisy královny Elišky Rejčky [rukopis] : bakalářská práce / Kateřina Jirková ; vedoucí práce: Viktor Kubík. -- Praha, 2011. -- 150 s.

Anotace

Bakalářská práce „Rukopisy královny Elišky Rejčky“ je věnována souboru devíti iluminovaných rukopisů, který dala zhotovit svým nákladem královna Eliška Rejčka pro klášter cisterciáček na Starém Brně. Po seznámení se životem Elišky Rejčky a jejími donátorskými aktivitami je hlavní část práce zaměřena na samotné rukopisy. Stručně jsou pojednané jejich další osudy a následně jsou uvedeny jejich katalogové údaje. Dále je rozebrána výzdoba sledovaných rukopisů a s ní související problematika vymezení dílenských vztahů. Na základě zjištěných poznatků jsou sledovány možné zdroje a paralely, které mohly iluminátory těchto rukopisů ovlivnit. Po určení možné datace jednotlivých rukopisů se práce zabývá problémem vývojového významu sledované skupiny rukopisů pro další vývoj iluminace v našich zemích a její kulturně historický kontext vzniku.

Klíčová slova

Rejčka, rukopisy, Staré Brno, klášter cisterciáček, Aula Sanctae Mariae, gotika

Abstract

The Bachelor thesis “Manuscripts of Queen Elizabeth Rejčka“ is devoted to a set of nine illuminated manuscripts that Elizabeth Rejčka had made as benefactor for Cistercian Convent in Staré Brno. After getting familiar with the life of Elizabeth Rejčka the main part of thesis is devoted and focused to manuscripts themselves. Their history is related and their catalogue information is given. Both decorations of mentioned manuscripts and workshops relations are studied. Possible sources that might have influenced the manuscripts illuminators are closely observed using obtained data. After possible dating of hereby mentioned manuscripts the thesis is devoted to the problem of development of significance for next expansion and growth of illumination in our countries and its historical context of its origin.

Keywords

Rejčka, Manuscripts, Staré Brno, Cistercian konvent, Aula Sanctae Mariae, Gothic

Počet znaků (včetně mezer): 278 028

Poděkování

Na úvod bych chtěla poděkovat vedoucímu mé bakalářské práce, PhDr. Viktoru Kubíkovi, Ph.D, za odborné vedené mé bakalářské práce, velmi pečlivý přístup, cenné rady a čas, které mi věnoval při psaní této práce.

Obsah

I. Úvod.....	8
II. Přehled literatury	11
III. Kapitoly.....	20
1. Donátorské aktivity Elišky Rejčky v kontextu své doby - výchozí orientace do komplikovaného problému.....	20
2. Starobrněnský soubor rukopisů – základní katalogové údaje	36
2.1. Přehled starobrněnského souboru rukopisů (včetně historických osudů skupiny).....	36
2.2. Lekcionář z roku 1315 (Národní knihovna ve Vídni, Cod. 1773).....	39
2.3. Lekcionář z roku 1316 (Národní knihovna ve Vídni, Cod. 1772).....	40
2.4. Antifonář z roku 1317 (Moravská zemská knihovna v Brně, R 600)	42
2.5. Antifonář (Moravský zemský archiv v Brně, FM 7).....	44
2.6. Graduál (Národní knihovna ve Vídni, Cod. 1774).....	45
2.7. Chorální kniha (Národní knihovna ve Vídni, Cod. 1813).....	47
2.8. Kapitulář (Národní knihovna ve Vídni, Cod. 1835).....	50
2.9. Rajhradský antifonář a žaltář (Moravská zemská knihovna v Brně, R 355).....	52
2.10. Martyrologium Usuardi (Národní knihovna ve Vídni, Cod. 417).....	55
3. Analýza výzdoby starobrněnské skupiny rukopisů.....	57
3.1. Systém rozvrhu výzdoby	57
3.2. Kaligrafická výzdoba	59
3.3. Malířská výzdoba	61
3.3.1. Typologie iniciál.....	62
3.3.2. Typologie výzdoby bordur	64
3.3.3. Typologie ornamentiky	66
3.3.4. Figurální výjevy	67
3.4. Problém vymezení dílenských vztahů mezi sledovanými rukopisy.....	69
4. Problém umělecko-historického kontextu starobrněnského souboru rukopisů.....	77
4.1. Zdroje a paralely.....	77

4.2. Otázka datace	84
4.3. Problém vývojového významu starobrněnské skupiny rukopisů pro další vývoj iluminace v našich zemích a její kulturně historický kontext vzniku	88
IV. Závěr	94
V. Obrazová příloha	97
VI. Seznam vyobrazení	140
V. Seznam použité literatury	146
VI. Resumé.....	150

I. Úvod

Pro svou bakalářskou práci jsem si vybrala téma „Rukopisy královny Elišky Rejčky“. Tento unikátní dochovaný soubor liturgických kodexů je zajímavý nejen svou raně gotickou výzdobou, ale i vzájemnými vztahy výzdoby jednotlivých rukopisů. Tématu iluminovaných rukopisů Elišky Rejčky bylo věnováno nemálo literatury, odborných studií i populárně laděných statí.

Ve své bakalářské práci shrnu dosavadní literaturu k tématu rukopisů královny Elišky Rejčky. Poté se budu podrobněji zabývat osobou královny Elišky Rejčky, která dala podnět ke zhotovení pojednávaných rukopisů, jejím životem a donátorskými aktivitami. Posléze soubor rukopisů popíšu a provedu rozbor výzdoby z hlediska formální a ikonografické analýzy. Zaměřím se na systém rozvrhu výzdoby, kaligrafickou a malířskou výzdobu. Následně bude skupina rukopisů orientačně zhodnocena v souvislostech možných zdrojů inspirace jejich stylu i ve vztahu k dobovému vývoji české a středoevropské knižní malby první poloviny 14. století. Budu hledat zdroje a paralely s výzdobou starobrněnské skupiny a možnou datací rukopisů. Na závěr se pokusím nastínit otázku vývojového významu starobrněnské skupiny rukopisů pro další vývoj iluminace v našich zemích a její kulturně historický kontext vzniku.

Už třinácté století přineslo Čechům v rámci Svaté říše římské vynikající postavení. Hospodářský rozmach za Přemysla Otakara II. a jeho syna Václava II. a čilý styk se západem Evropy vytvořily příznivé předpoklady i pro kulturní rozkvět země.¹ Církevně-politické a diplomatické styky přiblížily české země Francii a Anglii, kde se právě rozvíjel gotický sloh. Tyto okolnosti velmi pomohly pronikání nového slohu i do českého prostředí.² Na počátku tohoto období se výrazně zesiluje velkorysé mecenášství vznešených a zámožných vrstev.³ Vzrůst blahobytu je patrný zejména ve stavební činnosti a v dekorativní plastice.⁴ Bohatnoucí města a šlechta nezůstávají nijak pozadu za panovníkem a stavějí si po jeho vzoru nová pevná sídla.⁵ K rozvoji nového stavebního slohu přispěla velká klášterní založení zámožných a vznešených jednotlivců. Teprve však

¹ KVĚT 1931, 11-12; STEJSKAL 1984, 284, BARTLOVÁ/BOBKOVÁ 2003, 213-214; KUTHAN 2008, 7-8.

² KVĚT 1931, 11-12; STEJSKAL 1984, 284; KUTHAN 2008, 7-8.

³ KVĚT 1931, 12; STEJSKAL 1984, 284.

⁴ STEJSKAL 1984, 284.

⁵ KVĚT 1931, 12-13; BALEKA, 1997, 174.

kolem roku 1300 začíná gotický sloh pronikat také do malby. Jedním z nejdůležitějších pramenů k poznání počátků gotické malby v Čechách je knižní malířství.⁶

Do rozvoje české knižní kultury už na samém počátku jejího gotického období zasáhla Přemyslovna Kunhuta, sestra Václava II., která roku 1302 vstoupila k benediktýnkám do kláštera sv. Jiří na Pražském hradě a následujícího roku se stala jeho abatyší.⁷ Rukopisy, které se zde dochovaly, dobře dotvářejí obraz dobové knižní produkce v Čechách. Abatyše Kunhuta velmi pečovala o rozvoj knižní kultury a dávala podněty k tvůrčí práci.⁸ O tom svědčí rukopis, který byl opsán a ilustrován v roce 1313 a jeho poslední část byla iluminovaná koncem roku 1321, tzv. Pasionál abatyše Kunhuty (NK XIV.A.17).⁹ Toto dílo je velmi ceněno především pro svou velmi vysokou výtvarnou kvalitu.¹⁰

Dalším významným dokladem počátků české gotické malby je právě soubor dochovaných rukopisů, věnovaných cisterciáčkám na Starém Brně.¹¹ Byla to Eliška Rejčka z rodu polských Piastovců, která významně zasáhla do české gotické malby, když dala podnět k sepsání sledovaného souboru starobrněnských iluminovaných rukopisů.¹²

⁶ FRIEDL 1930, 5-6; KVĚT 1931, 11-13; MATĚJČEK 1931, 241-243; BARTLOVÁ/BOBKOVÁ 2003, 213-214.

⁷ KVĚT 1931, 18; KADLEC 1991, 182; BALEKA, 1997, 174.

⁸ KVĚT 1931, 18-19. Z rukopisů abatyše Kunhuty: *Breviarium Cunegundis, abbatisae monasterii sancti Georgii* (Praha, Národní knihovna České republiky, sign. VII.G.17), konec 13.-počátek 14. století (před 1321); *Preces ad sanctos usui Cunegundis abbatisae monasterii sancti Georgii in castro Pragensi destinace* (Praha, Národní knihovna České republiky, sign. XII.D.12), před 1321; *Pasionál abatyše Kunhuty* (Praha, Národní knihovna České republiky, sign. XIV.A.17), 1313-1321; *Breviář abatyše Kunhuty* (Praha, Národní knihovna České republiky, sign. XII.D.9), přelom 13. a 14. století (před 1305, po 1295).

⁹ Literatura k pasionálu abatyše Kunhuty: Josef TRUHLÁŘ: *Katalog českých rukopisů c. k. veřejné a univerzitní knihovny pražské*. Praha 1906, 280; Antonín MATĚJČEK: *Pasionál abatyše Kunhuty*. Praha 1922; Blažena RYNEŠOVÁ: Beneš, kanovník Svatojiřský, a "Pasionál abatyše Kunhuty". In: *Časopis archivní školy*. 1926, 13-35; Emma URBÁNKOVÁ: *Rukopisy a vzácné tisky pražské Univerzitní knihovny*. Praha 1957, 17; Václav PLOCEK: *Catalogus codicum notis musicis instructorum, qui in Bibliotheca publica rei publicae Bohemicae socialisticae in Bibliotheca universitatis Pragensis servantur, tomus II. Pragae 1973*, 460-461; Emma URBÁNKOVÁ / Karel STEJSKAL: *Pasionál Přemyslovny Kunhuty*. Praha 1975; Jana NECHUTOVÁ: *Latinská literatura českého středověku do roku 1400*. Praha 2000, 193-196.

¹⁰ KVĚT 1931, 18-19. STEJSKAL 1984, 293-295.

¹¹ Základní literatura k rukopisům Elišky Rejčky: Max DVOŘÁK: *Die Illuminatoren des Johann von Neumarkt*. In: *Jahrbuch der kunsthistorischen Sammlungen des allerhöchsten Kaiserhauses*. Wien 1901, 6-126; Eugen DOSTÁL: *Čechy a Avignon. Příspěvky ke vzniku českého umění illuminátorského v XIV. století*. Brno 1922; Antonín FRIEDL: *Malíři královny Alžběty*. Praha 1930; Jan KVĚT: *Iluminované rukopisy královny Rejčky. Příspěvek k dějinám české knižní malby ve století XVI*. Praha 1931; Jan KVĚT: *Martyrologium a regula s. Benedicti z kláštera Aula Sanctae Mariae na Starém Brně*. In: *Sborník prací filosofické fakulty Brněnské university, řada uměnovědná (F) č. 8*. Brno 1964, 35-41; Vladislav DOKOUPIL: *Soupis rukopisů knihovny Benediktinů v Rajhradě*. 1966; Karel STEJSKAL: *Pešek a Oldřich, malíři královny Rejčky*. In: *Dějiny a současnost*, roč. IX, č. 9. 1967, 34-37; Andreas FINGERNAGEL / Martin ROLAND: *Mitteuropäische Schulen I (ca. 1250 – 1350)*. Wien 1997; Stanislav PETR: *Středověké literární rukopisy v Moravském zemském archivu v Brně*. In: *Časopis Matice moravské*, roč. CXIX. 2000; Hana J Hlaváčková: *Antifonář královny Elišky Rejčky a Žaltář, 1317-1323*. In: *Královský sňatek: Eliška Přemyslovna a Jan Lucemburský - 1310*. Praha 2010, 498-502.

¹² Základní literatura k osobnosti Elišky Rejčky: Oswald BALZER: *Genealogia Piastów*, Kraków 1895, 255-257; Antonín FRIEDL: *Malíři královny Alžběty*. Praha 1930, 5-11; Jan KVĚT: *Iluminované rukopisy královny Rejčky. Příspěvek k dějinám české knižní malby ve století XVI*. Praha 1931, 11-32; Karel STLOUKAL: *Královna Rejčka*. In: *Královny, kněžny a velké ženy české*. Praha 1940, 116-127; Věra

NĚMEČKOVÁ / Michal VITANOVSKÝ: Hradecká královna Eliška Rejčka. In: Sběratelské zprávy (Česká numismatická společnost), pobočka Hradec Králové, č. 50. 1985, 317-326; Jiří KUTHAN: Královna Alžběta Rejčka (†1335). In: Chrám Svatého Ducha a královna Eliška Rejčka v Hradci králové 1308 – 2008. Hradec Králové 2009, 113-128; Klára BENEŠOVSKÁ: Královna Eliška Rejčka a klášter cisterciáček Aula sanctae Mariae. In: Královský sňatek: Eliška Přemyslovna a Jan Lucemburský - 1310. Praha 2010, 488-495; Dana DVOŘÁČKOVÁ - MALÁ: Eliška Rejčka (Richenza Velkopolská) a Rudolf Kaše. In: Královský sňatek: Eliška Přemyslovna a Jan Lucemburský - 1310. Praha 2010, 304-305.

II. Přehled literatury

Literatura, kterou jsem citovala ve své bakalářské práci, se vedle literatury pramenné dělí ještě na dvě skupiny. První z nich svůj obsah soustředí na život a dílo královny Elišky Rejčky. Druhá skupina pak už více sleduje výzdobu a charakter jednotlivých rukopisů.

Z tohoto důvodu je nutné rozdělit i Přehled literatury a pramenů k tématu na dvě části.

O životě a osobnosti královny Elišky Rejčky bylo napsáno mnoho článků a nejrůznějších studií. Ve své práci necituji všechny publikace, ale snažila jsem se vybrat jen stěžejní a přinášející nové informace.

Jedním z nejvýznamnějších pramenů k životu královny Elišky Rejčky je bezesporu **Zbraslavská kronika**.¹³ Zbraslavský klášter, ve kterém tento spis vzniknul a po kterém nese i svůj název, byl založen Rejččiným prvním manželem Václavem II.¹⁴ Prvním kronikářem byl **Ota**, druhý opat Zbraslavského kláštera.¹⁵ Psal převážně o zakladateli kláštera králi Václavovi II., ale pravděpodobně jen v rozmezí let 1305 až 1314.¹⁶ Podle českého historika Václava Novotného se autor drží původního účelu kroniky, tedy oslavy panovníka, kde ho líčí jako vzorného křesťana a světského knížete.¹⁷ O královně Rejčce se zde však ještě nezmiňuje. Takto ale nečiní druhý zbraslavský kronikář **Petr Žitavský**, který zachycuje především dobu od Václava II. po Jana Lucemburského a je jejím hlavním kronikářem (v Kronice Zbraslavské pokračoval od kapitoly LII první knihy, doplňoval ale také dílo svého předchůdce).¹⁸ O Rejčce zanechává nemálo svědectví.¹⁹ Ve své práci vycházím z překladu Zbraslavské kroniky Jana V. Nováka z roku 1905²⁰ a Františka Heřmanského a Rudolfa Mertlíka z roku 1976²¹. Donátorské a jiné aktivity dokládají i četné listiny. Jejich prepisy jsou uvedeny v několika edicích pramenů, jako jsou Fontes

¹³ České vydání: Zdeněk FIALA / František HEŘMANSKÝ / Rudolf MERTLÍK: Kronika zbraslavská. Praha 1976. Příprava vydání Z. FIALA, překlad F. HEŘMANSKÝ a R. MERTLÍK.

¹⁴ NOVOTNÝ 1905, 9-10.

¹⁵ K problému geneze Zbraslavské kroniky: Kronika Zbraslavská. Praha 1956. František HEŘMANSKÝ přeložil kroniku z latiny, ocenil ji po stránce slovesné, vysvětlil věcné poznámky a připravil slovníček staročeských výrazů; Anna PAVLŮ a Rudolf MERTLÍK přetlumočili verše z latiny; od Zdeňka FIALY je úvod do historie, zhodnocení a rodokmen posledních Přemyslovců a prvních Lucemburků.

¹⁶ NOVOTNÝ 1905, 33-38.

¹⁷ NOVOTNÝ 1905, 34-35.

¹⁸ NOVOTNÝ 1905, 38-72.

¹⁹ Eliška Rejčka vystupuje ve Zbraslavské kronice v knize první v kapitolách: LXVII, LXIX, LXXIV, LXXXV, LXXXVI, XC, CXXVI a CXXIX. V knize druhé v kapitolách: I, VI, XI, XII, XXII. V knize třetí v kapitole: X.

²⁰ Kronika zbraslavská. Praha 1905. Český překlad: Jan V. NOVÁK.

²¹ Kronika zbraslavská. Praha 1976. Český překlad: František HEŘMANSKÝ, Rudolf MERTLÍK.

rerum Bohemicarum (FRB),²² Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae (RBM)²³ nebo Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae (CDM).²⁴

Václav Novotný, jak již byl výše zmíněn, napsal k vydání českého překladu Kroniky Zbraslavské z roku 1905 úvod a vlastní text kroniky pak doplnil poznámkami.²⁵ Ve svém úvodu čtenáře seznamuje se Zbraslavskou kronikou a osobnostmi kronikářů Oty a Petra Žitavského na základě dobového dění, ze kterého nevynechal ani na několika místech zde zmíněnou královnu Elišku Rejčku.²⁶ Následně o Elišce Rejčce roku 1930 píše **Antonín Friedl** ve své knize Malíři královny Alžběty.²⁷ Vedle rukopisů samotných sleduje také dobu a život královny.²⁸ Vedle iluminovaných rukopisů, které dala Rejčka svým nákladem zhotovit, však už dále o jejích donátorských aktivitách se nezmiňuje. Dalšího roku vyšla další velká monografie o souboru rukopisů, které svým nákladem dala zhotovit Eliška Rejčka. Autorem je **Jan Květ** a jeho kniha se jmenuje Iluminované rukopisy královny Rejčky, vyšla roku 1931.²⁹ Jan Květ tu nejen velmi podrobně rozebírá rukopisy samotné a jejich osudy, zasazuje je do širšího dobového kontextu a souvislostí počátků gotické tvorby u nás, ale seznamuje čtenáře také podrobněji s osobností královny Elišky Rejčky a poté se zaměřuje se na její založení a vybavení kláštera cisterciáček na Starém Brně Aula Sanctae Mariae.³⁰ Následně královnu Elišku Rejčku jako hrdou fundátorku popisuje **Josef Vítězslav Šimák** ve svém článku „Středověká kolonisace v zemích českých“, který byl uveden v knize České dějiny, díl I, část 5 z roku 1938.³¹ Píše o východních Čechách a sleduje, jakou měrou zasáhla královna Rejčka do jejich rozvoje.³² Také **Josef Šusta** se ve druhém díle Českých dějin nazvaných „Soumrak Přemyslovců a jejich dědictví“ z roku 1939 věnuje Elišce o Rejčce.³³ Zmiňuje ji na několika místech, většinou jen ale v souvislostech s českými panovníky. Určuje však tak její místo v dobovém dění. Mnoho informací k životu Elišky Rejčky jsem získala

²² Josef EMLER (ed.): Petri Zittaviensis Cronica Aule Regie (Petra Žitavského Kronika zbraslavská). In: Fontes rerum Bohemicarum IV, Pragae 1884.

²³ Josef EMLER (ed.): Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae II. Pragae 1882; Josef EMLER (ed.): Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae III. Pragae 1890.

²⁴ Antonín BOČEK / Josef CHYTIL (ed.): Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae V. Brno 1850; Josef CHYTIL (ed.): Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae VI. Brno 1854.

²⁵ Kronika zbraslavská. Praha 1905. Český překlad: Jan V. NOVÁK; Úvod a poznámky: Václav NOVOTNÝ, VI-LXXII.

²⁶ Novotný 1905, XV-XXXIII.

²⁷ Antonín FRIEDL: Malíři královny Alžběty. Praha 1930.

²⁸ FRIEDL 1930, 5-11.

²⁹ Jan KVĚT: Iluminované rukopisy královny Rejčky. Příspěvek k dějinám české knižní malby ve století XVI. Praha 1931.

³⁰ KVĚT 1931, 11-32.

³¹ Josef Vítězslav ŠIMÁK: Středověká kolonisace v zemích českých. In: České dějiny, díl I, část 5. Praha 1938.

³² ŠIMÁK 1938, 832-835.

³³ Josef ŠUSTA: Soumrak Přemyslovců a jejich dědictví. In: České dějiny, díl II., část I. 1939.

z popularizační knihy **Karla Stloukala** *Královn, kněžny a velké ženy české*, která vyšla v roce 1940.³⁴ Autor zde Elišce věnoval celou, velmi obsáhlou kapitolu nazvanou „Královna Rejčka“ a sledoval zde především křehkou ženskou stránku její osobnosti.³⁵ Také **Karel Stejskal**, který v mnoha svých pracích zkoumal především samotnou výzdobu rukopisů, se zastavil u osoby Elišky Rejčky.³⁶ Ve svém článku z roku 1967 „Pešek a Oldřich, malíři královny Rejčky“ převážně pojednává o malíři Peškovi, ale studuje i Rejčku jako královnu-vdovu. Zabývá se souvislostí královniny druhé závěti, jejich posledních let a zejména malířem Peškem.³⁷ V roce 1969 vyšla drobná monografie **Marie Kotrbové** zaměřené na Starobrněnský klášter.³⁸ Elišku Rejčku zmiňuje sice jen několika větami v úvodu, ale o to více se pak věnuje samotnému klášteru, který je s královnou Rejčkou neodmyslitelně spojený.³⁹ Z mladší literatury je velmi zajímavá studie z roku 1985 **Věry Němečkové** a **Michala Vitanovského**, která vyšla v 50. čísle Sběratelských zpráv numismatické společnosti s pobočkou v Hradci Králové, nazvané „Hradecká královna Eliška Rejčka“.⁴⁰ Autoři se zde pokusili rekonstruovat podobu královny Rejčky v souvislosti s plánovanými pamětními medailemi s co možná nejvěrnějším portrétem „hradecké královny“. Jako vzor pro podobu Rejčky uvažovali o hypotetickém portrétu na freskové malbě v sakristii chrámu Sv. Ducha.⁴¹ O královně Rejčce v Hradci píše také **Jaromír Mikulka** v knize *Dějiny Hradce Králové do roku 1850 I.*, která vyšla roku 1996.⁴² Popisuje zde její pobyt, a jakým podílem zasáhla do rozkvětu celého města.⁴³ **Vladimír Hrubý** se následně roku 2002 zaměřil na hradeckou katedrálu Sv. Ducha, která je tradičně spojována se zakladačkou Eliškou Rejčce.⁴⁴ Jeho další kniha z roku 2002 s názvem *Katedrála Sv. Ducha; Kaple Sv. Klimenta; Biskupská rezidence* – se zabývá právě touto dodnes spornou otázkou.⁴⁵ Téhož roku vydal **Vratislav Vaníček** třetí díl *Velkých dějin zemí Koruny české*.⁴⁶ Tento svazek zachycuje dobu posledních Přemyslovců. Další, čtvrtý díl, vyšel v roce 2003 a je rozdělen na dvě části. První svazek čtvrtého dílu popisuje převážně hospodářské a politické dějiny 14. století v našich zemích,

³⁴ Karel STLOUKAL: *Královna Rejčka*. In: *Královn, kněžny a velké ženy české*. Praha 1940.

³⁵ STLOUKAL 1940, 116-127.

³⁶ Karel STEJSKAL: *Pešek a Oldřich, malíři královny Rejčky*. In: *Dějiny a současnost*, roč. IX, č. 9. 1967.

³⁷ STEJSKAL 1967, 34-37.

³⁸ Marie KOTRBOVÁ: *Starobrněnský klášter*. Brno 1969.

³⁹ KOTRBOVÁ 1969, 2-3.

⁴⁰ Věra NĚMEČKOVÁ / Michal VITANOVSKÝ: *Hradecká královna Eliška Rejčka*. In: *Sběratelské zprávy (Česká numismatická společnost), pobočka Hradec Králové, č. 50. 1985, 317-326.*

⁴¹ NĚMEČKOVÁ/VITANOVSKÝ 1985, 317-326.

⁴² Jaromír MIKULKA: *Dějiny Hradce Králové do roku 1850 I.* Hradec Králové 1996.

⁴³ MIKULKA 1996, 26-33.

⁴⁴ Vladimír HRUBÝ: *Katedrála Sv. Ducha; Kaple Sv. Klimenta; Biskupská rezidence*. Hradec Králové 2002.

⁴⁵ HRUBÝ 2002, 30-32

⁴⁶ Vratislav VANÍČEK: *Velké dějiny zemí Koruny české, sv. III.* Praha, Litomyšl 2002.

zaměřuje se na dobu lucembuskou. Autorkou tohoto svazku je **Lenka Bobková**.⁴⁷ Druhý svazek tohoto dílu sleduje především kulturní dějiny ve 14. století. Na této knize se podílely **Milena Bartlová** a **Lenka Bobková**.⁴⁸ V roce 2004 vyšla kniha české historičky **Gabriely V. Šarochové**: Radostný úděl vdovský – královny-vdovy přemyslovských Čech, konkrétně pro sledované téma je důležitá kapitola „O Rejčce, čtyřech králích a jednom pánovi“.⁴⁹ Životopis královny Rejčky je zde podán květnatější formou, ale je velmi bohatý na informace.⁵⁰ V roce 2005 vyšla kniha **Tomáše Borovského** „Kláštery, panovník a zakladatelé na středověké Moravě“.⁵¹ Autor se zde zmiňuje nejen o starobrněnském klášteře a jeho majetkovém zajištění, ale také spolu s klášteřem také i o jeho obyvatelích a jejich vztahu k fundátorce.⁵² Také **Dušan Foltýn** se věnuje starobrněnskému klášteři cisterciáček ve své „Encyklopedii moravských a slezských klášterů“ z roku 2005.⁵³ Sleduje osudy kláštera od jeho založení až po konec 19. století.⁵⁴ Souběžně se také **Jiří Kuthan** v mnoha svých publikacích zabývá tímto klášteřem, v nichž rozebírá stavbu z hlediska jeho unikátní architektury.⁵⁵ Do své práce jsem zapracovala především jeho knihu z roku 2005 „Gloria sacri ordinis cisterciensis“, kterou věnoval cisterciáckým stavbám.⁵⁶ Ve dnech **15. a 16. října 2008 se uskutečnila konference** na půdě Filozofické fakulty Univerzity Hradce Králové na téma „Chrám Svatého Ducha a královna Eliška Rejčka v Hradci králové 1308 – 2008, Historická tradice v dějinách města. Od chrámu ke katedrále.“ Na konferenci vystoupila řada historiků, archivářů, archeologů, historiků umění i církevních historiků.⁵⁷ Výstupem této konference byla stejnojmenná publikace vydaná

⁴⁷ Lenka BOBKOVÁ: Velké dějiny zemí Koruny české, sv. IV.a. Praha, Litomyšl 2003.

⁴⁸ Milena BARTLOVÁ / Lenka BOBKOVÁ: Velké dějiny zemí Koruny české, sv. IV.b. Praha, Litomyšl 2003.

⁴⁹ Gabriela V. ŠAROCHOVÁ: O Rejčce, čtyřech králích a jednom pánovi. In: Radostný úděl vdovský. Královny-vdovy přemyslovských Čech. Praha 2004, 116-159.

⁵⁰ ŠAROCHOVÁ 2004, 116-159.

⁵¹ Tomáš BOROVSKEÝ: Kláštery, panovník a zakladatelé na středověké Moravě. Brno 2005.

⁵² BOROVSKEÝ 2005, 37-40.

⁵³ Dušan FOLTÝN: Encyklopedie moravských a slezských klášterů. Praha 2005.

⁵⁴ FOLTÝN 2005, 208-215.

⁵⁵ Jiří KUTHAN: Gloria Sacri Ordinis Cisterciensis. Praha 2005.

⁵⁶ KUTHAN 2005, 373-380.

⁵⁷ Na konferenci vystoupili a svá témata přednesli: Robert ANTONÍN (Alžběta Rejčka a souboj o český trůn v letech 1306-1308), Radek BLÁHA / Jiří SIGL (Středověká sakrální architektura Hradce Králové z pohledu archeologie), Boguslaw CZECHOWICZ (Królewska swiatynia hradeckich mieszczan. Miedzy historia sztuki a biblijnym dilematem), Miroslav KOVÁŘ (Stručné shrnutí některých nových poznatků ke stavební podobě zaniklých hradeckých sakrálních staveb), Jiří KUTHAN (Královna Alžběta Rejčka († 1335)), Petr LANDR (Církevní správa v hradeckém arcijáhensství ve světle písemností arcibiskupské kanceláře), František MUSIL (Hradec Králové jako centrum východočeské církevní správy v předhusitském období), František MUSIL (Hradec Králové, Eliška Rejčka a rok 1308), Jiří PAVLÍK / Radek POKORNÝ (Badatelské možnosti studia v archivních fondech církevní provenience uložených ve Státním okresním archivu Hradec Králové), Tomáš PETRÁČEK (Hradečtí biskupové a jejich katedrála Svatého Ducha v relacích ad limina v letech 1675-1923), Petr PÍTHA (Katedrála jako fenomén), Pavel R. POKORNÝ: Znaky královéhradeckých biskupů), Josef PTÁČEK / Dominik DUKA (Patrocinium katedrály Svatého Ducha), Jiří SLAVÍK (Jan Antonín Venuto - 175. výročí úmrtí), Martin ŠANDERA (Mistr Jan Rokycana a jeho východočeské působení), Jaroslav ŠŮLA

v Hradci Králové v roce 2009.⁵⁸ Ve své práci jsem citovala jen několik zde publikujících autorů. **František Musil** ve svém tématu „Hradec Králové, Eliška Rejčka a rok 1308“ se ponořil do otázky vztahu Elišky Rejčky k Hradci Králové a důležitého roku 1308, do kterého mnoho historiků klade datum založení Hradecké katedrály právě královnou Rejčkou.⁵⁹ Samotnou problematikou založení katedrály a fundace královny se pak také zabývá „Stručný přehled dějin farnosti chrámu Sv. Ducha v Hradci Králové“ **Jaroslava Šůly**.⁶⁰ **Jakub Vítofský** se zaměřil na stavbu chrámu z jiného úhlu pohledu: „Stavebníci a mistři panovnického chrámu Sv. Ducha v Hradci Králové“.⁶¹ Český historik a historik umění **Jiří Kuthan** se ve svém referátu „Alžběta Rejčka (†1335)“ zabýval Rejččiným životem a jejím dílem nejen v Hradci Králové.⁶² **Eleonora Tehníková** studovala středověké nástěnné malby v děkanské sakristii v katedrále Sv. Ducha v Hradci Králové, kde je předpokládán portrét královny Elišky Rejčky.⁶³ O královně Elišce Rejčce se také píše v katalogu k výstavě „**Královský sňatek: Eliška Přemyslovna a Jan Lucemburský 1310**“, která probíhala v Praze v Domě U Kamenného zvonu od 4. listopadu 2010 do 6. února 2011. Editorkou katalogu je **Klára Beněšovská**.⁶⁴ Zde jí bylo věnováno více kapitol, z nichž nejdůležitější jsou: „Eliška Rejčka (Richenza Velkopolská) a Rudolf Kaše“⁶⁵ a „Královna Eliška Rejčka a klášter cisterciáček Aula Sanctae Mariae“⁶⁶.

Druhá skupina literatury se týká rukopisů a jejich výzdoby. Starobrněnský soubor rukopisů Elišky Rejčky nebyl do uměleckohistorické literatury uveden najednou. Veřejnost se s jednotlivými rukopisy i se souvislostmi mezi nimi seznamovala postupem času. Odborná literatura i pak dlouhou dobu oddělovala rukopisy, které jsou uloženy ve Vídni

(Stručný přehled dějin farnosti chrámu Sv. Ducha v Hradci Králové), Eleonora TEHNÍKOVÁ (Středověké nástěnné malby v děkanské sakristii v katedrále Sv. Ducha v Hradci Králové), Jakub VÍTOFSKÝ (Stavebnictví a mistři panovnického chrámu Sv. Ducha v Hradci Králové - architektura a skulptura na rozhraní Janovy a Karlovy éry).

⁵⁸ Jiří ŠTĚPÁN (ed.): Chrám Svatého Ducha a královna Eliška Rejčka v Hradci Králové 1308 – 2008. Hradec Králové 2009

⁵⁹ František MUSIL: Hradec Králové, Eliška Rejčka a rok 1308. In: Chrám Svatého Ducha a královna Eliška Rejčka v Hradci Králové 1308 – 2008. Hradec Králové 2009, 11-15.

⁶⁰ Jaroslav ŠŮLA: Stručný přehled dějin farnosti chrámu Sv. Ducha v Hradci Králové. In: Chrám Svatého Ducha a královna Eliška Rejčka v Hradci Králové 1308 – 2008. Hradec Králové 2009, 89-91.

⁶¹ Jakub VÍTOFSKÝ: Stavebníci a mistři panovnického chrámu Sv. Ducha v Hradci Králové. In: Chrám Svatého Ducha a královna Eliška Rejčka v Hradci Králové 1308 – 2008. Hradec Králové 2009, 97-105.

⁶² Jiří KUTHAN: Královna Alžběta Rejčka (†1335). In: Chrám Svatého Ducha a královna Eliška Rejčka v Hradci Králové 1308 – 2008. Hradec Králové 2009, 113-127.

⁶³ Eleonora TEHNÍKOVÁ: Středověké nástěnné malby v děkanské sakristii v katedrále Sv. Ducha v Hradci Králové. In: Chrám Svatého Ducha a královna Eliška Rejčka v Hradci Králové 1308 – 2008. Hradec Králové 2009, 129-135.

⁶⁴ Klára BENEŠOVSKÁ (ed.): Královský sňatek: Eliška Přemyslovna a Jan Lucemburský - 1310. Praha 2010.

⁶⁵ Dana DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ: Eliška Rejčka (Richenza Velkopolská) a Rudolf Kaše. In: Královský sňatek: Eliška Přemyslovna a Jan Lucemburský - 1310. Praha 2010, 304-505.

⁶⁶ Klára BENEŠOVSKÁ: Královna Eliška Rejčka a klášter cisterciáček Aula Sanctae Mariae. In: Královský sňatek: Eliška Přemyslovna a Jan Lucemburský - 1310. Praha 2010, 488-496.

a rukopisy uložené na Moravě.⁶⁷ Rukopisy uložené ve Vídni byly známé již **Michaelu Denisovi**, který je stručně popsal ve svém katalogu „Codices manusripti theologici Bibliothecae Palatinae Vindobonensis latini aliarumque occidentis linguarum“ z let 1793-1795.⁶⁸ Kodexy zde popisuje po obsahové stránce, ale nijak je nehodnotí po stránce umělecké. Všechny tyto vídeňské rukopisy jsou také uvedené v „Tabulae codicum manuscriptorum praeter graecos et orientales in Bibliotheca Palatina Vindobonensi asservatorum (Cod. 1 - Cod. 19500)“ z let 1864-1899.⁶⁹ Teprve na Retrospektivní výstavě z roku 1891 byly představeny oba rukopisy z Rajhradské knihovny benediktinů (R 600 a R 355). Autorem části katalogu shrnující malířství drobné a tabulové byl **Karel Chytil**.⁷⁰ Zde na ně organizátory výstavy upozornil muzejní bibliotékař Adolf Patera.⁷¹ V referátu o výstavě v časopise Památky archeologické o nich znovu stručně **Karel Chytil** pojednal roku 1892.⁷² Ve sloupku „Malířství drobné a tabulové“ píše mimo jiné o brněnských rukopisech a zmiňuje se zde už i o antifonáři z Františkova muzea (FM 7), kterému věnuje ze všech třech brněnských rukopisů největší pozornost. Antifonář a žaltář R 355 zde nazývá brevířem, antifonáře R 600 se dotýká jen několika slovy.⁷³ O rok později v krátkém článku „Breviář královny Elišky Rejčky“ v časopise Zlatá Praha opakuje svůj soud o výzdobě kodexu R 355.⁷⁴ Mluví však pouze o dvou rukopisech ze souboru, o antifonáři z Františkova muzea se vůbec nezmiňuje.⁷⁵ Knižní výstava uspořádaná moravským průmyslovým muzeem v Brně roku 1898 dala podnět k publikování tohoto antifonáře z Františkova muzea **Vítězslavem Houdkem**.⁷⁶ Oba rukopisy ale přisoudil jako donátorce královně Elišce Přemyslovně, manželce Jana Lucemburského. Zmíněný autor odkazuje také k podobnosti antifonáře FM 7 s antifonářem R 600, rukopis R 355 neuvádí.⁷⁷ Teprve **Max Dvořák** roku 1901 doplnil starobrněnský soubor moravských rukopisů o čtyři

⁶⁷ Až Max Dvořák roku 1901 obě tyto skupiny v uměleko-historické literatuře sjednotil pod jediný celek jako soubor rukopisů, který objednala Eliška Rejčka. DVOŘÁK 1901, 40.

⁶⁸ Michael DENIS: Codices manusripti theologici Bibliothecae Palatinae Vindobonensis latini aliarumque occidentis linguarum. Vindobonae 1793-1795.

⁶⁹ Tabulae codicum manuscriptorum praeter graecos et orientales in Bibliotheca Palatina Vindobonensi asservatorum. Vindobonae 1864-1899. Celý katalog je dostupný online ze stránek Národní knihovny ve Vídni: <http://www.onb.ac.at/> nebo <http://www.manuscripta-mediaevalia.de/hs/kataloge/HSK0751a.htm>, vyhledáno 8. 2. 2011.

⁷⁰ Karel CHYTIL: Drobné a tabulové malířství, tisk, vazby. In: Katalog Retrospektivní výstavy, skupina XXV., č. 10 a 11. Praha 1891, 4-8.

⁷¹ CHYTIL 1892, 96; Květ 1931, 34.

⁷² Karel CHYTIL: Retrospektivní výstava – III. Malířství drobné a tabulové. In: Památky archeologické a místopisné, roč. 15. Praha 1892, 534-539.

⁷³ CHYTIL 1892, 535.

⁷⁴ Karel CHYTIL: Breviář královny Elišky Rejčky. In: Zlatá Praha, roč. 10. Praha 1893, 96. Titul článku zabývajícího se breviářem byl zde zaměněn s titulem článku téhož autora „Iniciálka z kancionálu malostranského“ nacházejícího se na stejné straně.

⁷⁵ CHYTIL 1892, 96.

⁷⁶ Vítězslav HOUDEK: Miniatury Františkova Musea. Museum Franciscum Annales. Brunae 1899.

⁷⁷ KVĚT 1931, 34-35.

rukopisy vídeňské (Cod. 1773, Cod. 1772, Cod. 1774 a Cod. 1813).⁷⁸ Max Dvořák ve své práci však zároveň vymezil starobrněnskému souboru místo v dějinách českého iluminátorského umění ve 14. století. Upozornil zde na skutečnost, že všechny starobrněnské rukopisy sjednocují společné slohové vlastnosti výzdoby, a proto soudil, že vznikly v jediné dílně.⁷⁹ Tomuto souboru se dále také podrobněji věnoval například **Eugen Dostál** ve svém díle *Čechy a Avignon*.⁸⁰ Polemizuje zde s Maxem Dvořákem nad vlivy, jež působily při vzniku rukopisů Elišky Rejčky. Oproti Dvořákovi, který v rukopisech nachází prvky francouzské tvorby, Dostál navrhuje působení prvků flanderské malby.⁸¹ Ani **Antonín Matějček** ve svém *Dějepis umění*, který psal mezi léty 1922 a 1936, také neopomněl rukopisy královny Rejčky.⁸² Dotýká se jich tu však jen několika větami. V roce 1929 ve sborníku k sedmdesátým narozeninám Karla B. Mádla věnoval svůj článek, už značně obsáhlejší, iluminátorům královny Rejčky **Jan Květ**.⁸³ Zde byly nastíněny některé důležité otázky, které Jan Květ v pozdějších pracích rozvedl a velmi obohatil. Následujícího roku vyšla publikace věnující se rukopisům Elišky Rejčky už zcela samostatně. Byla to kniha **Antonína Friedla** z roku 1930: *Malíři královny Alžběty*.⁸⁴ Autor se zaměřil především na výklad díla Rejččiných malířů. V roce 1931 píše **Antonín Matějček** o rukopisech královny Rejčky už obsáhleji v *Dějepis výtvarného umění v Čechách*, kde podrobně sledoval malířství.⁸⁵ Starobrněnské rukopisy klade na samý počátek české gotické malby.⁸⁶ Ve stejném roce vyšla však další velmi obsáhlá publikace **Jana Květa** věnovaná Rejččiným rukopisům – *Iluminované rukopisy královny Rejčky*.⁸⁷ Navazuje zde na své dřívější pojednání ve sborníku z roku 1929 a bohatě rozšiřuje textovou i obrazovou část. Tato kniha nejobsáhleji a co možná nejkomplexněji rozebírá iluminace všech do této doby známých rukopisů královny Elišky Rejčky a stala se tak základní literaturou pro tuto problematiku. Mnoho autorů, kteří se zabývali stejným tématem, vycházelo zejména z této studie Jana Květa. Vedle obsáhlého úvodu do doby počínající gotiky a seznámení s osobou královny Elišky Rejčky Jan Květ uvádí důležité

⁷⁸ Max DVOŘÁK: Die Illuminatoren des Johann von Neumarkt. In: Jahrbuch der kunsthistorischen Sammlungen des allerhöchsten Kaiserhauses. Wien 1901, 6-126.

⁷⁹ DVOŘÁK 1901, 40-42.

⁸⁰ Eugen DOSTÁL: *Čechy a Avignon*. Příspěvky ke vzniku českého umění illuminátorského v XIV. století. Brno 1922.

⁸¹ DOSTÁL 1922, 26-27.

⁸² Antonín MATĚJČEK: *Dějepis umění II*. Praha 1924, 284.

⁸³ Jan KVĚT: Iluminátoři královny Rejčky. In: Sborník vydaný kruhem přátel k sedmdesátinám Karla B. Mádla na den 15. srpna roku 1929. Praha 1929, 61-79.

⁸⁴ Antonín FRIEDL: *Malíři královny Alžběty*. Praha 1930.

⁸⁵ Antonín MATĚJČEK: *Malířství*. In: *Dějepis výtvarného umění v Čechách*, I. díl. Praha 1931.

⁸⁶ MATĚJČEK 1931, 249.

⁸⁷ Jan KVĚT: *Iluminované rukopisy královny Rejčky*. Příspěvek k dějinám české knižní malby ve století XVI. Praha 1931.

katalogové údaje k rukopisům a po precizním popisu jednotlivých prvků odhaluje vzájemné vztahy rukopisů. Následně se v dalších kapitolách pokouší na základě typu písma a výzdoby určit místo těchto rukopisů jako souboru v dobové tvorbě. V této době však bylo ze starobrněnského souboru královny Rejčky veřejnosti známo jen osm rukopisů.⁸⁸ Teprve na výstavě gotické knižní malby, která byla uspořádaná ve vídeňské Národní knihovně v roce 1939, byl „objeven“ a **Kurtem Holterem** přiřazen devátý rukopis ze souboru.⁸⁹ Poprvé se všech pět vídeňských rukopisů královny Rejčky pohromadě objevilo na výstavě pořádané ve vídeňské Národní knihovně v roce 1939. Publikace k výstavě nesla název „Gotische Buchmalerei im Südostdeutschen Raum: die Ostmark, Böhmen, Mähren und ihre Ausstrahlungsgebiete 1270-1500“. V katalogu k výstavě byl Kurtem Holterem k souboru rukopisů přiřazen poslední známý kodex ze souboru rukopisů královny Elišky Rejčky – Martyrologium Usuardi a Regula sancti Benedicti z Národní knihovny ve Vídni (Cod. 417).⁹⁰ Mezi prosincem 1954 a únorem 1955 byla Archivem města Brna a Uměleckoprůmyslovým muzeem v Brně pořádaná výstava v Brně, která byla věnována Moravské knižní malbě a byla koncipována tak, aby mohla přispět k novému výkladu dějin české středověké malby. V roce 1955 vyšel k expozici katalog s názvem „Moravská knižní malba XI. až XVI. století“, ke kterému **Antonín Friedl** napsal předmluvu, umělecko-historické ocenění a popis většiny rukopisů, mezi nimiž byly i tři brněnské rukopisy královny Elišky Rejčky.⁹¹ Vídeňská část souboru rukopisů je roku 1957 uvedena **Franzem Unterkircherem** v pozdějším katalogu Národní knihovny ve Vídni: „Inventar der illuminierten handschriften, inkunabeln und fruhdrucke der österreichischen nationalbibliothek“.⁹² V roce 1966 sestavil **Vladislav Dokoupil** „Soupis rukopisů knihovny Benediktinů v Rajhradě“.⁹³ Oba rajhradské rukopisy (sign. R 355 a R 600) zde uvedl jako jedny z největších skvostů klášterní knihovny.⁹⁴ Na skutečnost nalezení devátého rukopisu zareagoval později **Jan Květ** ve Sborníku prací filosofické fakulty Brněnské university z roku 1964 – svůj článek nazval „Martyrologium a regula s. Benedicti z kláštera Aula Sanctae Mariae na Starém Brně“ a doplnil tak své dřívější

⁸⁸ Jedná se o rukopisy se signaturami: Cod. 1773, Cod. 1772, R 600, FM 7, Cod. 1774, Cod. 1813, Cod. 1835 a R 355.

⁸⁹ Kurt HOLTER: Katalog. In: Gotische Buchmalerei im Südostdeutschen Raum: die Ostmark, Böhmen, Mähren und ihre Ausstrahlungsgebiete 1270-1500. 1939, 9-30.

⁹⁰ Stejně jako ostatní vídeňské rukopisy je i tento uveden v Denisově katalogu, ale bez jakéhokoli dalšího určení a komentáře. DENIS 1793-1795, č. 894.

⁹¹ Antonín FRIEDL: Moravská knižní malba XI. až XVI. století: Výstava pořádaná v Uměleckoprůmyslovém muzeu v Brně. Brno 1955, 20-21.

⁹² Franz UNTERKIRCHER: Inventar der illuminierten handschriften, inkunabeln und fruhdrucke der österreichischen nationalbibliothek. Wien 1957.

⁹³ Vladislav DOKOUPIL: Soupis rukopisů knihovny Benediktinů v Rajhradě. 1966.

⁹⁴ DOKOUPIL 1966, 13. Katalogové heslo k rajhradskému Antifonáři a žaltáři (R 355): DOKOUPIL 1966, 132-133; Katalogové heslo k rajhradskému Antifonáři (R 600): DOKOUPIL 1966, 309-310.

studie o rukopisech k úplnosti.⁹⁵ Souboru, už devíti rukopisů, se pak roku 1964 věnoval **Karel Stejskal**.⁹⁶ V tomto zmíněném článku nazvaném „Pešek a Oldřich, malíři královny Rejčky“ se zaměřil na osobu malíře Peška, který je podle Stejskalova soudu znázorněn na fol. 188^r Rajhradského antifonáře a žaltáře (R 355).⁹⁷ Celý soubor devíti rukopisů je zhodnocen a vřazen do celkového kontextu vývoje českého umění v uměleckohistorické řadě Dějiny českého výtvarného umění z roku 1984.⁹⁸ V kapitole nazvané „Počátky gotického malířství“ o Rejččiných rukopisech psal **Karel Stejskal**. Všechny rukopisy souboru jsou také zmíněné ve značně obsáhlém katalogu rakouské Národní knihovny „Mittleuropäische Schulen I (ca. 1250 – 1350)“, jehož autory jsou **Andreas Fingernagel** a **Martin Roland**, a který vyšel roku 1997.⁹⁹ Katalog vznikl pod vedením **Gerharda Schmidta**. Tato publikace se však zaměřuje na vídeňské rukopisy, proto zde moravská část souboru byla pojednána velice stručně. Po úvodu do problematiky starobrněnského souboru rukopisů jako celku se pak autoři věnují zvlášť každému kodexu uloženému ve Vídni.¹⁰⁰ Roku 1999 na publikaci reagoval **Karel Stejskal** recenzí v časopise Umění.¹⁰¹ **Stanislav Petr** pak v roce 2000 podal zprávu o antifonáři (FM 7) v článku „Středověké literární rukopisy v Moravském zemském archivu v Brně“, který byl otištěn ve 119. ročníku Časopisu matice Moravské.¹⁰² Jediný rukopis ze souboru, který byl uložen v někdejšímu Františkově muzeu, je zde označen nejstarším a zároveň nejcennějším rukopisem celé sbírky. Následně **Karin Schneider** uvádí všech devět rukopisů ve své knize z roku 2009 „Gotische Schriften in deutscher Sprache II. – Die oberdeutschen Schriften von 1300 bis 1350“.¹⁰³ Nejnověji jsou, ovšem pouze moravské, rukopisy uvedeny **Hanou Hlaváčkovou** ve dvou článcích v již zmíněném katalogu k výstavě „Královský sňatek: Eliška Přemyslovna a Jan Lucemburský 1310“.¹⁰⁴

⁹⁵ Jan KVĚT: Martyrologium a regula s. Benedicti z kláštera Aula Sanctae Mariae na Starém Brně. In: Sborník prací filosofické fakulty Brněnské university, řada uměnovědná (F) č. 8. Brno 1964, 35-41.

⁹⁶ Karel STEJSKAL: Pešek a Oldřich, malíři královny Rejčky. In: Dějiny a současnost, roč. IX, č. 9. 1967, 34-37.

⁹⁷ STEJSKAL 1967, 36.

⁹⁸ Karel STEJSKAL: Počátky gotického malířství. In: Dějiny českého výtvarného umění I/1. Praha 1984, 284-310.

⁹⁹ Andreas FINGERNAGEL / Martin ROLAND: Mittleuropäische Schulen I (ca. 1250 – 1350). Wien 1997.

¹⁰⁰ FINGERNAGEL/ROLAND 1997, 225-252.

¹⁰¹ Karel STEJSKAL: Andreas Fingernagel - Martin Roland: Mittleuropäische Schulen I (ca. 1250-1350). In: Umění 47. 1999, 427-435.

¹⁰² Stanislav PETR: Středověké literární rukopisy v Moravském zemském archivu v Brně. In: Časopis matice Moravské, roč. CXIX. 2000, 107-176.

¹⁰³ Karin SCHNEIDER: Gotische Schriften in deutscher Sprache II. Die oberdeutschen Schriften von 1300 bis 1350. Wiesbaden 2009, 37-38.

¹⁰⁴ Hana J. HLAVÁČKOVÁ: Antifonář královny Elišky Rejčky. In: Královský sňatek: Eliška Přemyslovna a Jan Lucemburský - 1310. Praha 2010, 498-500; Hana J. HLAVÁČKOVÁ: Žaltář, 1317-1323. In: Královský sňatek: Eliška Přemyslovna a Jan Lucemburský - 1310. Praha 2010, 501-502.

III. Kapitoly

1. Donátorské aktivity Elišky Rejčky v kontextu své doby - výchozí orientace do komplikovaného problému

Eliška Rejčka pocházela z rodu polských Piastovců. Narodila se 1. září roku 1288 v Poznani jako jediná dcera velkopolského krále Přemysla II., po matce Luitgardě byla vnučkou švédského krále Valdemara.¹⁰⁵ Její matku zabil vlastní manžel, když byla Eliška Rejčka ještě malým dítětem – bylo jí pět let.¹⁰⁶ Přemysl II. Velkopolský byl roku 1295 ve Hnězdně korunován na polského krále.¹⁰⁷ Ale necelých osm měsíců po korunovaci, 6. února 1296, byl také on zavražděn.¹⁰⁸ Panovník byl přepaden i se svým průvodem na svém dvorci v Rogoźně. Podle zpráv kronikářů od 14. století patří mezi podezřelé braniborští Askánci nebo členové šlechtických rodů Zarembů a Nalezců.¹⁰⁹ Většina badatelů píše o „všeobecném spiknutí“.¹¹⁰ Není vyloučena ani možnost podílu českého krále Václava II. na tomto spiknutí.¹¹¹

Po zmíněné události se sedmiletá Eliška Rejčka dostala se svou macechou Markétou Braniborskou, dcerou braniborského markraběte Albrechta a třetí ženou Přemysla, na dvůr braniborských Askánců.¹¹² Tehdy byla Rejčka zasnoubená s Otou Braniborským, bratrancem své macechy a nejmladším synem markraběte Oty Dlouhého, který byl svého času poručíkem českého krále Václava II. Její snoubenec však brzy v roce 1299 zemřel.¹¹³ Proto se Rejčka, dědička polského trůnu, ocitla v centru zájmu pražského dvora jako potenciální manželka Václava II.¹¹⁴ Zájmem polské šlechtické politické elity bylo vytvoření personální unie Čech s Velkopolskem. V tomto okruhu bylo také přijato povolání Václava II. na trůn.¹¹⁵ Český král totiž už dlouhá léta usiloval o spojení Čech

¹⁰⁵ KVĚT 1931, 19; STLOUKAL 1940, 116.

¹⁰⁶ STLOUKAL 1940, 117.

¹⁰⁷ Literatura k polským Piastovcům: Oswald BALZER: *Genealogia Piastów*, Kraków 1895; Kazimierz BARAŃSKI: *Dynastia Piastów w Polsce*. Warszawa 2005; Kazimierz JASIŃSKI: *Rodowód Piastów śląskich*. Kraków 2007.

¹⁰⁸ STLOUKAL 1940, 117; KUTHAN 2009, 113.

¹⁰⁹ VANÍČEK 2002, 439.

¹¹⁰ K tomuto tématu například: Jaroslav GOLL: *Čechy a Prusy ve středověku*. Praha 1897, 34pass.

¹¹¹ VANÍČEK 2002, 439.

¹¹² KVĚT 1931, 19; STLOUKAL 1940, 117; VANÍČEK 2002, 493; KUTHAN 2009, 113.

¹¹³ STLOUKAL 1940, 117; KUTHAN 2009, 113.

¹¹⁴ *Kronika zbraslavská*, kniha I, kap. LXVII; FRB IV, 812-82; VANÍČEK 2002, 451; KUTHAN 2009, 113.

¹¹⁵ VANÍČEK 2002, 450.

a Polska, a tak svůj nárok na polskou korunu podepřel dynastickým svazkem s dcerou posledního korunovaného polského krále.¹¹⁶

Roku 1300 byla Rejčka jako budoucí královna přivítána opatem Sedleckého kláštera Heindereichem v Žitavě.¹¹⁷ Po příjezdu do Čech byla dána na výchovu uhersko-haličské kněžně Griffině, vdově po krakovském vládcí Leškovi Černém, která byla zároveň sestra Václavovy matky Kunhuty.¹¹⁸ Pravděpodobně tehdy ani Rejčka nežila v Praze, ale na budyňském panství nedaleko Prahy, které dostala Griffina v užívání.¹¹⁹ Podle dobových svědectví se Václav II. do sňatku s mladou Piastovnou nehrnul a zbraslavský opat Konrad mu byl nucen o velikonočních roku 1303 v Brně důrazně připomenout nutnost této akce.¹²⁰ Eliška Rejčka se tak provdala za krále Václava na svátek Sv. Ducha, 26. května, roku 1303 a při té příležitosti byla v Praze v chrámu svatého Víta korunována na královnu českou a polskou.¹²¹ Politické poměry nedovolovaly, aby korunovací vykonali arcibiskupové mohučský a hnězdenský, a tak tento úkol převzal s jejich svolením vratislavský biskup Jindřich.¹²² Biskup Jindřich z Wierzbna byl faktický Václavův místopředseda ve Vratislavi.¹²³ Tehdy si také Eliška Rejčka na rozkaz krále Václava II. změnila jméno podle tehdy módní světice Alžběty (z lat. Elizabeth; tj. Eliška i Alžběta).¹²⁴ Lidem byla ale i nadále nazývána Eliškou Rejčkou podle svého křestního jména Richenza.¹²⁵ Toto jméno jí dala její matka Luitgarda Švédská, ale v Polsku jej lidé vyslovovali jako Ryksa.¹²⁶

Rejčka žila po boku muže o sedmnáct let staršího, v kruhu jeho pěti dětí. Nejstarší syn Václav byl jen o rok starší než macecha, Anna pak o dva roky mladší a Eliška o čtyři. Podle Josefa Šusty již patrně tehdy vznikl počátek napjatého vztahu mezi oběma Eliškami, královnou a mladší královskou dcerou, který trval po celý jejich život.¹²⁷

¹¹⁶ KVĚT 1931, 20; ŠUSTA 1939, 619-620; VANÍČEK 2002, 450.

¹¹⁷ Kronika zbraslavská, kniha I, kap. LXIX; FRB IV, 85; Letopis Jindřicha Heimburského II; FRB III, 321; KUTHAN 2009, 113.

¹¹⁸ Kronika zbraslavská, kniha I, kap. LXIX; FRB IV, 85-86; KVĚT 1931, 19; STLOUKAL 1940, 117; VANÍČEK 2002, 451; ŠAROCHOVÁ 2004, 120; KUTHAN 2009, 113.

¹¹⁹ STLOUKAL 1940, 117; VANÍČEK 2002, 451.

¹²⁰ Kronika zbraslavská, kniha I, kap. LXIX; FRIEDL 1930, 107 (pozn. 5); ŠUSTA 1939, 620.

¹²¹ Kronika zbraslavská, kniha I, kap. LXIX; FRB IV, 86; KVĚT 1931, 19; ŠUSTA 1939, 620-621; VANÍČEK 2002, 467; KUTHAN 2009, 113-114.

¹²² ŠUSTA 1939, 621; VANÍČEK 2002, 467.

¹²³ VANÍČEK 2002, 467.

¹²⁴ Kronika zbraslavská, kniha I, kap. LXIX.

¹²⁵ KVĚT 1931, 20; STLOUKAL 1940, 117; VANÍČEK 2002, 467.

¹²⁶ KVĚT 1931, 20; ŠUSTA 1939, 621; STLOUKAL 1940, 117.

¹²⁷ ŠUSTA 1939, 622; STLOUKAL 1940, 117-118; Podle Jana Květa však začalo jejich nepřátelství později, až po druhé svatbě Elišky Rejčky s Rudolfem Habsburským, KVĚT 1931, 20.

První zbraslavský opat Konrád byl důvěrným rádčem Václava II.¹²⁸ Svému vládci vyjádřil obecně sdílené obavy: „Protože však máte na dvě království, české a polské, jediného syna, musíte se s největším úsilím pro potěšení lidu a království přičiňovati, aby se s pomocí požehnání Božího rozmnožil počet vašich synů.“¹²⁹ Petr Žitavský píše, že zbožný král ihned souhlasil. Když královna Eliška Rejčka otěhotněla, píše však dále: „celý náš národ si přál syna, ale zklamal se v naději své, když královna zrodila dceru.“¹³⁰ Dcera se narodila 15. června 1305 a při křtu dostala jméno Anežka.¹³¹

Ale šest dní poté, co se narodila Anežka, zemřel 21. června roku 1305 český a polský král Václav II. na úbytě (tuberkulózu).¹³² Elišce Rejčce zůstal po Václavovi titul „někdy královna česká a polská“ a vdovské věno dvacet tisíc hřiven stříbra zajištěné patrně na důchodech několika českých měst.¹³³ Král Václav ve své závěti výslovně neuvedl, z jakých důchodů bude částka z odkazu zabezpečena.¹³⁴

Po králi Václavovi II. nastoupil jeho syn Václav III.¹³⁵ Vládl ale velmi krátkou dobu, protože byl v Olomouci 4. srpna roku 1306 zavražděn.¹³⁶ Tím vymřel rod Přemyslovců po meči a v tu chvíli se o trůn rozpoutal boj. Česká koruna se dostala do rukou Jindřicha Korutanského, manžela Anny Přemyslovny, dcery Václava II. z prvního manželství s Gutou Habsburskou.¹³⁷ Byl ale sesazen z trůnu dříve, než se stačil dát korunovat.¹³⁸ Proti Jindřichu Korutanskému stál římský král Albrecht I. se svým synem Rudolfem Habsburským.¹³⁹ Král Albrecht tehdy požádal českou šlechtu, aby svobodně zvolila za krále jeho syna Rudolfa a osobně se obrátil na české předáky.¹⁴⁰ Oba Habsburkové podle zbraslavského kronikáře „pracovali o království“ také ve spojení s měšťany.¹⁴¹ Českým králem byl nakonec zvolen Rudolf Habsburský, ovšem až poté, co

¹²⁸ Konrád z Erfurtu (nebo také Konrád Zbraslavský). Bliže k němu viz: Václav NOVOTNÝ: Úvod. In: Kronika Zbraslavská. Praha 1905; Kronika zbraslavská. Praha 1976 (Příprava vydání Zdeněk FIALA; překlad František HEŘMANSKÝ, Rudolf MERTLÍK).

¹²⁹ Kronika zbraslavská, kniha I, kap. LXIX.

¹³⁰ Kronika zbraslavská, kniha I, kap. LXIX; FRIEDL 1930, 107 (pozn. 5); VANÍČEK 2002, 467.

¹³¹ Kronika zbraslavská, kniha I, kap. LXIX; FRB IV, 86-87.

¹³² ŠUSTA 1939, 622; STLOUKAL 1940, 117-118; VANÍČEK 2002, 467-468.

¹³³ Kronika zbraslavská, kniha I, kap. LXXIV, LXXV; ŠUSTA 1939, 622; STLOUKAL 1940, 117-118; BENEŠOVSKÁ 2010, 488.

¹³⁴ FRB IV, 94.

¹³⁵ K Václavovi III. a jeho zavraždění: Josef ŠUSTA: Soumrak Přemyslovců a jejich dědictví. In: České dějiny, díl II., část I. 1939; Josef ŽEMLIČKA: Století posledních Přemyslovců. Praha 1998; Vratislav VANÍČEK: Velké dějiny zemí Koruny české, sv. III. Praha, Litomyšl 2002, 482-483; Karel MARÁZ: Václav III. (1289-1306): poslední Přemyslovec na českém trůně. České Budějovice 2007.

¹³⁶ Kronika zbraslavská, kniha I, kap. LXXXIV.

¹³⁷ K Jindřichu Korutanskému viz: Josef ŠUSTA: Soumrak Přemyslovců a jejich dědictví. In: České dějiny, díl II., část I. 1939; Robert ANTONÍN: Jindřich Korutanský. In: Čeští králové. Praha/Litomyšl 2008.

¹³⁸ FRIEDL 1930, 8; STLOUKAL 1940, 118; VANÍČEK 2002, 484; KUTHAN 2009, 114.

¹³⁹ VANÍČEK 2002, 484-486; KUTHAN 2009, 114; BENEŠOVSKÁ 2010, 488.

¹⁴⁰ VANÍČEK 2002, 484.

¹⁴¹ Kronika zbraslavská, kniha I, kap. LXXXV.

přislíbil české šlechtě sňatek s vdovou po Václavu II. Eliškou Rejčkou.¹⁴² Kronikář Otakar Štýrský přímo naznačuje, že se uvažovalo také o sňatku s osiřelou Eliškou Přemyslovnou.¹⁴³ Pokud tomu tak ale opravdu bylo, bylo podle Josefa Šusty od myšlenky patrně vzápětí upuštěno z důvodu příliš blízkého příbuzenství Rudolfa a Elišky.¹⁴⁴

Na den sv. Havla, 16. října, roku 1306 byl Rudolf slavnostně zvolen králem a druhý den požehnal sňatku s Eliškou Rejčkou salcburský arcibiskup Konrád.¹⁴⁵ Podruhé se tedy Eliška Rejčka provdala za syna německého krále Rudolfa Habsburského. Střídmy a spořivý Rudolf Habsburský žil v Praze jako skromný vévoda, až mu to v Čechách vyneslo neoblíbenost a posměšná přívzviska, jako jsou „král kaše“ nebo „král hokynář“.¹⁴⁶ V Kronice tak řečeného Dalimila z počátku 14. století se v 94. kapitole píše: „*Knez Rudolt knezsky se u stola jmiese, v jeho kuchyni za obycej kase vriese. A snad to pro lekarstvie ciniese; neb mdleho zivota biese.*“ Necelých devět měsíců po sňatku, 3. července 1307, však král při obléhání městské pevnosti u Horažďovic zemřel na úplavici.¹⁴⁷ Vínou na smrti Rudolfa Habsburského přičítá kronikář Otakar Štýrský Rejčce: byl prý zahuben *příliš vášnivým milováním* mladé choti.¹⁴⁸ Ke královu smrtelnému loži byli přivoláni cisterčí opati Konrád Zbraslavský a Heidenreich Sedlecký.¹⁴⁹ Rudolfova poslední slova se obracela k jeho ženě Elišce Rejčce.¹⁵⁰ Habsburk ve své závěti zdvojnásobil vdovské věno, které měla Rejčka po prvním manželovi, na čtyřicet tisíc hřiven stříbra.¹⁵¹ Podle Zbraslavské kroniky král Rudolf královnin příjem zajistil důchody z několika královských měst (Hradec, Chrudim, Vysoké Mýto a další bez uvedení jména).¹⁵² Zde jde o první prokazatelný údaj o tom, že důchod ovdovělé královny bude zajišťován z východočeských královských měst (přestože jde o kronikářský záznam, který nelze chápat jako právní doklad tohoto aktu).¹⁵³ V odkazech obou manželů Eliška Rejčka tedy získala skvělou královskou výbavou pěti bohatých měst, které spolu tvořily souvislou državu na českém

¹⁴² VANÍČEK 2002, 485-486; KUTHAN 2009, 114; BENEŠOVSKÁ 2010, 488.

¹⁴³ K Otakaru Štýrskému a jeho kronice viz: Joseph SEEMÜLLER: Ottokars Österreichische Reimchronik. Hannover 1890 (dostupné online: <http://daten.digital-sammlungen.de/~db/bsb00000779/images/index.html?seite=3>, vyhledáno 9. 5. 2011).

¹⁴⁴ ŠUSTA 1939, 702.

¹⁴⁵ Kronika zbraslavská, kniha I, kap. LXXXV; RBM II, č. 2111; FRIEDL 1930, 8; VANÍČEK 2002, 486.

¹⁴⁶ STLOUKAL 1940, 118; DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ 2020, 304-305.

¹⁴⁷ STLOUKAL 1940, 118; VANÍČEK 2002, 487; K smrti Rudolfa Habsburského: Josef ŠUSTA: Smrt krále Rudolfa. In: Lumír, roč. 44, č. 4. 1916, 153-158.

¹⁴⁸ FRIEDL 1930, 8; STLOUKAL 1940, 118.

¹⁴⁹ Zbraslavská kronika, kniha I, kap. LXXXV.

¹⁵⁰ ŠUSTA 1939, 716.

¹⁵¹ FRIEDL 1930, 8; ŠUSTA 1939, 716; STLOUKAL 1940, 118-119; VANÍČEK 2002, 487; BENEŠOVSKÁ 2010, 488.

¹⁵² Kronika zbraslavská, kniha I, kap. LXXXV; FRB IV, 111; MUSIL 2009, 12.

¹⁵³ MUSIL 2009, 12.

pomezí, blízkém její rodné zemi.¹⁵⁴ Jednalo se konkrétně o Poličku, Chrudim, Vysoké Mýto, Jaroměř a Hradec. Věnná města patřící královně jsou poprvé vyjmenována v listině z 5. srpna roku 1307, která zabezpečovala právo královně vdovy k jejím městům. Tuto stvrzovací listinu vydali římský král Albrecht a jeho syn Fridrich v opatovickém vojenském ležení.¹⁵⁵

Eliška Rejčka nechala Rudolfa Habsburského pohřbít v bazilice sv. Víta „in medio ecclesiae“, před oltářem sv. Kříže. Později roku 1325 na jeho památku založila v bazilice sv. Víta dodatečně oltář sv. Šimona a Judy.¹⁵⁶

Vlády v českých zemích se tehdy zmocnil Jindřich Korutanský.¹⁵⁷ Eliška Rejčka, která byla zjevnou stoupenkyní habsburského následovnictví na královském stolci, byla korutanskou stranou zadržena v Praze a s nedůvěrou hlídána.¹⁵⁸ Královna se proto tehdy tajně smluvila s rakouským vévodou Fridrichem, který jí pomohl uprchnout do královského ležení před Kutnou Horou.¹⁵⁹ V přestrojení a v doprovodu pouze jedné věrné služebné, která jí nesla dvouletou dceru Anežku, někdy koncem září 1307 svým strážcům unikla. V noci se dostala přes zahrady kláštera božehrobců ve vesnici Zderaze, který je ukryt za hradbami Prahy.¹⁶⁰ Tam ji už očekával vévoda Fridrich s četou jízdy a odvezl ji do habsburského ležení u Kutné Hory.¹⁶¹ Odtud se pak dostala pod ochranu Habsburků, ke svému tchánovi do Rakous.¹⁶² Dobu války trávila tehdy na rakouské půdě v klášteře v Klosterneuburku u Vídně.¹⁶³

Rejčka tehdy nařídila jednání svých měst s Fridrichem. Vojskům Habsburků se otevřely brány města Hradce, Chrudimi, Jaroměře, Poličky a Vysokého Mýta.¹⁶⁴ Vévoda Fridrich tehdy těmto městům ve vojenském ležení u Opatovic potvrdil dosavadní výsady a poskytoval jim i řadu nových.¹⁶⁵ 5. října 1307 opatovickou listinou byla výše vyjmenovaná města přijata pod zvláštní ochranu římským králem Albrechtem a jeho synem Fridrichem. Výhody se projevíly v právním postavení vůči šlechtě, v berních záležitostech a v obchodě se stříbrem.¹⁶⁶ Albrecht v těchto městech významně omezil pravomoc královského podkomořího, který do procesního řízení vstupoval až po odvolání

¹⁵⁴ FRIEDL 1930, 8; STLOUKAL 1940, 119.

¹⁵⁵ RBM II, č. 2149, 927-928.

¹⁵⁶ STEJSKAL 1967, 34; BENEŠOVSKÁ 2010, 488.

¹⁵⁷ FRIEDL 1930, 8; STLOUKAL 1940, 119; VANIČEK 2002, 491-492; KUTHAN 2009, 114-115.

¹⁵⁸ Kronika zbraslavská, kniha I, kap. LXXXVI.

¹⁵⁹ Kronika zbraslavská, kniha I, kap. LXXXVI; FRB IV, 113; ŠUSTA 1939, 730-731; STLOUKAL 1940, 119.

¹⁶⁰ FRIEDL 1930, 8; KVĚT 1931, 20; STLOUKAL 1940, 119; VANIČEK 2002, 493.

¹⁶¹ CDB V, č. 831.

¹⁶² STLOUKAL 1940, 119; VANIČEK 2002, 493; KUTHAN 2009, 114-115.

¹⁶³ KVĚT 1931, 20; STLOUKAL 1940, 119-120; VANIČEK 2002, 493; BENEŠOVSKÁ 2010, 488.

¹⁶⁴ KVĚT 1931, 20; MIKULKA 1996, 27; VANIČEK 2002, 493-494.

¹⁶⁵ CDB V, č. 851.

¹⁶⁶ MIKULKA 1996, 27; VANIČEK 2002, 493-494.

u městského soudu nebo rozhodoval pouze u těžších případů, u zločinů. Významné ustanovení se týkalo také placení berně. Od ní byli měšťané odvádějící roční poplatky z pozemků osvobozeni. Další výsada se týkala výnosného obchodu se stříbrem. Kutnohorští urbureři měli nyní právo zabavovat provážené stříbro jen v okruhu jedné míle a kdokoli byl přistižen ve větší vzdálenosti, tak nespadal pod jejich pravomoc. Ostatní body privilegia se týkaly milového práva, nuceného skladu na provážené zboží, výročního čtrnáctidenního trhu, osvobození od cel a mýt pro dovoz kamene, vápna a stavebního materiálu.¹⁶⁷ Těmito ústupky získali Albrecht i jeho syn důležitou skupinu měst ovládající východní Čechy.¹⁶⁸

Habsburkové po uznání krále Jindřicha Korutanského králem boj o trůn nevyhráli. Přesto dokázali Elišce Rejčce 14. srpna 1308 ve Znojmě zajistit všechny výhody, které jí po obou manželích zůstaly.¹⁶⁹ Teprve po zajištění jejich práv se Rejčka mohla vrátit do svých měst ve východních Čechách. Už tři dny po míru znojemském svým městům potvrzuje staré výsady a svobody.¹⁷⁰

V roce 1310 byl na český trůn prosazen Jan Lucemburský.¹⁷¹ Legitimní následnost po Přemyslovcích si zajistil sňatkem s dcerou Václava II. Eliškou Přemyslovnou.¹⁷²

Z několika narážek ze Zbraslavské kroniky lze vytušit, že tou dobou vzrůstalo ještě více napětí mezi Eliškou Rejčkou a poslední Přemyslovnou, královnou Eliškou.¹⁷³ Petr Žitavský do kroniky zapsal, že „*měly totiž tyto dvě královny dlouhou dobu mezi sebou obzvláštní nenávisť*“.¹⁷⁴ Důvodem napjatých vztahů mezi oběma ženami mohla být mimo jiné i přízeň Elišky Rejčky k mocnému velmoži Jindřichovi z Lipé, který byl příkrým opozičníkem krále Jana Lucemburského.¹⁷⁵ S Jindřichem z Lipé se Rejčka seznámila a sblížila patrně již někdy v prvních letech vlády Jana Lucemburského. Patřil mezi nejvýznamnější osobnosti mezi soudobým českým panstvem.¹⁷⁶ Četná hrdinství v mládí mu přinesla rychlou kariéru ve službách čtyř králů. Stal se tak předním členem královského

¹⁶⁷ MIKULKA 1996, 27.

¹⁶⁸ MUSIL 2009, 13-14.

¹⁶⁹ RBM II, č. 2183, 942-945; CDM VI, č. 15, 375.

¹⁷⁰ KVĚT 1931, 20; STLOUKAL 1940, 119-120; VANÍČEK 2002, 494.

¹⁷¹ K Janu Lucemburskému: Josef ŠUSTA: Král cizinec. In: České dějiny II/2. Praha 1939; Jiří SPĚVÁČEK: Král diplomat. Jan Lucemburský 1296-1346. Praha 1982; Jaroslav ČECHURA: České země v letech 1310-1378: Lucemburkové na českém trůně I. Praha 1999.

¹⁷² Blíže k sňatku: Klára BENEŠOVSKÁ (ed.): Královský sňatek: Eliška Přemyslovna a Jan Lucemburský - 1310. Praha 2010.

¹⁷³ FRIEDL 1930, 8-9; BOBKOVÁ 2003, 50; KUTHAN 2009, 115.

¹⁷⁴ Kronika zbraslavská, kniha II, kap. VI; FRB IV, 250; BOBKOVÁ 2003, 50; KUTHAN 2009, 115.

¹⁷⁵ Kronika zbraslavská, kniha I, kap. CXXVI; FRB IV, 229; FRIEDL 1930, 8-9; BOBKOVÁ 2003, 50.

¹⁷⁶ Blíže k Jindřichovi z Lipé viz: Miloslav SOVADINA: Jindřich z Lipé. První muž království, část 1. In: Časopis Matice moravské, roč. 120. 2001, 5-36; Miloslav SOVADINA: Jindřich z Lipé. První muž království, část 2. In: Časopis Matice moravské, roč. 121. 2002, 3-32.

dvora a uznávaným vůdcem panské skupiny.¹⁷⁷ Eliška Přemyslovna jej považovala za nepřítele země a špinitel vladářské důstojnosti nástupce velkého krále Václava II.¹⁷⁸ Pobuřoval jí také Jindřichův velmi důvěrný vztah k Elišce Rejčce – jejich neskrývaný poměr ženatého muže ke královně-vdově, která se v očích Přemyslovny zpronevěřila morálce i královské důstojnosti.¹⁷⁹ Navíc dokázala Rejčka svým půvabem okouzlit i mladého Jana Lucemburského.¹⁸⁰ Neshody vedly později až k uvěznění Jindřicha z Lipé na hradě Týřově 26. října roku 1315 a plenění Rejččiných měst.¹⁸¹ Za krátkou dobu však došlo ke smíru mezi českým panstvem a Janem Lucemburským, k rehabilitaci Jindřicha z Lipé a časem také vznikly velmi dobré vztahy mezi tehdy již hradeckou královnou Eliškou Rejčkou a králem.¹⁸² Ke smíření obou Elišek nedošlo nikdy.¹⁸³

Své sídlo si Eliška Rejčka zvolila v Hradci, který se po ní začal nazývat Hradec Králové, tj. „královny“ (Grecz Reginae), a od té doby byla také nazývaná „hradeckou královnou“ (Regina de Grecz; ale také překládáno jako „královna z Hradce“).¹⁸⁴ Kdy Rejčka do Hradce dorazila, není přesně známo, protože se o tom nedochovaly žádné konkrétní zprávy. Pravděpodobně se zde zdržovala jen mezi lety 1308 a 1317.¹⁸⁵ Stejně tak ani nejsou známy žádné písemné prameny o její činnosti v Hradci. Vztah k Hradci a to, že zde měla své sídlo, je doloženo pouze tím, že po tuto dobu byla nazývána „Hradecká královna“.¹⁸⁶

Brzy po Rudolfově smrti bylo město Hradec vtaženo do bojů o český trůn. Jak vyplývá ze znění opatovické listiny, mělo město Hradec výsadní postavení mezi ostatními Rejččinými městy.¹⁸⁷ Patrně zastupovalo všechna královnina východočeská města a mělo také nejvýznamnější privilegia v oblasti práva soudního, správního nebo tržního.¹⁸⁸ Pouze hradeckým daroval Albrecht „ze zvláštní milosti“ například les Bor, který leží v bezprostřední blízkosti obce.¹⁸⁹ Roku 1307 obdrželo velké výsady: byla rozšířena práva měšťanů ve věcech soudních a město získalo právo míle a čtrnáctidenní trh o Narození

¹⁷⁷ KVĚT 1931, 20-21; STLOUKAL 1940, 120; BOBKOVÁ 2003, 55.

¹⁷⁸ BOBKOVÁ 2003, 50.

¹⁷⁹ BOBKOVÁ 2003, 50.

¹⁸⁰ Kronika zbraslavská, kniha II, kap. XI; FRB IV, 265; BOBKOVÁ 2003, 50.

¹⁸¹ Kronika zbraslavská, kniha I, kap. CXXXVI.

¹⁸² FRIEDL 1930, 8-9; KVĚT 1931, 21; BOBKOVÁ 2003, 51; KUTHAN 2009, 115.

¹⁸³ FRIEDL 1930, 8-9; KVĚT 1931, 21.

¹⁸⁴ Hradeckou královnou je nazývána ve Zbraslavské kronice, v knize II, kap. XI, XXII a v knize III, kap. X; FRB IV, 261, 301, 329-330; STLOUKAL 1940, 120; KUTHAN 2009, 115-116; MUSIL 2009, 13-14; BENEŠOVSKÁ 2010, 491.

¹⁸⁵ MUSIL 2009, 13-14; Počátek jejího pobytu se datuje podle: RBM II, č. 2149, 927-928.

¹⁸⁶ MUSIL 2009, 13-14.

¹⁸⁷ RBM II, č. 2149, 927-928.

¹⁸⁸ MIKULKA 1996, 27; MUSIL 2009, 13-14.

¹⁸⁹ MIKULKA 1996, 27.

Panny Marie – za to vše zde byla na oplátku usazena švábská posádka.¹⁹⁰ Habsburkové po krátké době Čechy ztratili, Elišce Rejčce však Hradec zůstal. Vrátila se sem hned, jak Jindřich Korutanský usedl na český trůn. Roku 1308 královna potvrdila městská práva.¹⁹¹ Král Jan Lucemburský znovu potvrdil Rejčce držbu jejího údělu v plném rozsahu v roce 1315.¹⁹²

Podle Karla Stloukala vedla Rejčka v Hradci skvělý dvůr a pečovala o zkrášlení města.¹⁹³ Staročeské veršované skládání o „*neslýchaném súdu*“ v Hradci v roce 1315, tj. o hromadném rytířském klání dvanácti Rudolticů a stejného počtu Věnkoviců, je patrně jen malým dokladem o slavnostech tehdy pořádaných na královnině dvoře.¹⁹⁴ Pobyt Elišky Rejčky je spojen také s velkým rozmachem stavebních činností v tomto městě.¹⁹⁵ Zbraslavský opat Petr Žitavský v Kronice zbraslavské komentoval postavení Hradce v dobách hradecké královny slovy: „*nyní je České království z Hradce drancováno.*“¹⁹⁶ Eliška Rejčka v této době nechala vystavět kostel, hrad s jeho opevněním a zasloužila se o rozšíření obce o Nové Město.¹⁹⁷ Z období její vlády se však do dnešních dnů dochovalo jen málo. Z jejího sídelního hradu nezbylo téměř nic.¹⁹⁸

Z doby jejího pobytu se ale dochoval chrám Sv. Ducha [I.1]. Na tento chrám pamatovala ve své závěti, v které odkázala 50 kop grošů pro chrámové zpěváky.¹⁹⁹ V době krátké přítomnosti hradecké královny nemohl být však chrám ještě zcela dokončen.²⁰⁰ Zasvětila jej Sv. Duchu pravděpodobně proto, že byla v den slavnosti Seslání Ducha svatého korunována.²⁰¹ Písemných zpráv o době vzniku chrámu je však jen málo, proto v současné době někteří historici pochybují, že Eliška Rejčka sama chrám založila.²⁰² Podle dnešního stavu bádání – vzhledem k známým a historickým doloženým událostem – stavba kostela začala zřejmě nejdříve roku 1308 a mohla být hotová roku 1313, protože toho roku je zaznamenán první odkaz od zbožných farníků ve prospěch chrámu.²⁰³ V roce

¹⁹⁰ Viz Opatovická listina: RBM II, č. 2149, 927-928; CDB V, č. 851.

¹⁹¹ RBM II, č. 2174, 945.

¹⁹² RBM III, č. 282, 114; CDM VI, č. 96, 69.

¹⁹³ STLOUKAL 1940, 120; MIKULKA 1996, 31.

¹⁹⁴ MIKULKA 1996, 31.

¹⁹⁵ STLOUKAL 1940, 120.

¹⁹⁶ FRB IV, 234; Kronika zbraslavská, kniha I, kap. CXXIX (český překlad: Zbraslavská kronika. Praha 1976, 303).

¹⁹⁷ K dochovaným památkám v Hradci Králové: Jaromír MIKULKA: Dějiny Hradce Králové do roku 1850 I. Hradec Králové 1996; Vladimír HRUBÝ: Katedrála Sv. Ducha; Kaple Sv. Klimenta; Biskupská rezidence. Hradec Králové 2002; Jiří ŠTĚPÁN (ed.): Chrám Svatého Ducha a královna Eliška Rejčka v Hradci králové 1308 – 2008. Hradec Králové 2009.

¹⁹⁸ NĚMEČKOVÁ/VITANOVSKÝ 1985, 318; KUTHAN 2009, 117.

¹⁹⁹ RBM IV, č. 213, 83; CDM VII, č. 87, 65.

²⁰⁰ KUTHAN 2009, 117-118.

²⁰¹ FRB IV, 86.

²⁰² KUTHAN 2009, 117; MUSIL 2009, 11-15.

²⁰³ HRUBÝ 2002, 32.

1339 Hradec Králové vyhořel a je tedy pro určení fundátora otázkou, do jaké míry byl původní chrám poškozen.²⁰⁴ Datace nejstarší části chrámu Sv. Ducha tak zůstává stále otevřená. Josef Vítězslav Šimák předpokládal, že chrám Sv. Ducha stavěli snad samotní měšťané a dokončen byl do roku 1325.²⁰⁵ Dobroslav Líbal v dosavadním procesu bádání soudil, že samotná stavba chrámu začala až po požáru v roce 1339 a vyrostla hlavně v době Karla IV. a Václava IV.²⁰⁶ Vladimír Hrubý se kloní k názoru, že dnešní stav cihlové stavby vznikl až po požáru v roce 1339, kdy byla i zahájena stavba kaple sv. Klimenta, ve které se nepodařilo prokázat původ starší, než z první poloviny 14. století.²⁰⁷ Jiří Kuthan počátek stavby kostela umísťuje do doby pobytu hradecké královny Elišky Rejčky. Uvádí však, že v té době mohla být postavena jen část stávajícího chrámu.²⁰⁸ Jakub Vítovský vyjádřil hypotézu, že stavbu chrámu mohl převzít po Rejčce panovník Jan Lucemburský nebo ho sám začal budovat. Velmi pravděpodobně se podle Jakuba Vítovského jednalo totiž o stavbu panovnickou, jak o tom podávají výpověď například zprávy o panovnickém patronátu či majestátní hlavičky na sanktuáři a jižním portálu.²⁰⁹ Původní údaj o založení kostela Eliškou Rejčkou přinesl osvícenský historik K. J. Bienenberg a tuto událost klade dokonce do roku 1302.²¹⁰ Jeho zjištění se nepodařilo dalším bádáním potvrdit.²¹¹ V historické literatuře se však postupně prosadil názor, který s královnou spojil fundaci chrámu v roce 1307.²¹² Podobně nejsou ani přímé zprávy ke stavbě hradu. Její zásluhy o přestavbu hradu zdůrazňovala až pozdější tradice.²¹³

Na počátku 20. století byly v chrámu Sv. Ducha odkryty gotické nástěnné malby, na kterých, jak předpokládají někteří historici a historici umění, je vyobrazena královna Eliška Rejčka [I.2].²¹⁴ Fresky byly datovány do druhé poloviny 14. století.²¹⁵ Byly naposledy restaurovány v letech 1986 až 1988.²¹⁶ Obraz Elišky Rejčky by se měl nacházet na ústřední scéně s Kristem Trpitem. Toto vyobrazení je však stejně tak hypotetické, jako je otázkou vlastní založení chrámu Sv. Ducha královnou Eliškou Rejčkou, protože chybí

²⁰⁴ HRUBÝ 2002, 30-32; KUTHAN 2009, 117.

²⁰⁵ ŠIMÁK 1938, 836.

²⁰⁶ LÍBAL 1948, 148.

²⁰⁷ HRUBÝ 2002, 30-31.

²⁰⁸ KUTHAN 2009, 117-118.

²⁰⁹ VÍTOVSKÝ 2009, 100.

²¹⁰ KARL BIENER VON BIENENBERG: Geschichte der Stadt Königgrätz I. Prag 1780, 87.

²¹¹ ŠIMÁK 1938, 836; HRUBÝ 2002, 30; MUSIL 2009, 15.

²¹² HRUBÝ 2002, 30; MUSIL 2009, 15.

²¹³ MIKULKA 1996, 31.

²¹⁴ ŠŮLA 2009, 89.

²¹⁵ NĚMEČKOVÁ/VITANOVSKÝ 1985, 318; TEHŇÍKOVÁ 2009, 129.

²¹⁶ Restaurovány byly ve třech etapách pod vedením prof. Karla Strettiho se žáky AVU; Karel STRETTI: Strojopis nepublikované zprávy o průzkumu v prostoru děkanské sakristie v kostele Sv. Ducha v Hradci Králové 1986 a 1988, zpráva je uložena na AVU v Praze.

konkrétní archivní doklady.²¹⁷

Své město Hradec pak královna odevzdala jako záruku na věno své dceři Anežce, která se přičiněním Jindřicha z Lipé koncem roku 1316 zasnoubila se slezským knížetem Jindřichem Javorským, synem slezského vévody Bolka.²¹⁸ Tato skutečnost posílila nejen mocenskou pozici Rejčky, ale i jejích přátel.²¹⁹ Rejčka město opustila snad už v roce 1316, nejpozději však v roce 1318, kdy město získal král.²²⁰ Napjatý vztah mezi oběma Eliškami se přiosťoval, protože se v otázce sňatku své dcery a nejmladší dcery Václava II., Anežky, se slezským vévodou Jindřichem Javorským neohlížela na mínění pražského dvora a přijala do města lid slezského knížete i přes královský nesouhlas.²²¹ Zárukou na věno bylo právě město Hradec a obsazení českého města připadalo královně Elišce Přemyslovně přímo jako velezrada. Viděla v tom patrně nový úklad, chystaný proti královské koruně.²²²

Koncem roku 1318 se rozhodla královna Rejčka prodat svá věnná panství ve východních Čechách (Hradec Králové, Chrudim, Poličku, Vysoké Mýto a Jaroměř) králi Janovi Lucemburskému do poddanství a město se tak vrátila pod panství královské.²²³ Za to získala peněžitou náhradu 10 tisíc hřiven, s nimiž mohla volně disponovat.

Hned v druhé polovině roku 1318 se pravděpodobně odebrala do Brna, kde si zvolila své sídlo.²²⁴ K určení přesného data ale nejsou přímé důkazy. Teprve z 1. ledna roku 1321 se dochovala listina, z níž lze bezpečně usuzovat, že Eliška Rejčka již v Brně pobývala.²²⁵

Roku 1319 přijal Eliščin životní druh, pán z Lipé, úřad zemského hejtmana moravského.²²⁶ Tento úřad mu umožnil velmi významné postavení ve vedlejší zemi Koruny české, které se podle Karla Stloukala v daných poměrech rovnalo téměř samostatnému vladařství.²²⁷ Na hříšný poměr mezi Jindřichem z Lipé s Eliškou Rejčkou si podle Lenky Bobkové patrně v království již zvykli. Vztah stárnoucího ženatého velmože se sotva třicetiletou ovdovělou královnou se v tehdejší společnosti, s množstvím nemanželských dětí v předních evropských rodinách a s milenkami vysokých církevních hodnostářů, nemuselo jevit mimořádně pobuřující.²²⁸

²¹⁷ K problematice vztahů Elišky Rejčky a Hradce: Jaromír MIKULKA: K chronologii a lokalizaci nejstarších hradeckých kostelů. In: Východočeské listy historické, č. 26. 2009.

²¹⁸ FRIEDL 1930, 8-9; KVĚT 1931, 21; STLOUKAL 1940, 122; BOBKOVÁ 2003, 75; KUTHAN 2009, 116.

²¹⁹ MIKULKA 1996, 31.

²²⁰ KUTHAN 2009, 116.

²²¹ FRIEDL 1930, 8-9; KVĚT 1931, 21-22; ŠIMÁK 1938, 835; BOBKOVÁ 2003, 50; BENEŠOVSKÁ 2010, 491.

²²² STLOUKAL 1940, 122; BOBKOVÁ 2003, 75.

²²³ RBM III, č. 470, 193.

²²⁴ KVĚT 1931, 22; STLOUKAL 1940, 122; BOBKOVÁ 2003, 55; KUTHAN 2009, 121.

²²⁵ RBM III, č. 643, 272; CDM VI, č. 176; KVĚT 1931, 23.

²²⁶ FRIEDL 1930, 9; KVĚT 1931, 24; STLOUKAL 1940, 124; BOBKOVÁ 2003, 55; KUTHAN 2009, 115.

²²⁷ STLOUKAL 1940, 123.

²²⁸ BOBKOVÁ 2003, 56.

Podle Karla Stloukala si lesk společného dvora v Brně Elišky Rejčky a Jindřicha z Lipé podle současníků v ničem nezadal s dvorem královským.²²⁹ Rejčka hospodařila tak dobře, že mohla půjčovat peníze i králi Janu Lucemburskému (roku 1325 například půjčila králi tisíc hřiven v hotovosti).²³⁰ Tou dobou začaly dobré vztahy mezi králem Janem a Eliškou Rejčkou. Podle Kroniky Zbraslavské ji zahrnoval nejen přízní, ale začal se jí také dvořit.²³¹ O tom svědčí například záznam kronikáře zbraslavského z roku 1322: „*Alžběta (Eliška Rejčka) někdy královna, zvaná Hradecká, těší se velké přízni před očima královýma (Jana Lucemburského), ne bez pohoršení mnohých*“.²³²

V Brně získala roku 1322 od krále Jana Lucemburského královský dům v blízkosti královské kaple sv. Václava spolu s podacím právem k této kapli.²³³ Součástí jejich brněnského sídla byl i Rejčkou založený klášter cisterciáček na Starém Brně Aula Sanctae Mariae s přilehlým honosným kostelem, stavěným v souvislosti na vazby v Polsku ve stylu cihlové gotiky [I.3].²³⁴

Klášter cisterciáček byl Rejčkou založen podle listiny 1. června roku 1323.²³⁵ Jako den založení uvádí však Kronika zbraslavská svatodušní neděli, připadající toho roku na 15. května, kdy byl pravděpodobně konvent v čele s abatyší Kristinou uveden do nového kláštera.²³⁶ Papež Jan XXII. pak potvrdil založení kláštera 17. listopadu roku 1324.²³⁷ Uvádí se, že první cisterciáčky byly do kláštera povolány z východočeských Sezemic.²³⁸

Místo pro nový klášter bylo vybráno před městskými hradbami města Brna, na úpatí vrchu pod královským hradem Špilberkem z doby Přemysla Otakara II.²³⁹ V místě se nacházela také trhová ves s několika kostely a kaplemi.²⁴⁰

Olomoucký biskup Konrád píše, že se královna rozhodla založit klášter, když „*uvažovala o své spáse a když zatoužila zaměnit blahodárnou směnou pozemské věci za nebeské a pomíjející za věčné*“.²⁴¹ Podobně mluví i arenga zakládací listiny Elišky Rejčky – formulace úvodní části listiny vyjadřuje obecnou motivaci jejího vydání

²²⁹ STLOUKAL 1940, 123.

²³⁰ RBM III, č. 502, 727; KVĚT 1931, 22; STLOUKAL 1940, 123.

²³¹ STLOUKAL 1940, 126.

²³² Kronika zbraslavská, kniha II, kap. XI; FRB IV, 265 (český překlad: Zbraslavská kronika. Praha 1976, 333).

²³³ RBM III, č. 819, 327; CDM VI, č. 219; KVĚT 1931, 24; STLOUKAL 1940, 125-126; KUTHAN 2009, 121.

²³⁴ BOBKOVÁ 2003, 56.

²³⁵ RBM III, č. 870, 345; CDM VI, č. 229, 171.

²³⁶ Kronika zbraslavská, kniha II, kap. XII; FRIEDL 1930, 9; KVĚT 1931, 26; KUTHAN 2009, 122.

²³⁷ RBM III, č. 1019, 386; CDM VI, č. 268, 204.

²³⁸ FRIEDL 1930, 9; KVĚT 1931, 26; KUTHAN 2009, 122.

²³⁹ FOLTÝN 2005, 208; KUTHAN 2009, 121-122; BENEŠOVSKÁ 2010, 491.

²⁴⁰ FOLTÝN 2005, 208; BENEŠOVSKÁ 2010, 491.

²⁴¹ CDM VI, č. 222.

„na uklidnění svědomí a na odpuštění hříchů“.²⁴² Při založení starobrněnského kláštera Rejčce pomáhal opat kláštera v Sedlci Fridrich, který od začátku vystupoval jako „pater abbas“ Eliščiny fundace.²⁴³ Po vzoru kláštera Aula Regia na Zbraslavi, založeného manželem Václavem II., byl klášter cisterckých panen nazván Síní Panny Marie (Síně Mariánská: Aula Sanctae Mariae).²⁴⁴

Úmysl založit klášter měla Rejčka ale již mnohem dříve²⁴⁵ – od roku 1315 nechala zhotovovat zdobené rukopisy prokazatelně cisterckého charakteru, které jsou nezbytné ke klášterní bohoslužbě.²⁴⁶ Pravděpodobně byl i Rejččin odchod z Hradce spojen s pevným rozhodnutím založit v Brně klášter a tam se také trvale usídlit.²⁴⁷ Dělo se tak velmi krátce po sblížení s pánem Jindřichem z Lipé, snad proto, aby tímto zbožným činem vyvážíla svůj hříšný poměr.²⁴⁸ Umělecká dílna podle Jana Květa pravděpodobně pracovala pro Rejčku po osm let a v té době vyrobila vzácné iluminované rukopisy (dnes je známo a dochováno devět kodexů), všechny později věnované starobrněnskému klášteru.²⁴⁹

Podle dochovaných listin se již v letech 1319 až 1323 Rejčka soustředila na hmotné zabezpečení zamýšlené fundace.²⁵⁰ Starobrněnský klášter královny Rejčky se vyjímá z ostatních ženských klášterů v českých zemích nejen kvalitou architektury, ale také svým majetkovým zajištěním.²⁵¹ Svému klášteru na Starém Brně chtěla zajistit dostatečné příjmy, z nichž by mohl bezstarostně fungovat.²⁵² Klášteru darovala všechny statky, které získala od krále Jana Lucemburského, aby „*abatyše a konvent jeptišek i sestry a osoby v klášteře žijící tím svobodněji a klidněji se mohly věnovati službám božím, čím lépe a bohatěji budou vybaveny statky pozemskými a zbaveny vezdejších starostí*“.²⁵³ K tomuto účelu použila také peněz, které získala prodejem svých věnných měst ve východních

²⁴² CDM VI, č. 229.

²⁴³ RBM III, č. 923-927, 360-361.

²⁴⁴ Kronika zbraslavská, kniha II, kap. XII; KVĚT 1931, 28; STLOUKAL 1940, 124.

²⁴⁵ Podle explicitu Lekcionáře (Cod. 1773) na fol. 202^v, který je datovaný rokem 1315: „*Anno Domini millesimo trecentesimo quintodecimo comparatus est liber iste a serenissima ac Deo devota domina Elyzabeth, quondam regina Bohemie ac Polonie, ob perpetuam memoriam sui ac generacionis sue, ut ad quodcumque cenobium datus fuerit, perpetua memoria sui habeatur, vive sive defuncte, ac genealogie sue, principum sive regum, defunctorum, ut in sompno pacis dormiant, vivorum, ut prosperitate et incolomitate gaudeant, posterum, ut in mille generaciones crescant. Amen.*“

²⁴⁶ FRIEDL 1930, 9; STLOUKAL 1940, 124; BARTLOVÁ/BOBKOVÁ 2003, 218; FOLTÝN 2005, 208.

²⁴⁷ FRIEDL 1930, 9.

²⁴⁸ STLOUKAL 1940, 124.

²⁴⁹ Jedná se o rukopisy: Lekcionář z roku 1315 (Národní knihovna ve Vídni, Cod. 1773), Lekcionář z roku 1316 (Národní knihovna ve Vídni, Cod. 1772), Graduál (Národní knihovna ve Vídni, Cod. 1774), Chorální kniha (Národní knihovna ve Vídni, Cod. 1813), Kapitulář (Národní knihovna ve Vídni, Cod. 1835), Martyrologium Usuardi (Národní knihovna ve Vídni, Cod. 417), Antifonář z roku 1317 (Moravská zemská knihovna v Brně, R 600), Rajhradský antifonář a žaltář (Moravská zemská knihovna v Brně, R 355) a Antifonář z Františkova muzea (Moravský zemský archiv v Brně, FM 7).

²⁵⁰ RBM III, č. 870, 375; RBM III, č. 925, 360 a další.

²⁵¹ STLOUKAL 1940, 127; BENEŠOVSKÁ 2010, 491.

²⁵² STLOUKAL 1940, 125; BENEŠOVSKÁ 2010, 491.

²⁵³ RBM III, č. 870, 375; CDM VI, č. 229, 171.

Čechách.²⁵⁴ Velké jmění spočívalo ve stálých důchodech, které jí plynuly jako splátky z královské urbury.²⁵⁵ Na Moravě zakupovala rozsáhlé komplexy půdy, které pak v závěti také věnovala brněnskému klášteru. Cisterciacky v roce 1323 měly panství soustředěné kolem center na západ a sever od Brna a v Hustopečích.²⁵⁶ Při skupování moravských statků pomáhal královně Rejčce jako svědek a ručitel její přítel pan Jindřich z Lipé – jeho jméno se objevuje na všech kupních listinách.²⁵⁷ Královna Rejčka nabyla značného bohatství, které jí umožňovalo nejen připravit bohaté věno pro svůj brněnský klášter, ale také vést skvělý dvůr.²⁵⁸

Klášter na Starém Brně si získal přízeň i krále Jana Lucemburského, který udělil klášteru výraznou imunitu, když podstatně rozmnožil jeho práva a výsady.²⁵⁹ Oprávněně se tak mohl nazývat jeho spoluzakladatelem při potvrzení donace kaple sv. Prokopa v roce 1323: „*Nos cum ipsa domina Elizabeth predicta fundatores sumus*“.²⁶⁰ Jako spoluzakladatele kláštera se král Jan jmenuje i v potvrzovací listině papeže Jana XXII.²⁶¹ Fundaci a obdarování stvrdil listinou z 2. října roku 1323 a povolil, aby se na stavbu kláštera bralo dříví z královských lesů.²⁶² Listinou z roku 1327 král svolil k přeložení cest dotýkajících se areálu kláštera, aby bylo získáno místo na jeho stavby.²⁶³ Klášter bohatě obdaroval i přítel a druh Elišky Rejčky Jindřich z Lipé, který mu například roku 1324 daroval dva lesy poblíž jeho statku Obřan a Jehnic.²⁶⁴ Zajistil si zde také pohřební místo a sloužení anniversarií.²⁶⁵ Tehdy byl druhou abatyší kláštera Kateřinou, která byla zároveň jeho dcerou, dokonce označen jako „*noster quasi fundator*“²⁶⁶, ale patrně zde nelze uvažovat o nároku na zakladatelská práva.²⁶⁷

Klášter Aula Sanctae Mariae na Starém Brně vyniká z ostatních stavebních památek své doby na Moravě svou složitou a u nás ojedinělou půdorysnou skladbou [I.4].²⁶⁸ Presbytář klášterního kostela je pětiboce uzavřený a přibližně v půlce jeho délky se připojují pětiboce ukončené nižší kaple s hloubkovou osou kolmou k ose kněžiště, takže

²⁵⁴ KVĚT 1931, 28-29; STLOUKAL 1940, 125.

²⁵⁵ STLOUKAL 1940, 125.

²⁵⁶ BOROVSÝ 2005, 37.

²⁵⁷ Například: RBM III č. 1182, 460; CDM VI, č. 239, 177; RBM III č. 1357, 531; CDM VI, č. 270, 209.

²⁵⁸ STLOUKAL 1940, 125.

²⁵⁹ RBM III, č. 1088, 425; CDM VI, č. 288, 222; KVĚT 1931, 22-24; BOROVSÝ 2005, 37; KUTHAN 2009, 121; BENEŠOVSKÁ 2010, 491.

²⁶⁰ CDM VI, č. 248, 184-185.

²⁶¹ RBM III, č. 1019, 386; CDM VI, č. 268, 204-208.

²⁶² RBM III, č. 925, 360; CDM VI, č. 249, 185.

²⁶³ RBM III, č. 1272, 495; CDM VI, č. 328, 256.

²⁶⁴ CDM VI, č. 267, 204; další obdarování Jindřicha z Lipé: CDM VI, č. 275, 213-214 a CDM VI, č. 302, 234.

²⁶⁵ KVĚT 1931, 30; BOROVSÝ 2005, 37-38.

²⁶⁶ CDM VI, č. 300, 132-233.

²⁶⁷ BOROVSÝ 2005, 37-38.

²⁶⁸ KOTRBOVÁ 1969, 2-3; LÍBAL 1984, 171; BARTLOVÁ/BOBKOVÁ 2003, 218; BENEŠOVSKÁ 2010, 493.

spolu vytvářejí trojlistou kompozici.²⁶⁹ Členité půdorysné utváření starobrněnského kostela s trojlístým závěrem je v rámci cisterciácké architektury značně neobvyklé.²⁷⁰ Kostel kláštera se pak liší i neobvyklou stavební technikou jako je architektura z režného, neomítnutého cihlového zdiva.²⁷¹ Jedná se o typ cihlové stavby s kamennými stavebními prvky na zvláště zatížených místech.²⁷² Celý kostel postavený z cihel byl původně omítnutý, tesaný kámen se uplatňuje pouze na architektonických detailech. Zčásti zde bylo užito i keramického materiálu.²⁷³ Tento typ cihlové stavby je typický pro gotické stavitelství rovinných oblastí s nedostatkem stavebního kamene na sever od Čech a Moravy. Vzhledem k původu Elišky Rejčky, rodem velkopolské princezny, je možné, že si k práci přizvala stavitele z polských oblastí.²⁷⁴ Stavba tak v rámci české a moravské cisterciácké architektury tvoří izolovaný článek, který je silně podmíněný vztahy královské zakladatelky k umělecké atmosféře polsko-slezské.²⁷⁵ Specifickým rysem starobrněnského kostela je lichá arkatura, která člení zvláště povrch jeho vnitřních stěn. Velmi výrazná jsou také okna kostela, která tvoří bohaté vzorce kružeb trojdílných oken i velkého šestidílného okna jižního průčelí transeptu.²⁷⁶

Stavba klášterního kostela se dochovala bez větších rušivých zásahů ve vzácné slohové čistotě až do současnosti.²⁷⁷ Klášterní kostel na Starém Brně není zcela jednolitým dílem. Během jeho budování se projevil proměny slohového názoru velmi výrazně.²⁷⁸ Půdorysné řešení chrámu na Starém Brně nesouvisí patrně s řádem cisterciáček, ale podle Jiřího Kuthana se záměrem zakladatelky kláštera, která si v tomto chrámu přála být pohřbena.²⁷⁹ Šlo o stavbu opravdu velkolepou, která měla zastínit svou rozlehlostí a výstavností mužský klášter cistercký, vybudovaný Václavem II. na Zbraslavi.²⁸⁰ To, že při vzniku kláštera hrála roli vzpomínka na fundaci jejího prvního manžela, nasvědčuje i název kláštera Aula Sanctae Mariae, připomínající pojmenování kláštera Aula Regia.²⁸¹

²⁶⁹ LÍBAL 1984, 171.

²⁷⁰ KUTHAN 2005, 378-379; KUTHAN 2009, 125-126; BENEŠOVSKÁ 2010, 493.

²⁷¹ KOTRBOVÁ 1969, 2-3; LÍBAL 1984, 171-172; BARTLOVÁ/BOBKOVÁ 2003, 218; BENEŠOVSKÁ 2010, 493.

²⁷² BARTLOVÁ/BOBKOVÁ 2003, 218-219.

²⁷³ LÍBAL 1984, 171-172.

²⁷⁴ BARTLOVÁ/BOBKOVÁ 2003, 218-219; KUTHAN 2009, 126.

²⁷⁵ LÍBAL 1984, 172; BENEŠOVSKÁ 2010, 496.

²⁷⁶ LÍBAL 1984, 172.

²⁷⁷ KOTRBOVÁ 1969, 2-3.

²⁷⁸ Ke stavbě Starobrněnského kláštera: Vladimír DENKSTEIN: Chrámová stavba kláštera králové na Starém Brně. In: Výtvarné umění na Moravě, sv. I. Brno 1936; Cecílie HÁLOVÁ-JAHODOVÁ: Brno, stavebníci a umělecký rozvoj města. Praha 1947; Marie KOTRBOVÁ: Starobrněnský klášter. Brno 1969; Bohumil SAMEK: Dějiny a stavba. In: Starobrněnské sídlo ústavů ČSAV. Brno 1984; Bohumil SAMEK: Umělecké památky Moravy a Slezska I. Praha 1994; Dušan FOLTÝN: Encyklopedie moravských a slezských klášterů. Praha 2005, 208-215.

²⁷⁹ KUTHAN 2005, 378-379; KUTHAN 2009, 125-126; BENEŠOVSKÁ 2010, 493.

²⁸⁰ STLOUKAL 1940, 127; BENEŠOVSKÁ 2010, 491.

²⁸¹ STLOUKAL 1940, 127; KUTHAN 2009, 123; BENEŠOVSKÁ 2010, 491.

V roce 1333 byl bývalý farní kostel Panny Marie na Starém Brně určen královnou Eliškou Rejčkou za kapli jí založeného špitálu.²⁸² Protože se v příslušné listině nazývá jako „starý“, lze soudit, že tehdy už alespoň z větší části stál patrně nový klášterní kostel, který již sloužil svému účelu.²⁸³ Po desetiletém budování byla stavba klášterního kostela zcela, nebo přinejmenším z velké části, dokončena. Dobroslav Líbal ukončení stavbu datuje do doby po polovině 14. století.²⁸⁴ Jiné zprávy, které by alespoň nepřímo vypovídaly o budování kláštera již ze 14. století, nejsou dochovány.²⁸⁵ Dílo královny Rejčky mělo ale přetrvat věky – Sín Panny Marie byla cisterckým pannám věnovaná podle zakládací listiny *na věčné časy*.²⁸⁶ Klášter cisterciacek byl ale zrušen 18. března 1782 Josefem II.²⁸⁷ Klášterní majetky, obnášející více než 612 000 zlatých, převzal náboženský fond.²⁸⁸

Dne 26. srpna roku 1329, v den svatého Rufa mučedníka, zemřel pán z Lipé a podle kronikáře zbraslavského „*pro jeho smrt tolik plakala a žalostnila královna Alžběta, zvaná Hradecká, že to budilo úžas všech, kdož viděli její nářek. A protože se nechtěla od něho odloučit jak v životě, tak i ve smrti, ustanovila, aby bylo jeho tělo s úctou pochováno v klášteře jejího nového založení.*“²⁸⁹ Jindřich z Lipé byl pohřben ve východním závěru klášterního kostela.²⁹⁰ Eliška Rejčka mu podle Alberta Kutala jistě dala zřídit i náhrobek, který se však nedochoval. Podle téhož autora není vyloučeno, že počátky činnosti dílny, z níž vyšla později Madona z Michle, spadají do pozdních Rejččiných let.²⁹¹ Patrně v reakci na jeho zesnutí Rejčka 9. července 1330 sepsala svou první závěť, v níž odkazuje veškeré své statky i jmění zbožným účelům.²⁹² Pamatovala zde vedle kláštera starobrněnského také na klášter cisterciacek v Sezemicích, odkud pocházel původní konvent.²⁹³ Především své jmění ale odkázala klášteru Sín Panny Marie.²⁹⁴ V průběhu středověku se tak stal klášter jedním z největších pozemkových vlastníků na Moravě. Roku 1332 se Rejčka rozhodla žít v klášteře, kterému darovala svůj dům spolu s patronátním

²⁸² RBM III, č. 1981, 769.

²⁸³ KUTHAN 2009, 123.

²⁸⁴ LÍBAL 1984, 172.

²⁸⁵ KVĚT 1931, 29-30; KUTHAN 2005, 376-378; BENEŠOVSKÁ 2010, 492.

²⁸⁶ RBM III, č. 870, 345; CDM VI, č. 229, 171.

²⁸⁷ STLOUKAL 1940, 126; MARIÁNEK 1969, 3-4; FOLTÝN 2005, 208.

²⁸⁸ Ke zrušení kláštera Aula Sanctae Mariae: Vladimír MARIÁNEK: Starobrněnský klášter královny Elišky Rejčky, jeho historie a využití pro pracoviště ČSAV. Brno 1967; Marie KOTRBOVÁ: Starobrněnský klášter. Brno 1969; Dušan FOLTÝN: Encyklopedie moravských a slezských klášterů. Praha 2005, 208-215; Jirí BÍLEK: Brněnské kostely. Brno 2006.

²⁸⁹ FRB IV, 301; Kronika zbraslavská, kniha II, kap. XXII (český překlad: Zbraslavská kronika. Praha 1976, 376).

²⁹⁰ KUTAL 1984, 223; BOBKOVÁ 2003, 56; BENEŠOVSKÁ 2010, 492.

²⁹¹ KUTAL 1984, 223.

²⁹² RBM, č. 1664, 650-652; CDM VI, č. 400, 307-309.

²⁹³ Ke klášteru v Sezemicích: Antonín KOPECKÝ: Sezemice nad řekou Loučnou: jich minulost' a přítomnost'. Kutná Hora 1887; Viktor L. KOTRBA: Sezemice. Praha 1944.

²⁹⁴ KVĚT 1931, 30-31; STLOUKAL 1940, 127; FOLTÝN 2005, 208; BENEŠOVSKÁ 2010, 492.

právem ke kapli.²⁹⁵ Jak později vyplývá z její druhé závěti, dožívala zde však s celým svým dvorem.²⁹⁶

V roce 1333 podnikla Eliška Rejčka za účelem získání svatých ostatků pouť do Porýní, Trevíru a Kolína, kterou vykonala společně se svou dcerou Anežkou Javorskou. Odvezla si odtud do svého starobrněnského kláštera velmi cenné relikvie, jako jsou například ostatky sv. Gereona, nádobku s olejem z kostí sv. Kateřiny a jednu kostru z těl Jedenácti tisíc panen, uložených ve stejnojmenném kolínském klášteře.²⁹⁷ O tom je zachována zpráva z listiny probošta konventu kláštera Panny Marie v Trevíru z 5. července roku 1333.²⁹⁸

Ještě krátce před svou smrtí učinila Rejčka již druhé rozsáhlé poslední pořízení.²⁹⁹ Závěť je nedatovaná a psaná německy. Píše se zde o lásce k dceři a o svém malém dvoře, který Rejčce sloužil v Brně. Vyplývá zde například její bližší vztah k některým klášterům, mezi nimiž byly kláštery nedaleko Hradce, Opatovice a Sezemice.³⁰⁰ V listině pamatuje na jednotlivce i na církevní ústavy a kostely. Konkrétně na svoje služebnice (Anežku, Velenu, Adličku, Markétu, Zdenku aj.) a služebníky (na krejčího, na kuchaře Franka, na Václava, na Güntera a na malíře Ulricha a Peška).³⁰¹

Královna Eliška Rejčka zemřela 19. října 1335. Stejně jako pan Jindřich z Lipé byla podle svědectví Zbraslavské kroniky pochována ve Starobrněnském klášteře Síně Panny Marie.³⁰² Byla tehdy pochována ve svém klášteře před oltářem sv. Kříže.³⁰³ Pochována byla v prostém šedém rouchu, jak si sama přála.³⁰⁴ Pohřbu se tehdy účastnil i samotný český král Jan Lucemburský.³⁰⁵ Kronikář tehdy ke zprávě o smrti Elišky Rejčky připojil verš: „*Dary svých léků dej, ó Bože, královně této, učíš, ať prosta je vin a na věky blažena v nebi!*“³⁰⁶

Při opravách klášterního kostela v roce 1900 byl pod dlažbou chrámu nalezen její hrob.³⁰⁷ Uložen je ve středu trojlístého závěru u oltáře sv. Kříže v průsečíku osy presbytáře

²⁹⁵ RBM III, č. 819, 327; CDM VI, č. 219, 161; RBM III, č. 1952, 758; CDM VI, č. 445, 340; KVĚT 1931, 30; FOLTÝN 2005, 208.

²⁹⁶ KVĚT 1931, 31; BENEŠOVSKÁ 2010, 492.

²⁹⁷ KVĚT 1931, 31; STLOUKAL 1940, 127; FOLTÝN 2005, 208; KUTHAN 2009, 126-127; BENEŠOVSKÁ 2010, 492.

²⁹⁸ RBM III, č. 2021, 786; CDM VI, č. 461, 352.

²⁹⁹ RBM IV, č. 213, 83; CDM VII, č. 87, 65.

³⁰⁰ KVĚT 1931, 31.

³⁰¹ STEJSKAL 1967, 34-36; BENEŠOVSKÁ 2010, 492.

³⁰² Kronika zbraslavská, kniha III, kap. X-XI; FRIEDL 1930, 9-10; KVĚT 1931, 31-32; STLOUKAL 1940, 127; BOBKOVÁ 2003, 56; KUTHAN 2005, 377; KUTHAN 2009, 123; BENEŠOVSKÁ 2010, 492.

³⁰³ FRIEDL 1930, 10; BENEŠOVSKÁ 2010, 492.

³⁰⁴ KVĚT 1931, 32; BENEŠOVSKÁ 2010, 492.

³⁰⁵ BOBKOVÁ 2003, 158.

³⁰⁶ Kronika zbraslavská, kniha III, kap. X.

³⁰⁷ KUTHAN 2009, 123-124.

a malé příčné lodi. V nové dlažbě je označen dlaždicí s písmenem „E“.³⁰⁸ Poloha hrobu Elišky Rejčky tak velmi zjevně připomíná pohřební místo jejího prvního manžela krále Václava II., jehož ostatky byly uloženy v klášterním kostele na Zbraslavi „in medio sanctuario“.³⁰⁹

Svědkiem jejího věhlasu je vedle dochovaných zpráv a listin také její dochovaný fiktivní portrét.³¹⁰ Neznámý malíř jej přiřčenil k pergamenovému rukopisu Zbraslavské kroniky k perokresebné řadě českých Přemyslovců [I.5].³¹¹ Podle explicitu z roku 1393 je tento exemplář je dílem Petr z Krakova, který jej napsal pro klášter sedlecký.³¹² Klášterní malíř tento portrét zařadil mezi členy královské rodiny.³¹³ Muži jsou se zde prezentováni se svou chotí po boku a korunováni jsou tolika korunami, kolika královstvím vládli. Takto je zpodobněna i Eliška Rejčka. Ve schematické kresbě je vyobrazená jako sličná žena, idealizovaná královna s insigniemi žezla, dvojité koruny a nápisem: „*Elizabet – regina Bohemie et Polonie; fundatrix in antiqua Bruna.*“³¹⁴

2. Starobrněnský soubor rukopisů – základní katalogové údaje

2.1. Přehled starobrněnského souboru rukopisů (včetně historických osudů skupiny)

Ze starobrněnského souboru, který dala svým nákladem pořídit královna Eliška Rejčka, je známo devět dochovaných liturgických kodexů.³¹⁵ Šest z těchto devíti rukopisů je uloženo v Národní knihovně ve Vídni. Jsou to dva lekcionáře, jeden z roku 1315 (Cod. 1773) a druhý z roku 1316 (Cod. 1772), potom Graduál (Cod. 1774), Chorální kniha (Cod. 1813), Kapitulář (Cod. 1835) a Martyrologium Usuardi (martyrologium a regula sancti Benedicti, Cod. 417). Zbylé tři rukopisy královny Rejčky jsou uloženy v Brně.

³⁰⁸ FOLTÝN 2005, 208; KUTHAN 2009, 124.

³⁰⁹ FRIEDL 1930, 10; KUTHAN 2009, 124.

³¹⁰ FRIEDL 1930, 10-11. K portrétu: Klára BENEŠOVSKÁ (ed.): Královský sňatek: Eliška Přemyslovna a Jan Lucemburský - 1310. Praha 2010, 40-41 a 274-275.

³¹¹ Zbraslavská kronika, f 6^f, poslední čtvrtina 14. století, Jihlava, Státní okresní archiv v Jihlavě.

³¹² FRIEDL 1930, 10-11.

³¹³ FRIEDL 1930, 10-11; BENEŠOVSKÁ 2010, 40-41, 274-275.

³¹⁴ FRIEDL 1930, 10-11.

³¹⁵ Kdo rukopisy Elišky Rejčky uved do uměleckohistorické literatury viz kapitola II. Přehled literatury.

V Moravské zemské knihovně se nachází Antifonář z roku 1317 (R 600) a Rajhradský antifonář a žaltář (R 355). V Moravském zemském archivu je pak Antifonář z Františkova muzea (FM 7). Oba vídeňské Lekcionáře tvoří jeden celek, kdy lekcionář z roku 1315 (Cod. 1773) obsahuje zimmí a lekcionář z roku 1316 (Cod. 1772) letní lekce.³¹⁶ Podobně tvoří jediný celek moravské antifonáře, v Antifonáři z roku 1317 (R 600) jsou antifony de tempore a v Antifonáři z Františkova muzea (FM 7) jsou pak antifony de sanctis a hymnarium de sanctis.³¹⁷

Otázkou zůstává, proč a za jakých okolností byl starobrněnský soubor rozdělen.³¹⁸ Ne zcela jasné jsou pak také osudy jednotlivých rukopisů. Podle dochované datace nejstaršího rukopisu (Cod. 1773) se lze domnívat, že Eliška Rejčka začala soubor těchto rukopisů potřebných pro bohoslužbu pořizovat již od roku 1315.³¹⁹ Datovány jsou pouze tři rukopisy, jedná se o dva lekcionáře (Cod. 1773 a Cod. 1772) a antifonář (R 600) z roku 1315, 1316 a 1317.³²⁰ Jejich explicity výslovně jmenují královnu Elišku jako objednatelku.³²¹ V explicitu Lekcionáře (Cod. 1773), který je na fol. 202^v, je uvedeno: „*Anno Domini millesimo trecentesimo quintodecimo comparatus est liber iste a serenissima ac Deo devota domina Elyzabeth, quondam regina Bohemie ac Polonie, ob perpetuam memoriam sui ac generacionis sue, ut ad quodcumque cenobium datus fuerit, perpetua memoria sui habeatur, vive sive defuncte, ac genealogie sue, principum sive regum, defunctorum, ut in sompno pacis dormiant, vivorum, ut prosperitate et incolomitate gaudeant, posterum, ut in mille generaciones crescant. Amen.*“ V druhé části Lekcionáře (Cod. 1772), datované rokem 1316, je explicit na fol. 281^r. Je psaný středoněmeckým nářečím: „*An dem tusende und an dem dri hundirten und an dem sechcenten iar von Cristes gebort is ditz buch erzuget von der hochgeborn vrowen vrowen Elzebeten, der werden zwire kuniginnen, zu einem ewigen gehuknisse iris namen, und allers geschlechtes, fürsten und kunige, in welch closter ditz buch wirt gegeben, daz men ir da ewicliche gedenke, zum ersten der di da tot sin, daz die slafen in Gotes fride, und zu der ewigen fremde kunien, di da noh leben, daz sich di vreuwen selde und lanklebens, der nachkumelinge, daz si in tustnt gesiechte wachsen. Amen.*“ U rajhradského Antifonáře (R 600) je připsěk na fol. 223^r: „*Anno Domini mill^o CCC^o.*

³¹⁶ Oba rukopisy (sign. Cod. 1773 a Cod. 1772) uvádí jako jeden celek: Max DVOŘÁK: Die Illuminatoren des Johann von Neumarkt. In: Jahrbuch der kunsthistorischen Sammlungen des allerhöchsten Kaiserhauses. Wien 1901, 40.

³¹⁷ Oba rukopisy (R 600 a FM 7) uvádí jako jeden celek Antonín FRIEDL: Malíři královny Alžběty. Praha 1930, 23.

³¹⁸ Touto otázkou se zabýval už Jan Květ (KVĚT 1929, 61).

³¹⁹ FRIEDL 1930, 9; KVĚT 1931, 23.

³²⁰ KVĚT 1929, 61; FRIEDL 1930, 25; KVĚT 1931, 34.

³²¹ KVĚT 1929, 61.

XVII° constructus est ab illustri Elyzabeth, regina Bohemie et Polonie liber iste“.
Na mnoha místech v rukopisech je pak samotná královna znázorněna.³²²

Eliška Rejčka tento soubor rukopisů odevzdala brněnským cisterciáčkám kláštera Aula Sanctae Mariae roku 1323, jen příloha druhého Lekcionáře (Cod. 1772 z roku 1316) byla domalována později, asi až po roce 1333.³²³ Rukopisy podle Jana Květa pravděpodobně vznikaly mezi roky 1315 a 1323.³²⁴ Datací vzniku jednotlivých rukopisů se ale budu podrobněji zabývat v kapitole VI. 2. Otázka datace.

Rukopisy v klášteře přečkaly i jeho zničení a plenění za husitských válek v roce 1467.³²⁵ Vazby Chorální knihy (Cod. 1813), Kapituláře (Cod. 1835) a Rajhradského antifonáře a žaltáře (R 355) ukazují, že tyto rukopisy jistě patřily klášteru ještě v 16. století.³²⁶ Na přední desce vazby jsou totiž vyraženy iniciály „R. C. Z. La“ a pod štítem je letopočet 1591. Tyto iniciály jsou zkratkou jména Rosiny Conrádky z Lamberka, která byla abatyší starobrněnského kláštera Aula Sanctae Mariae v letech 1583–1596.³²⁷ Na vazbě Martyrologia (Cod. 417) jsou iniciály „E. R. A. K“ a patrně ukazují na Esther Rudolfin, abatyši kláštera v letech 1613 – 1619.³²⁸ Za stavovského povstání v roce 1619 bylo fungování kláštera přerušeno, kdy byl dokonce dočasně zrušen.³²⁹ Další škody mu způsobilo obléhání Brna švédskou armádou v roce 1645.³³⁰ Klášter byl roku 1782 zrušen Josefem II., přesto ale rukopisy zde zůstaly patrně až do roku 1783.³³¹ Po roce byl klášter opět obnoven, areál byl však předán brněnským augustiniánům-poustevníkům.³³² Patrně tehdy byl soubor rukopisů z neznámých důvodů roztržen a většina kodexů se nejspíše v této době dostala do císařské knihovny ve Vídni.³³³ Z knihovny se později stala Rakouská národní knihovna (Österreichische Nationalbibliothek).³³⁴

Osudy rajhradských rukopisů (R 600 a R 355) jsou neznámé až do roku 1828, kdy je tehdy za osm zlatých koupil Řehoř Volný pro Rajhradskou knihovnu.³³⁵ O tomto svědčí přípisek na fol. 222^r Antifonáře z roku 1317 (R 600).³³⁶ Antifonář (FM 7) přišel roku 1837

³²² R 600, fol. 1^v, fol. 28^v, fol. 121^r; fol. 143^v; FM 7, fol. 84^v; Cod 1774, fol. 1^r, fol. 2^v; Cod. 1813, fol. 8^r, 195^r; Cod. 1835, fol. 8^r; R 355, fol. 8^v f, 59^v, 188^r; Cod. 417, fol. 1^v, 150^r.

³²³ KVĚT 1931, 140; STEJSKAL 1984, 297.

³²⁴ KVĚT 1931, 138-140.

³²⁵ KOTRBOVÁ 1969, 3.

³²⁶ DOKOUPIL 1966, 133.

³²⁷ KVĚT 1931, 97.

³²⁸ FINGERNAGEL/ROLAND 1997, 244.

³²⁹ FOLTÝN 2005, 211.

³³⁰ MARIÁNEK 1967, 3; FOLTÝN 2005, 211.

³³¹ KVĚT 1931, 34.

³³² FOLTÝN 2005, 212; KOTRBOVÁ 1969, 3.

³³³ KVĚT 1929, 61; FRIEDL 1930, 27; KVĚT 1931, 34.

³³⁴ K Rakouské národní knihovně: <http://www.onb.ac.at/>, vyhledáno 15. 3. 2011.

³³⁵ KVĚT 1931, 34.

³³⁶ Na fol. 222^r v kodexu R 600 je připsáno: „Cura Rev. ac Doctiss. P. Gregoru Wolny O. S. B. Rayhradii

do sbírek Musea císaře Františka Josefa – Františkova muzea (dnešního Moravského zemského muzea) ze staré guberniální registratury, kam byly odevzdávány knihy ze zrušených moravských klášterů.³³⁷ Zde patrně byly také do roku 1828 oba rajhradské rukopisy.³³⁸ Po roce 1950 se klášterní knihovna benediktinů v Rajhradě dostala pod správu Moravské zemské knihovny v Brně, kde jsou oba rajhradské rukopisy uloženy dodnes.³³⁹

2.2. Lekcionář z roku 1315 (Národní knihovna ve Vídni, Cod. 1773)

Vídeň, Národní knihovna (Österreichische Nationalbibliothek)

Sign. Cod. 1773

Pergamen, 320 x 450 mm, fol. 202

Vazba kodexu pochází z konce 15. století. Je prkénková, potažená světle hnědou kůží s tlačným dekorem. Plocha desky je dvojitými linkami dělená na malá kosočtverečná pole. Průsečíky dvojitých linek jsou vyplněny malými pětistými růžicemi. V kosočtverečných polích se střídá několik kolků. V rozích a uprostřed desek zůstaly stopy po kruhových puklách. Spony jsou utrženy.³⁴⁰

Text je psán pečlivou gotickou knižní minuskulou ve dvou sloupcích po 28 řádcích. Malé iniciálky v textu (začáteční písmena vět), typů gotické majuskuly, jsou zdobeny jednoduchým černým lineárním ornamentem.³⁴¹

Rukopis je datován rokem 1315. Explicit je na fol. 202^v: „*Anno Domini millesimo trecentesimo quintodecimo comparatus est liber iste a serenissima ac Deo devota domina Elyzabeth, quondam regina Bohemie ac Polonie, ob perpetuam memoriam sui ac generacionis sue, ut ad quodcumque cenobium datus fuerit, perpetua memoria sui habeatur, vive sive defuncte, ac genealogie sue, principum sive regum, defunctorum, ut in sompno pacis dormiant, vivorum, ut prosperitate et incolomitate gaudeant, posterum, ut in mille generaciones crescant. Amen.*“³⁴²

Obsah: V kodexu je zimní část lekcionáře de tempore od adventu do Velikonoc, a de sanctis od svátku sv. Ondřeje až do Zvěstování P. Marie. Začátek zde chybí, protože

prof. Hist. univer. & Philolog. Professor p. o. in Instit. philos. Brunae A. Di. 1828. — 8 flor. arg. solvit Rmus D. Abbas Augustinus“.

³³⁷ KVĚT 1931, 34.

³³⁸ FRIEDL 1930, 26-27; KVĚT 1931, 34.

³³⁹ Výroční zpráva Moravské zemské knihovny z roku 2003:

http://www.mzk.cz/knihovne/vz2003/7_2.php, vyhledáno 29. 9. 2010.

³⁴⁰ FRIEDL 1930, 17; KVĚT 1931, 43; FINGERNAGEL/ROLAND 1997, 236.

³⁴¹ FRIEDL 1930, 17; KVĚT 1931, 44; FINGERNAGEL/ROLAND 1997, 236.

³⁴² KVĚT 1929, 61; FRIEDL 1930, 17; KVĚT 1931, 44; FINGERNAGEL/ROLAND 1997, 236.

čtení začínají teprve sobotou před čtvrtou adventní nedělí a na fol. 10^v je označena už čtvrtá složka.³⁴³

Kaligrafická výzdoba: Kaligrafickou výzdobu tvoří menší iniciály na počátku jednotlivých lekcí a bohatší větší u významných svátků – jsou plošné, červené a modré. Kaligrafická ornamentika zdobící iniciály je zde červená a nazelenale modrá, zelená a bledě fialová, někdy doplněná zlatým dekorem.³⁴⁴ Je většinou složená z plně vyvinutých akantoidů, z kroužků a polokroužků, někdy prázdných, jindy vyplněných tečkou. Kaligrafické výběžky iniciál komponované z volné linie, tvořící smyčky, závitky a úponkovité větévky z prvků a motivu právě popsaných, zdobí okraje stran a prostory mezi sloupci často po celé jejich výši; obvyklé lineární abstrahované polopalmety tvaru písmene „J“ bývají v těchto krajových ozdobeních nahrazeny motivem hrozničku vyrůstajícího z rozvoru dvou úzkých geometrizovaných lupenů.³⁴⁵

Ornamentální malované iniciály: Fol. 9^f: Inic. A (Audite me) [II.1].³⁴⁶

Figurální iniciály: Fol. 17^v: Inic. P (Primo tempore) s obrazem Narození Páně ve vnitřním poli [II.2]. Je zde namalována Panna Marie s dítětem a svatým Josefem opírajícím se o hůl, za nimi jsou zobrazeny hlavy osla a vola spolu s pěticípou hvězdou mezi nimi. V pozadí je čtvercová tapeta. Fol. 51^v: Inic. S (Surge) s obrazem proroka Izajáše před hradbami Jeruzaléma na zlaceném poli [II.3]. V pozadí je vyobrazena architektura s otevřenou bránou v hradbách symbolizující město Jeruzalém.³⁴⁷

Literatura: DENIS 1793-1795, II/2-3, 895; KVĚT 1929, 61-69; FRIEDL 1930, 17-18; KVĚT 1931, 43-49; HOLTER 1939, 10; UNTERKIRCHER 1957, 49; FINGERNAGEL/ROLAND 1997, 236-240; STEJSKAL 1999, 427-435; SCHNEIDER 2009, 37-39.

2.3. Lekcionář z roku 1316 (Národní knihovna ve Vídni, Cod. 1772)

Vídeň, Národní knihovna (Österreichische Nationalbibliothek)

Sign. Cod. 1772

Pergamen, 327 x 457 mm, fol. 302

³⁴³ FRIEDL 1930, 17; KVĚT 1931, 43-44; FINGERNAGEL/ROLAND 1997, 237.

³⁴⁴ Iniciály v Cod. 1773 doplněné zlatem: fol. 114^v, fol. 137^r [II.4], fol. 177^v, fol. 193^v [II.5].

³⁴⁵ FRIEDL 1930, 17; KVĚT 1931, 44-45; FINGERNAGEL/ROLAND 1997, 237-238.

³⁴⁶ FRIEDL 1930, 17; KVĚT 1931, 46; FINGERNAGEL/ROLAND 1997, 238.

³⁴⁷ FRIEDL 1930, 17-18; KVĚT 1931, 46; FINGERNAGEL/ROLAND 1997, 238-239.

Vazba je stejná jako u Lektionáře z roku 1315 (Cod. 1773). Je z konce 15. století, světle hnědá kůže s tlačným dekorem. Spony i kování jsou stržené.³⁴⁸

Text, jeho hlavní část, je psán pečlivou gotickou knižní minuskulou ve dvou sloupcích na 28 řádcích. Písmo se velmi podobá písmu Cod. 1773. To platí i u počátečních písmen vět, o zbytcích slov i o počátcích textů u velkých zdobených iniciál.³⁴⁹

Rukopis je datován rokem 1316. Na fol. 281^r je explicit, psaný středoněmeckým nářečím, kterým se mluvilo v lucemburské kanceláři: „*An dem tusende und an dem dri hundirten und an dem sechcenten iar von Cristes gebort is ditz buch erzuget von der hochgeborn vrowen vrowen Elzebeten, der werden zwire kuniginnen, zu einem ewigen gehuknisse iris namen, und allers geschlechtes, fürsten und kunige, in Welch closter ditz buch wirt gegeben, daz men ir da ewicliche gedenke, zum ersten der di da tot sin, daz die slafen in Gotes fride, und zu der ewigen fremde kunien, di da noh leben, daz sich di vreuwen selde und lanklebens, der nachkumelinge, daz si in tustnt gesiechte wachsen. Amen.*“. Rukopis pak obsahuje i pozdější adgligát.³⁵⁰

Obsah: V kodexu je letní část lektionáře de tempore od Velikonoc do adventu a de sanctis od svátku sv. Marka do svátku papeže sv. Klimenta. Od fol. 282^f pokračuje adligát. Část, která byla přidána později, má na svém začátku dva listy vyříznuty. Tento text začíná bez rubriky listem papeže Klimenta IV. o kanonizaci sv. Hedviky: „*Clemens episcopus, servus servorum Dei, venerabilibus fratribus archiepiscopo gneznensi et eius suffraganeis*“. Pak následuje devět lekcí o sv. Hedvice, dvanáct lekcí o Jedenácti tisících panen, dvanáct lekcí na svátek Trnové koruny Kristovy a osm lekcí o životě sv. Václava.³⁵¹

Kaligrafická výzdoba: Kaligrafická výzdoba je podobná jako u Cod. 1773. Vyniká bohatstvím motivů a zlata.³⁵² Kaligrafická ornamentika, která vyplňuje iniciály je zčásti zlacená.³⁵³

Figurální iniciály: Fol. 1^r: Inic. M (Magnum) s obrazem Vzkříšení na pozlaceném pozadí [III.1].

Ze sarkofágu vystupuje žehnající Kristus s korouhví, vpravo od něj je skupina zbrojnošů, z nichž první klečí na zemi. Fol. 20^v: Inic. D (Dominus) s obrazem Nanebevstoupení Páně [III.2]. Pod Kristovou postavou dole jsou znázorněny hlavy skupiny apoštolů s Marií a po stranách drží andělé pásku s nápisem „Viri Galilci“. Pozadí je zlacené. Fol. 30^r: Inic. H (Hodiernam) s obrazem seslání Ducha svatého [III.3].

³⁴⁸ FRIEDL 1930, 18; KVĚT 1931, 50; FINGERNAGEL/ROLAND 1997, 236.

³⁴⁹ FRIEDL 1930, 18; KVĚT 1931, 50; FINGERNAGEL/ROLAND 1997, 236.

³⁵⁰ KVĚT 1929, 61; FRIEDL 1930, 18-19; KVĚT 1931, 50; FINGERNAGEL/ROLAND 1997, 236-237.

³⁵¹ FRIEDL 1930, 18-19; KVĚT 1931, 50; FINGERNAGEL/ROLAND 1997, 237.

³⁵² Iniciály v Cod. 1772 doplněné zlatem: fol. 40^r [III.8], fol. 206^r, fol. 219^r.

³⁵³ FRIEDL 1930, 19; KVĚT 1931, 50-51; FINGERNAGEL/ROLAND 1997, 237-238.

Uprostřed apoštolů sedí Panna Marie a nad nimi se vznáší Duch svatý v podobě bílé holubice. Pozadí je opět zlacené. Fol. 81^r: Inic. T (Thobias) [III.4].³⁵⁴ Vnitřní pole iniciály vyplňují dva medailony – v horním je pták klovající do mrtvoly druhého, v dolním pták rozpínající svá křídla. Pozadí polí je nepravidelně pruhováno, na zbylých místech pozlacené. Fol. 200^v: Inic. C (Cogitis) s obrazem Smrti Panny Marie [III.5]. Na loži spočívá tělo Panny Marie se zkříženými rukama, nad ním stojí Kristus s dítětem na ruce, které symbolizuje Mariinu duši. Kolem lože stojí apoštolové, někteří drží svíci, někteří knihu a někteří palmovou ratolest – dva z apoštolů sedí v popředí před ložem. Pozadí je zlacené. Fol. 296^v: Inic. F (Flagellavit) s poprsím žehnajícího Krista [III.6]. Na hlavě má Kristus trnovou korunu a v ruce drží knihu. Pozadí je zlacené. Fol. 299^v: Inic. B (Beatus) s postavou svatého Václava [III.7]. Václav je mladý a bezvousý, přes zbroj má oblečen varkoč, v rukách drží kopí s korouhví a štít s orlicí. Pozadí je zlacené.³⁵⁵

Literatura: DENIS 1793-1795, II/2-3, 896; KVĚT 1929, 61-69; FRIEDL 1930, 18-21; KVĚT 1931, 50-59; HOLTER 1939, 11; UNTERKIRCHER 1957, 49; FINGERNAGEL/ROLAND 1997, 236-240; STEJSKAL 1999, 427-435; SCHNEIDER 2009, 37-39.

2.4. Antifonář z roku 1317 (Moravská zemská knihovna v Brně, R 600)

Brno, Moravská zemská knihovna

Sign. R 600

Pergamen, 325 x 445 mm, fol. 223

Vazba pochází z konce 16. století, prkénková, potažená tmavě hnědou kůží, zdobená tlačeným ornamentem komponovaným do pásů skládajících soustředné obdélníky. Uprostřed na přední desce je vyražené Ukřižování, na zadní desce Vzkříšení. Na rozích a uprostřed desek jsou velké železné hřeby ve tvaru šestilistých růžic. Střední z nich na přední desce chybí. Hřbet je novější ze světlehnědé kůže.³⁵⁶

Text je psán pravidelnou gotickou knižní minuskulou v jednom sloupci na 10 řádcích. Rukopis je notován – notace je na čtyřlínkovém systému.³⁵⁷

Rukopis je datován rokem 1317. Na fol. 223^f je přípisek: „*Anno Domini mill^o CCC^o. XVII° constructus est ab illustri Elyzabeth, regina Bohemie et Polonie liber iste*“. Na fol. 222^f je v pravém dolním rohu připsáno: „*Cura Rev. ac Doctiss. P. Gregoru Wolny*

³⁵⁴ Cod. 1772: Fol. 80^v, Dominica XVIII. Incipit prefacio sancti Jeronimi presbiteri in librum Thobie. Lectio I. dole pak: Explicit prefacio. Lectio II. Incipit liber Thobie.

³⁵⁵ FRIEDL 1930, 19-21; KVĚT 1931, 51-52; FINGERNAGEL/ROLAND 1997, 239-240.

³⁵⁶ FRIEDL 1930, 21; KVĚT 1931, 59; FRIEDL 1955, 20; DOKOUPIL 1966, 310; HLAVÁČKOVÁ 2010a, 498.

³⁵⁷ FRIEDL 1930, 21; KVĚT 1931, 59; FRIEDL 1955, 20; DOKOUPIL 1966, 309; HLAVÁČKOVÁ 2010a, 498.

*O. S. B. Rayhradii prof. Hist. univer. & Philolog. Professor p. o. in Instit. philos. Brunae A. Di. 1828. — 8 flor. arg. solvit Rmus D. Abbas Angustinus.*³⁵⁸

Obsah: V kodexu jsou antifony pro celý rok de tempore. Fol. 1^v-223^f obsahují antifonář (*Antiphonarium Cisterciense*).³⁵⁹

Kaligrafická výzdoba: V kaligrafické výzdobě jsou užity stejné prvky, jako v rukopisech předešlých. Z velké části se podobá Cod. 1773 a zejména Cod. 1772. Jsou tu četné iniciálky plošné, červené a modré, bohaté na velmi pečlivou kaligrafickou výzdobu. V rukopise je také několik iniciál konstruovaných z černých úzkých pásků. Kaligrafická výzdoba je podobná rukopisům již dříve popsaným. Postupně do ní vnikají i motivy živočišné (např. fol. 104^f). Je proveden v barvě červené, modré i ve zlatě.³⁶⁰

Ornamentální rostlinná iniciála: Fol. 198^v: Inic. E (*Eterne*) [IV.1], fol. 216^f: Inic. D (*Domine*) [IV.2].³⁶¹

Figurální výzdoba: Fol. 1^v: Inic. E (*Ecce*) a inic. A (*Aspiciens*) spojené okrajovou výzdobou v jediný celek [IV.3]. V horní iniciále E je ornamentální rostlinná výplň ve zlaceném poli. Ve spodní iniciále A je postava proroka stojícího pod baldachýnem a vzhlížejícího k tváři Boha, který vyhlíží z oblaků. V pozadí je čtvercová tapeta a zbytek plochy vnitřního pole je pak vyzlacen. V širokém kolmém pásu, jenž přiléhá k dolnímu levému rohu iniciály, je klečí královna s pozdviženými rukama, ve kterých drží zavřenou knihu.³⁶² Na rozvilinách jsou pak další klečící postavy, hlavičky a opice. Fol. 28^v: Inic. C (*Cristus*) s obrazem Narození Páně [IV.4]. Na loži spočívá Maria s malým nahým Ježíškem na rukou a napravo stojí svatý Josef opřený o hůl a se židovským kloboukem na hlavě. Za nimi se nacházejí jesle s raně gotickým oknem, nad nimiž jsou hlavy osla a vola a ještě výše zlacená šesticípá hvězda. Na pozadí tvoří modrá čtvercová tapeta. Na rozvilině se nacházejí fantastická zvířata, dole klec s papouškem. Fol. 121^f: Inic. A (*Angelus*) s obrazem Tří Marií u hrobu Ježíšova [IV.5]. Na prázdném sarkofágu leží napravo anděl se štolou zkříženou přes prsa a ukazuje na prázdný hrob. Na druhé straně jsou za náhrobkem tři Marie. Pozadí je zlacené. Na stejném foliu zleva přiléhá k iniciále baldachýn, pod nímž klečí královna se sepjatými rukama. Na rozvilině je nahoře listu beran s kozlem a dole ptáci se psy. Fol. 137^f: Inic. P (*Post*), ornamentální rostlinná výplň ve vnitřním zlaceném poli [IV.6]. Na rozvilině jsou namalovány dvě opice s jablky. Fol.

³⁵⁸ CHYTL 1892, 535; KVĚT 1929, 61; FRIEDL 1930, 21; KVĚT 1931, 59; FRIEDL 1955, 20; HLAVÁČKOVÁ 2010a, 500.

³⁵⁹ FRIEDL 1930, 21; KVĚT 1931, 59; HLAVÁČKOVÁ 2010a, 498.

³⁶⁰ FRIEDL 1930, 21; KVĚT 1931, 59-60; FRIEDL 1955, 20; HLAVÁČKOVÁ 2010a, 498.

³⁶¹ FRIEDL 1930, 22; KVĚT 1931, 61; DOKOUPIL 1966, 310.

³⁶² Podle explicitu kodexu zde jde velmi pravděpodobně o královnu Elišku Rejčku – zde zobrazená jako donátorka; FRIEDL 1930; KVĚT 1931.

143^v: Inic. D (Dum) s obrazem seslání Ducha svatého [IV.7]. V dolní části je namalována skupinka apoštolů s Marií a nad nimi sestupuje z nebes velká bílá holubice. Pozadí je zlacené. V levém rohu folia je umístěna hlavička královny, na rozvilině je sedící postava a dole pak je znázorněn ptáčník na lovu.³⁶³

Literatura: CHYTL 1891, 152; CHYTL 1892, 535; KVĚT 1929, 61-69; FRIEDL 1930, 21-22; KVĚT 1931, 59-72; FRIEDL 1955, 20; DOKOUPIL 1966, 309-310; SCHNEIDER 2009, 37-39; HLAVÁČKOVÁ 2010a, 498-500.

2.5. Antifonář (Moravský zemský archiv v Brně, FM 7)

Brno, Moravský zemský archiv

Sign. FM 7³⁶⁴

Pergamen, 321 x 451 mm, fol. 228

Vazba je stejná jako na rajhradském Antifonáři (R 600). Pochází z konce 16. století, prkénková, potažená tmavě hnědou kůží.³⁶⁵

Písmo je zhotoveno gotickou minuskulou v jediném sloupci s notací a je stejné v celém kodexu. Písmo se velmi podobá písmu v R 600. Jan Květ se tak domnívá, že oba rukopisy psal tentýž písař. Fol. 134^f je dopisováno později, ale ještě v gotickém stylu.³⁶⁶

Obsah: Kodex tvoří celek s rajhradským Antifonářem (R 600). Obsahuje antifony de sanctis pro celý rok od svátku sv. Štěpána do sv. Ondřeje, a od fol. 189^v „Hymnarium de sanctis“ začíná opět sv. Štěpánem.³⁶⁷

Kaligrafická výzdoba: Kodex se svou kaligrafickou výzdobou velmi přibližuje výzdobě R 600. Tento rukopis však na rozdíl od předešlých nemá velké kaligrafické iniciály se zlatem. Je zde ale naproti tomu ještě více rozvinut typ iniciál komponovaný z úzkých černých pásků, který se vyskytuje v rukopisu R 600.³⁶⁸

Ornamentální rostlinná iniciála: Fol. 82^v: Inic. Q (Que est ista) [V.1], fol. 22^v: Inic. A (Adorna) [V.2], fol. 42^v: Inic. M (Missus est Gabriel) [V.3], fol. 90^f: Inic. P (Prima) [V.4], fol. 98^f: Inic. X (Xativitas) [V.5], fol. 105^f: Inic. F (Factum est) [V.6], fol. 128^v: Inic. D (Dum) [V.7], fol. 135^v: Inic. E (Ecce) [V.8].³⁶⁹

³⁶³ FRIEDL 1930, 21-22; KVĚT 1931, 60-61; DOKOUPIL 1966, 309-310; HLAVÁČKOVÁ 2010a, 498-500.

³⁶⁴ Vyskytuje se i sign. Ms. 642: např. SCHNEIDER 2009, 37; FRIEDL 1930, 22 aj.

³⁶⁵ FRIEDL 1930, 23; KVĚT 1931, 72; FRIEDL 1955, 21.

³⁶⁶ FRIEDL 1930, 22-23; KVĚT 1931, 73; FRIEDL 1955, 21.

³⁶⁷ FRIEDL 1930, 23; KVĚT 1931, 73; PETR 2000, 139; HLAVÁČKOVÁ 2010a, 500.

³⁶⁸ FRIEDL 1930, 23; KVĚT 1931, 73.

³⁶⁹ FRIEDL 1930, 23-24; KVĚT 1931, 74.

Figurální výzdoba: Fol. 1^v: Inic. H (Hesterna die) s obrazem umučení svatého Štěpána [V.9]. Uvnitř iniciály na stupních pod arkádou se sepjatýma rukama klečí Štěpán se zlatou svatozáří, je oblečený v dalmatice a albě. Vlevo od něj jsou tři kati, jeden z nich zvedá nad hlavu kámen. V pozadí tvoří čtverečková tapeta s bílou diagonální sítí, zbylé místo mezi arkádou a tělem iniciály je vyzlaceno. Fol. 84^v: Inic. V (Vidi) s obrazem korunovace Panny Marie [V.10]. Pod baldachýnem sedí na stolci Kristus s Marií. Marie má sepjaté ruce a Kristus jí na skloněnou hlavu nasazuje korunu. Pozadí je bílé se zlatým rostlinným dekorem. V levém dolním rohu vnějšího pole iniciály klečí před křeslem u pultu modlící se královna. Na rozvilinách se skrývají ptáci a další postavy. Fol. 89^v: Inic. M (Magnificavit) s obrazem svatého Benedikta a svatého Bernarda [V.11]. Fol. 97^v: Inic. S (Sancta Maria) ve vnitřním poli se čtyřmi úponkovými medailony [V.12]. V medailonech jsou portréty tří žen a jednoho mladého muže s korunkou. Jedna žena je vyobrazena se zdobným účesem, druhá s věncem a třetí s bílou rouškou. Fol. 105^r: Inic. F (Factum est) s ornamentální rostlinnou výplní ve vnitřním zlaceném poli [V.13]. V dolním okraji zápasí archanděl Michael s drakem. Fol. 110^v: Inic. G (Gaudent) ve vnitřním zlaceném poli se šesti kruhovými medailony [V.14]. V medailonech jsou hlavy Krista a Panny Marie, svatých a světic. Fol. 112^v: Inic. I (In principio) s obrazem svatého Jana Evangelisty písícím pod baldachýnem evangelium [V.15]. Nad pultem je namalovaná orlí hlava ve zlatém nimbu jako atribut svatého Jana. V pozadí je kosočtverečná tapeta. Fol. 174^r: Inic. O (O quam metuendus est locus iste) ve vnitřním částečně zlaceném poli je schematické průčelí chrámu se štítem a se dvěma věžemi.³⁷⁰

Literatura: CHYTIL 1892, 535; KVĚT 1929, 61-69; FRIEDL 1930, 22-24; KVĚT 1931, 72-87; FRIEDL 1955, 21; PETR 2000, 139; SCHNEIDER 2009, 37-39; HLAVÁČKOVÁ 2010a, 500.

2.6. Graduál (Národní knihovna ve Vídni, Cod. 1774)

Vídeň, Národní knihovna, (Österreichische Nationalbibliothek)

Sign. Cod. 1774

Pergamen, 323 x 447 mm, fol. 236

Vazba je z konce 16. století nebo počátku 17. století, prkénková, potažená červeně hnědou hlazenou kůží s tlačným ornamentem, původně bohatě zlaceným. Linky složené z renesančních motivů a z kapitálních písmen probíhají podél okrajů desek a rámuji

³⁷⁰ FRIEDL 1930, 23-24; KVĚT 1931, 73-74; HLAVÁČKOVÁ 2010a, 500.

obdélníkovou plochu. Ve vnitřním pásmu obíhá nečitelný nápis. Jen nahoře lze číst: „GRADVALE“. Kování bylo na vazbu přidáno až později. Střední kování a spony jsou stržené. Z nárožnic se zachovaly na každé desce jen dvě při hřbetu knihy. Jsou mosazné, mají vysoké hřeby a jsou zdobeny plastickými a prosekávanými akanty a květy. Podle zápisu na předsádce byla vazba opravena roku 1915, ale byly zachovány zbytky mosazného kování z původního stavu ze 14. století.³⁷¹

Text je upraven na 10 řádcích, notace je založena na čtyřlínkovém systému. Rukopis je psán pečlivou a pravidelnou gotickou minuskulou, tím se velmi podobá písmům rukopisů R 600 a zejména FM 7. Uvedeným kodexům se přibližuje také kaligrafická výzdoba iniciál.³⁷²

Obsah: V kodexu jsou zpěvy pro celý církevní rok de tempore začínající první adventní nedělí a de sanctis od fol. 120^r. Začátek a konec chybí. Je pravděpodobné, že tu byl explicit, který blíže určoval vznik rukopisu. Michael Denis soudí podle postavy královny vymalované u iniciály A na fol. 1^r, že objednavatelkou žaltáře byla Eliška Rejčka. Poukazuje přitom na podobné kodexy Cod. 1773 a Cod. 1772. Jan Květ s ním souhlasí a odkazuje k obdobným obrazům v kodexu FM 7 a především ke kodexu R 600, jehož explicit Rejčku výslovně uvádí jako objednavatelku. Podle výběru svátků lze usuzovat na graduál cistercký. Některé rubriky, které obsahují liturgické předpisy, ukazují fakt, že rukopis byl zhotovován pro potřebu kláštera mužského. Nasvědčuje tomu například střídající se označení „sacerdotes“, „presbiteri“ a „fratres“, ale nikde se nepíše o sestřích, „sorores“.³⁷³

Kaligrafická výzdoba: Iniciály se kaligrafickou ornamentikou velmi podobají kodexům R 600, FM 7 a zejména Cod. 1773. Jsou zde časté zejména iniciály s kaligrafickým dekorem prostupovaným zlatými nitkami nebo kruhy a úponky s trojdílnými lístky. Často i samotný kaligrafický dekor je zlatý.³⁷⁴

Ornamentální rostlinná iniciála: Fol. 166^v: Inic. D (De ventre matris mee Dominus nomine meo) [VI.1], fol. 186^v: Inic. G (Gaudeamus omnes in Domino) [VI.2], fol. 192^v: Inic. G (Gaudeamus omnes in Domino).³⁷⁵

Figurální výzdoba: Fol. 2^v: Inic. A (Ad) s polem děleným na dvě poloviny horizontálním břevnem zdobeným bílým ornamentem [VI.3]. V horní polovině pole je poloviční postava žehnajícího Boha s knihou v levé ruce a na pozadí jsou namalovány

³⁷¹ FRIEDL 1930, 24; KVĚT 1931, 87-88; FINGERNAGEL/ROLAND 1997, 241.

³⁷² FRIEDL 1930, 24; KVĚT 1931, 88; FINGERNAGEL/ROLAND 1997, 241.

³⁷³ FRIEDL 1930, 24; KVĚT 1931, 88; FINGERNAGEL/ROLAND 1997, 241.

³⁷⁴ FRIEDL 1930, 24; KVĚT 1931, 88; FINGERNAGEL/ROLAND 1997, 241-242.

³⁷⁵ FRIEDL 1930, 25; KVĚT 1931, 90; FINGERNAGEL/ROLAND 1997, 243-244.

hvězdy. V dolní polovině klečí mladý bezvousý muž před oltářem se sepjatýma rukama a vzhlíží k Bohu, který je oděný do dlouhé sukně a do pláště podšitého hermelínem. Pozadí je zlatené. U levého dolního rohu iniciály je v borduře vyobrazena klečící královna se sepjatýma rukama. Na hlavě pokryté rouškou má červenou korunu. Taktéž vzhlíží k Bohu uvnitř iniciály. U jejích nohou sedí malý psík. Fol. 11^v: Inic. P (Puer) ve vnitřním poli iniciály je Narození Páně [VI.4]. Zleva sedí svatý Josef s hlavou opřenu o hůl, vpravo pak klečí Panna Marie a se sepjatýma rukama vzhlíží k Ježíškovi ležícímu v jeslích. Za jeslemi jsou hlavy osla a vola a nad nimi šestcípá hvězda. Vpravo z oblaků anděl ukazuje bílou pásku. Pozadí tvoří čtvercová tapeta. V úponkovém medailonu v horním výběhu iniciály je scéna zvěstování pastýřům. Nad nimi se volně vznáší anděl držící v rukách bílou pásku. V medailonu na spodním okraji folia je namalována dívka s jednorožcem. Fol. 72^f: Inic. R (Resurrexi et adhuc tecum sum) s obrazem Vzkříšení ve vnitřním poli iniciály [VI.5]. Z otevřeného sarkofágu vystupuje žehnající Kristus držící v ruce korouhev. V dolním rohu obklopuje sarkofág skupina žoldnů – tři vepředu a dva vzadu. Pozadí je kosočtverečně tapetované. Na horním konci bordury je v medailonu Beránek boží s korouhví a v medailonu na spodním okraji je vyobrazen pelikán sytící mláďata svou krví. Fol. 91^r: Inic. S (Spiritus), iniciála dělí vnitřní pole na dvě části [VI.6]. V horní části je v kruhovém medailonu poloviční postava Boha Otce, jenž jednou rukou žehná, druhou ruku má opřenu o rozevřenou knihu a z úst mu vyletuje bílá holubice – Duch svatý. Kolem jsou hvězdy a po stranách písmena A a Ω. Ve spodní části je skupina sedících apoštolů, uprostřed nichž sedí Panna Marie se sepjatýma rukama. Fol. 126^f: Inic. E (začátek textu je přelepen) s rostlinnou ornamentální výplní s groteskami [VI.7]. Fol. 146^r: Inic. R (Rorate celi desuper) se Zvěstováním Panně Marii [VI.8]. Uvnitř iniciály stojí vlevo anděl a naproti němu Panna Marie se zavřenou knihou v levé ruce. Pozadí je pozláceno.³⁷⁶

Literatura: DENIS 1793-1795, II/2-3, 875; KVĚT 1929, 61-69; FRIEDL 1930, 24-25; KVĚT 1931, 87-96; HOLTER 1939, 11; UNTERKIRCHER 1957, 49; FINGERNAGEL/ROLAND 1997, 241-244; STEJSKAL 1999, 427-435; SCHNEIDER 2009, 37-39.

2.7. Chorální kniha (Národní knihovna ve Vídni, Cod. 1813)

Vídeň, Národní knihovna (Österreichische Nationalbibliothek)

Sign. Cod. 1813

³⁷⁶ FRIEDL 1930, 24-25; KVĚT 1931, 88-90; FINGERNAGEL/ROLAND 1997, 242-244.

Pergamen, 225 x 305 mm, fol. 234

Vazba pochází z roku 1591. Je prkénková, potažená červeně hnědou hlazenou kůží, zdobená bohatým tlačeným, původně zlaceným ornamentem. Na přední desce uprostřed je „I H S“ v oválné svatozáři obklopené vavřínovým věncem se stužkami. V oválných rámcích v rozích středního obdélníkového pole jsou postavy sedících evangelistů. Mezi nárožními ovály probíhají ozdobné žerdi z motivů balustrových, přerušované oválnými ornamentálními štítky. Tyto žerdi jsou křížovité spojeny zdobnými linkami. Na přední desce dole je uprostřed renesanční vykrajovaný štít se třemi heraldickými liliiemi a nad ním iniciály „R. C. ZL^A“, pod štítem lze přečíst letopočet 1591. Ornament na zadní desce je stejný jako na desce přední. Uprostřed v oválné kartuši je poloviční postava Krista nesoucího kříž a důtky. V rozích jsou čtyři znaky: vlevo nahoře znak císařský, vpravo nahoře znak francouzské královny Alžběty, dcery Maxmiliána II. Vlevo dole je arcivévodský znak zemí habsburských a vpravo dole arcivévodský znak dolnorakouský. Vazba byla provedena ve Vídni v dílně Kateřiny, vdovy po Joachimu Liemanovi, který pravděpodobně řezal také kolky, jimiž byly vyraženy obě kartuše uprostřed desek, signované iniciálami I L. Na vazbě je vyraženo, že kniha je od Kateřiny Liemanové, majitelky knihvazačské dílny ve Vídni a věnována abatyši Rosině k Novému roku 1590.³⁷⁷

Text je vybudován v jednoduchém zrcadle na 18 řádcích. V tomto rozsahu jsou zařazeny i části s notací, která má systém čtyřlinkový. Rukopis je psán pravidelnou raně gotickou minuskulou. Začáteční písmena vět, typu gotické majuskuly, jsou plošná, červená a modrá, a není v nich užita kaligrafická výzdoba.³⁷⁸

Obsah: V kodexu jsou oficia pro celý rok. Na fol. 1^v, je latinský cisioján – veršovaný kalendář. Fol. 1^r obsahuje latinskou modlitbu ke svatému Václavu, která začíná slovy: „*Xpi martir wencezlae*“ Fol. 2^r-7^v mají kalendář psaný současně s červenými nekrologovými záznamy. Vedle obvyklých cisterckých svátků jsou v kalendáři zaznamenány také svátky spjaté s Rejččíným polským původem. V kalendáři je k 8. květnu červeně zaznamenán svátek sv. Stanislava, biskupa krakovského, svěcený i v diecési pražské a jako festum fori v diecésích vratislavské, hnězdenské, krakovské, pětikostelské a ostříhomské. Pro tento svátek jsou zde předepsány dvě mše a dvanáct lekcí. Další vliv původu objednavatelky v sobě nese i svátek sv. Stanislava. Dále je například k 25. srpnu červeně zapsán svátek „Hedwigis translacio“. Přenesení ostatků svaté vévodkyně vratislavské se světlo v diecésích vratislavské, hnězdenské, krakovské a míšeňské. Červeně je také zaznamenán svátek „Spinee corone“ 11. srpna, zavedený teprve koncem

³⁷⁷ FRIEDL 1930, 13; KVĚT 1931, 97; FINGERNAGEL/ROLAND 1997, 246-247.

³⁷⁸ FRIEDL 1930, 13; KVĚT 1931, 99; FINGERNAGEL/ROLAND 1997, 246.

13. století ve Francii a objevující se v Německu teprve od počátku 14. století. Ve většině německých diecézí býval ale svěcen 1. května. V kalendáři je také zaznamenáno několik komemoračních zápisů, vztahujících se k oběma manželům královny Elišky Rejčky i ke členům panovnické rodiny markrabat braniborských, kteří byli s Eliškou spřízněni. K 31. lednu je zde napsáno: „*Obiit marchio Hermannus de Brandenburg*“ tj. Hermann hrabě z Henneberka, syn Otty Dlouhého; zemřel r. 1308. K 33. březnu: „*Obiit Otto marchio filius Alberti de Brandenburg*“, tj. Otto III., syn Albrechta II., manžel české princezny Beatrice; zemřel r. 1267. K 21. červnu: „*Obiit inclitus Wenczlaus dux Bohemie*“. K 3. červenci: „*Obiit generosus Rudolfus rex Bohemie*.“ K 24. červenci: „*Obiit Otto Longus marchio brandenburgensis*“. K 8. prosinci je pak připsáno: „*Anniversarius Vincencii episcopi*“. Fol. 8^r začínají chorální lekce ze žaltáře.³⁷⁹

Kaligrafická výzdoba: Větší kaligrafické iniciály nesou znaky typu gotické majuskuly, jsou plošné, červené a modré, zdobené kaligrafickým dekorem modrým a červeným – vždy v opačném užití barvy. Kaligrafický ornament je tvořen akantoidy, kroužky a polokroužky, skládaných nejčastěji do geometrických motivů.³⁸⁰

Ornamentální rostlinná iniciála: Fol. 104^v: Inic. D (Domine exaudi oracionem meam) [VII.1], fol. 205^r: Inic. E (Eterne rerum condotor) [VII.2].³⁸¹

Figurální výzdoba: Fol. 8^r: Inic. B (Beatus vir) s vyobrazením Davida zápasícím s Goliášem ve vnitřním zlaceném poli iniciály [VII.3]. David je oblečen v prosté sukni a míří na obra, který od něj stojí napravo. Goliáš je oděn v kroužkové zbroji, přes kterou má varkoč, za pasem meč, v pravé ruce drží kopí a v levé drží štít s profilovým vyobrazením velkého mužského maskarona. Na dolním konci vertikální bordury je na spodním okraji strany v medailonu obraz klečící královny pozdvihující zavřenou knihu. Nalevo od medailonu je zlacený nápis „*Elisabeth bis regina*“. Na rozvilině jsou pak obrazy ptáků. Fol. 29^r: Inic. D (Dominus illuminacio mea) s postavou muže ve vnitřním poli iniciály [VII.4]. Muž má na hlavě diadém. Se sepjatýma rukama klečí před oltářem a vzhlíží k Bohu, který je v oblaku vpravo nad oltářem. Pozadí je zlacené. Fol. 43^r: Inic. D (Dixi custodiam vias meas) s obrazem krále sedícího na stolci [VII.5]. Král má na sobě bohatý plášť podšitý hermelínem s hnědým kožešinovým límcem, na hlavě má korunu a v rukách drží žezlo a knihu. Pozadí je zlacené. Fol. 57^r: Inic. Q (Quid gloriaris in malicia) se žoldněřem v krátké sukni chystajícím se setnout hlavu muži klečícím před ním [VII.6]. Pozadí je zlacené. Fol. 57^v: Inic. D (Dixit insipiens in corde suo) s vyobrazením blázna

³⁷⁹ FRIEDL 1930, 13-14; KVĚT 1931, 98; FINGERNAGEL/ROLAND 1997, 247.

³⁸⁰ KVĚT 1931, 99; FINGERNAGEL/ROLAND 1997, 247.

³⁸¹ FRIEDL 1930, 14-15; KVĚT 1931, 100-101; FINGERNAGEL/ROLAND 1997, 249.

u oltáře [VII.7]. Blázen ukazuje na kalich, nad nímž se vznáší hostie. Muž je nahý, jen lehce zahalen do roucha, přes rameno má položen kyj. Pozadí je tapetované. Fol. 70^v: Inic. S (Salvum me fac Domine), vnitřní pole iniciály je rozděleno na dvě části [VII.8]. V horní části je poloviční postava žehnajícího Boha Otce, který v levé ruce drží zavřenou knihu. Modré pozadí zdobí dvanáct hvězd. V dolní části pole iniciály je vyobrazen nahý král David v člunu na vlnách. Na hlavě má korunu a se sepjatýma rukama vzhlíží vzhůru k Bohu. Pozadí tvoří kosočtverečná tapeta, do jednotlivých kosočtverců jsou vepsány pětিলisté růžice. Fol. 86^r: Inic. E (Exultate Deo adiutori nostro) s králem Davidem na stolci [VII.9]. Král má na hlavě korunu, v obou rukách drží kladívka, se kterými hraje na zvonky zavěšené na tyči. Fol. 102^r: Inic. C (Cantate a Domino canticum novum) se skupinou zpěváků uvnitř iniciály [VII.10]. Jeden z nich ukazuje v knize otevřené na vysokém pultu. Pozadí je zlacené. Fol. 119^r: Inic. D (Dixit Dominus Domino meo) s obrazem Nejsvětější Trojice [VII.11]. Na stolci sedí Bůh Otec, před sebou drží kříž se Spasitelem a z úst mu vylétá bílá holubice – Duch svatý. Pozadí je zlacené. Na dolním konci vertikální bordury na spodním okraji stránky v medailonu klečí prosebník se sepjatýma rukama, od nichž se rozvíjí páska s nápisem „*Miserere mei sancta Trinitas*“. Napravo od medailonu je namalována postava se zvonkem. Fol. 195^r: Inic. D (Domine miserere nostri) s Kristem-vládcem světa ve vnitřním poli iniciály [VII.12]. Kristus sedí na stolci, pravou rukou žehná a v levé drží otevřenou knihu. Pozadí je vyplněno kostkovanou tapetou. Na dolním konci vertikální bordury na spodním okraji strany je v medailonu obraz klečící královny se sepjatýma rukama na stupních oltáře. I zde je pozadí tapetové.³⁸²

Literatura: DENIS 1793-1795, II/2-3, 875; KVĚT 1929, 61-69; FRIEDL 1930, 13-15; KVĚT 1931, 97-108; HOLTER 1939, 11; UNTERKIRCHER 1957, 50; SCHMIDT 1962, 182; FINGERNAGEL/ROLAND 1997, 246-250; STEJSKAL 1999, 427-435; SCHNEIDER 2009, 37-39.

2.8. Kapitulář (Národní knihovna ve Vídni, Cod. 1835)

Vídeň, Národní knihovna (Österreichische Nationalbibliothek)

Sign. Cod. 1835

Pergamen, 192 x 245 mm, fol. 162

Vazba zhotovená v dílně Kateřiny Liemanové ve Vídni r. 1590. Je prkénková, potažená červeně hnědou kůží, ale velmi vybledlou, je zdobená tlačeným, kdysi zlaceným ornamentem. Vazba se velmi podobá vazbě Cod. 1813, materiálem i výzdobou,

³⁸² FRIEDL 1930, 14-15; KVĚT 1931, 99-101; FINGERNAGEL/ROLAND 1997, 247-249.

komponovanou ze stejných motivů, tlačených zřejmě ze stejných kolků komponovaným částečně ze stejných prvků a motivů. Na přední desce uprostřed je Štít se třemi heraldickými liliemi, stejný jako na vazbě Cod. 1813: nad ním stejné iniciálky abatyše Rosiny Conrádky z Lamberka. Pod štítem je vyražen letopočet „1590“. Na zadní straně uprostřed je zase též Kristus nesoucí kříž jako na vazbě Cod. 1813; znaky tu však nejsou. Kování je strženo.³⁸³

Text je upraven v pravé části na 22 řádcích a v levé na 16 řádcích. Rukopis je psán pravidelnou gotickou minuskulou. Kaligrafické iniciály patří k typu, který je běžný v ostatních rukopisech souboru.³⁸⁴

Obsah: V kodexu jsou officia de tempore a de sanctis pro celý rok. Na fol. 1^r-9^v je kalendář, který je svým charakterem, stejně jako v Cod. 1813, kalendářem cisterckým. Je psaný současně s červenými nekrologovými záznamy. Neznámým pisatelem z roku 1583 jsou doplňovány údaje k výročím úmrtím celé rodiny zakladatelčiny. Později je připsáno na 3. února „Blasii“ svátek, který v cisterckých kalendářích nebývá a který také není v Cod. 1813. Připsáno bylo „Translacio sancti Wenzeslai“ na 1. března a na 7. března cistercký svátek „Thome confessoris“, který není v kalendáři Cod. 1813. Odlišným rukopisem je dodatečně vepsán také cistercký a cluniacký svátek „Hugonis“, opata cluniackého, a „Procopii“ 4. července. Je tu i připsán k 15. červenci „Divisio apostolorum“, svátek, který nebývá v kalendářích cisterckých, a kolínský svátek „Translacio trium regum“ k 26. červenci. K 9. září je připsáno „Cunegondis“, svátek, který v některých německých diecésích a v diecési olomoucké býval slaven tohoto dne, ale v diecési pražské byl slaven o den později. Kalendář plně neodpovídá obsahu kodexu. Je proto zřejmé, že byl dodatečně upravován. Je to patrné z toho, že v textu modliteb nejsou svátky sv. Blasia, ani sv. Tomáše vyznavače, ani svátek „Translacio Sancti Wenzeslai“, „Hugonis“, „Translacio sancti Benedicti“ a „Divisio apostolorum“, ani „Gereonis et sociorum eius“, ani „Hedwigis“, tedy většinou svátky, které jsou buď v kalendáři, nebo jsou v něm dodatečně vpisovány. Naopak kodex má i některé svátky, které nejsou v kalendáři. Tak jsou v kodexu modlitby na den sv. Kryštofa a Cucufata, který není v kalendáři uveden, přestože bývá v kalendářích cisterckých. V kalendáři rovněž není sv. Symforian, přestože se v textu vyskytuje. Kalendář a text se tedy plně nekryjí. Teprve až od folia 151^r jsou jinou rukou doplněny nedostatky původního textu. Tato část začíná rubrikou „*In translacione corone Spince Domini ad utrasque vespervas et ad laudes et ad terciam capitulum*“. Mezi folia 92 a 93 je dokonce vlepen pergamenový lístek, na kterém

³⁸³ FRIEDL 1930, 15; KVĚT 1931, 109; FINGERNAGEL/ROLAND 1997, 250.

³⁸⁴ FRIEDL 1930, 15; KVĚT 1931, 112; FINGERNAGEL/ROLAND 1997, 250.

jsou napsány modlitby na svátek sv. Prokopa a Navštívení Panny Marie. Z některých míst v textu lze bezpečně usuzovat, že kodex byl psán pro potřebu kláštera ženského a v něm užíván (fol. 127^r, 127^v, 128^r, 128^v, 149^r). Tomuto faktu nasvědčují přípisky v kalendáři o úmrtí jeptišek. Další přípisky v kalendáři také potvrzují, že jde o kodex přímo starobrněnského kláštera. K 27. lednu je připsáno roku 1583: „*Anniversarius omnium progenitorum, propinquorum, notorum, benefactorum, fidelium, serenissime ac illustrissime domine domine Elisabethe bis regine, feria secunda proxima, post dominicam circumdederunt in septuagesima*“. K 10. červnu bylo rukou v 14. století připsáno: „*Anniversarius domini Hainrici Junioris de Lipa*“, o němž je známo, že si zvolil klášter Aula Sancta Mariae za místo svého posledního odpočinku. K 21. červnu: „*Obiit inclitus Wenceslaus boh.*“; k tomu je připsáno: „*Anniversarius principum dominorum Venceslai ac Rudolf i Boh. et Polo, regum, et domine Elisabethe conthoralium.*“ K 3. červenci. „*Obiit generosus Rudolfus rex Bohemie*“. Cod. 1835 v dnešní své podobě není tedy dílem jednolitým. Je sestaven dodatečně z kalendáře, hlavní části textu a z částí přidaných od folia 151^r.³⁸⁵

Kaligrafická výzdoba: Kaligrafické iniciály jsou zhotovené stejným způsobem, jako v dříve popsaných kodexech.³⁸⁶

Figurální výzdoba: Fol. 23^r: Inic. E (Ecce dies veniunt dicit Dominus) s obrazem Panny Marie sedící na trůně a Ježíškem stojícím na jejích kolenou ve vnitřním poli iniciály [VIII.1]. Pozadí je zlatené. V levém dolním rohu vnějšího pole iniciály navazuje dolní část okrajové ozdoby tělem draka s groteskní lidskou hlavou na dlouhém, spirálovitě stočeném krku. Na spodním okraji stránky je medailon s obrazem klečící a modlící se královny. Napravo od ní je vyobrazená drolatická scéna: dva psi štvou zajíce, z nichž první se zakusuje zajíce do hřbetu, a opodál panáčkuje liška.³⁸⁷

Literatura: DENIS 1793-1795, II/2-3, 890; KVĚT 1929, 61-69; FRIEDL 1930, 15-16; KVĚT 1931, 109-113; HOLTER 1939, 11; UNTERKIRCHER 1957, 51; FINGERNAGEL/ROLAND 1997, 250-252; STEJSKAL 1999, 427-435; SCHNEIDER 2009, 37-39.

2.9. Rajhradský antifonář a žaltář (Moravská zemská knihovna v Brně, R 355)

Brno, Moravská zemská knihovna

³⁸⁵ FRIEDL 1930, 15-16; KVĚT 1931, 109-112; FINGERNAGEL/ROLAND 1997, 250-251.

³⁸⁶ FRIEDL 1930, 15; KVĚT 1931, 112; FINGERNAGEL/ROLAND 1997, 251-252.

³⁸⁷ FRIEDL 1930, 16; KVĚT 1931, 112; FINGERNAGEL/ROLAND 1997, 252.

Vazba je stejná jako na Cod. 1813, také i ze stejné dílny jako je Cod. 1835. Je datovaná rokem 1591. Vazba má kování z mosazného plechu. Nárožnice tvarem dodržují gotizující schéma – jsou prořezávané a zdobeny reliéfním tepaným ornamentem. Na přední i zadní desce jsou zachovány tři kování pro spony. Deska je zdobená kroužkovým motivem, jsou zachována vpředu i vzadu. Spínací pásky jsou strženy. Také hřbet je zdoben bohatým tlačným a zlaceným renesančním ornamentem. Ořízka je zlacená, zdobená damaskováním. Vzadu na předešlé je připsáno: „*Cura Rev. ac doctiss. P. Gregorii Wolny, O. S. B. Rayhradii professi, Hist, univers, ac Philolog. lat. & graecae Professor. p. o. in Institut, philos. Brunae. Anno d. 1828*“. Z posledního folia byl ustříhnut pravý okraj a spodní, menší polovina listu. Pravděpodobně tu býval explicit, stejně jako je v kodexu R 600.³⁸⁸

Text a částečná notace jsou psány v 18 řádcích, zpěvní vložky mají systém čtyřlinkový. Písmo je podobné jako u Cod. 1813. Z kaligrafických iniciál se jen jediná blíží velkým kaligrafickým iniciálám (na fol. 171^v: Inic. P – Placebo domino), ale nevyrovná se jim bohatostí v barvách ani v motivech. Iniciála je červenomodrá a ornamentálně dělená v geometrizovaných rostlinných motivech na dvě různobarevné části, oddělené bílou vynechanou linkou.³⁸⁹

Obsah: Na fol. 1^f-6^v je kalendář, současně psaný s červenými nekrologovými záznamy. Svým charakterem je cistercký, velmi podobný Cod. 1813. Stejně jako v Cod. 1813 je zdůrazněn například svátek sv. Stanislava 8. května. S tímto kalendářem má také společné zápisy o úmrtí obou Rejččiných manželů a členů rodu braniborského (kromě zápisu o smrti Otty Dlouhého 24. července). K 8. prosinci je pak připsáno: „*Anniversarius Vincencii episcopi.*“ Fol. 7^v-8^r jsou prázdná. Fol. 8^v-171^r obsahují žaltář (psalterium). Na fol. 171^f-185^v je Vigiliae mortuorum. Pozdější notované přípisky jsou na fol. 186^f-187^v. Fol. 188^f-224^f pak obsahují antifonář (Cantica et Hymni). Fol. 224^v je prázdné.³⁹⁰

Kaligrafická výzdoba: Stejně jako písmo, i kaligrafická výzdoba je podobná Cod. 1813. Z kaligrafických iniciál se jen jedna blíží velkým kaligrafickým iniciálám předešlých rukopisů. Jedná se o iniciálu na fol. 171^v – Inic. P (Placebo domino), je červenomodrá

³⁸⁸ FRIEDL 1930, 11-12; KVĚT 1931, 113; FRIEDL 1955, 21; DOKOUPIL 1966, 133; HLAVÁČKOVÁ 2010b, 501.

³⁸⁹ FRIEDL 1930, 11; KVĚT 1931, 114; FRIEDL 1955, 21; DOKOUPIL 1966, 133.

³⁹⁰ CHYTIL 1892, 535; FRIEDL 1930, 12; KVĚT 1931, 114; FRIEDL 1955, 21; DOKOUPIL 1966, 132-133; HLAVÁČKOVÁ 2010b, 501.

a ornamentálně oddělená na dvě různobarevné části. Zdobena je kaligraficky červenou a modrou barvou.³⁹¹

Ornamentální malovaná iniciála: Fol. 36^f: Inic. E (Exultate iusti in Domino) [IX.1], fol. 52^f: Inic. D (Deus noster refugium et virtus) [IX.2], fol. 65^f: Inic. D (Deus reppulisti nos et destruxisti nos) [IX.3], fol. 79^v: Inic. U (Ut quit Deus reppulisti in finem) [IX.4], fol. 106^v: Inic. D (Domine exaudi oracionem meam) [IX.5], fol. 196^v: Inic. E (Eterne rerum conditor) [IX.6].³⁹²

Ornamentální rostlinná iniciála: Fol. 24^v: Inic. D (Dominus) [IX.7], fol. 58^v: Inic. Q (Quid gloriaris in malicia) [IX.8].³⁹³

Fugurální výzdoba: Fol. 8^v: Inic. B (Beatus vir) se stvořením nebe a země [IX.9]. Vnitřní pole iniciály je rozděleno do dvou částí v podobě dvou kruhových medailonů rámovaných plastickými pásky. V horním medailonu je namalován Kristus – vládce světa sedící na trůně. Ve spodním medailonu je pak scéna stvoření nebe a země, kdy vlevo stojí Stvořitel a vpravo od něj jsou dva terče – modrý jako nebe a hnědý jako země. Pozadí v obou medailonech jsou zlatá. Mezi oběma medailony je vyobrazen lev a v horních rozích vnějšího pole iniciály dva andělé. Vlevo od pole iniciály je vyobrazena klečící královna. Na dolním konci bordury v kruhovém medailonu s úponky sedí táž královna u pultu s otevřenou knihou a obklopují ji postavy jeptišek v šedých rouchách cisterciáček. V pozadí je modrá čtvercová tapeta. Fol. 30^f: Inic. D (Dominus illuminacio mea) se scénou oddělení vod od země [IX.10]. Uvnitř pole iniciály je Stvořitel, který drží modrou kouli země, pod ní jsou klikaté bílé vody. Pozadí je zlaté. Při pravém okraji stránky drží anděl pásku se zlatým, porušeným a špatně čitelným nápisem: „*Omnis sac. laud...*“ Fol. 44^v: Inic. D (Dixi custodiam vias meas) se stvořením rostlin [IX.11]. Uvnitř pole iniciály je Stvořitel s knihou v ruce. Napravo od něj je velký terč s listy a květy a uprostřed terče je země. Pozadí je zlaté. Fol. 59^v: Inic. D (Dixit insipiens in corde suo) se stvořením slunce, měsíce a hvězd [IX.12]. Na zlatém pozadí je vyobrazen Stvořitel s nebeskými tělesy. Fol. 73^f: Inic. S (Salvum me fac Deus) se stvořením ptactva a ryb [IX.13]. Uvnitř pole iniciály je namalován Stvořitel s knihou v ruce, ve spodní polovině pole voda s rybami, v horní polovině jsou znázornění ptáci. Fol. 89^v: Inic. E (Exultate Deo auditori nostro) s obrazem Boha předávajícího ráj Adamovi a Evě [IX.14]. Vpravo je Stvořitel s knihou v jedné ruce, na druhé straně jsou před Stromem poznání vyobrazení prarodiče. Na horním konci bordury je kříž prorostlý listy. Na něm visí Kristus, z jehož ran prýští krev. Na konci

³⁹¹ FRIEDL 1930, 12; KVĚT 1931, 114; HLAVÁČKOVÁ 2010b, 501.

³⁹² FRIEDL 1930, 12-13; KVĚT 1931, 115-116; DOKOUPIL 1966, 133.

³⁹³ FRIEDL 1930, 12; KVĚT 1931, 115; DOKOUPIL 1966, 133.

horizontální bordury v horním okraji strany sytí pelikán mláďata svou krví. Dolní část kolmé bordury tvoří strom s listy a květy, který je tvořen tenkým kmenem a krátkými větvemi. Kolem kmene se vine had. Fol. 104^v: Inic. C (Cantate Domino canticum novum) s vyhnáním Adama a Evy z ráje [IX.15]. Vlevo od odcházejících prarodičů je vyobrazen anděl s pozdviženým mečem v ruce. Pozadí i vnější pole iniciály je modře tapetované. Fol. 121^r: Inic. D (Dixit Dominus Domino meo) s Nejsvětější trojicí uvnitř iniciály [IX.16]. Bůh Otec drží v levé ruce kříž s ukřižovaným Ježíšem a na té samé ruce mu sedí bílá holubice – Duch Svatý. Pozadí je zlatené. Fol. 188^r: Inic. D (Domine miserere nostri, te enim expectavimus) s obrazem Ježíška a Madony [IX.17]. Marie drží Ježíška v jedné ruce a ve druhé má stvol se třemi bílými květy. Dítě se sklání doleva a v rukou drží bílou holubici. Pozadí je zlatené. V levém dolním rohu iniciály je postava klečící královny se sepjatýma rukama. Od ní se směrem nahoru vine páska s nápisem: „*Ora virgo pia pro nobis o Sancta Maria*“ Ve spodním okraji se na borduře odvíjí scéna sv. Doroty s Ježíškem. V pravém dolním rohu se zachovala špatně viditelná část postavy klečícího bezvousého muže se sepjatýma rukama, od nichž se vine velmi úzká modrá páska se zlatým nápisem: „*Offer virgo preces pro me castissima nato + Ut merear vitam claudere fine bono * Sancta Maria suecurre mihi Petro*“.³⁹⁴ Svou výzdobou malovanou patří R 355 mezi nejbohatší a nejzajímavější kodexy starobrněnské skupiny. Zároveň se tak mezi všemi rukopisy starobrněnského souboru jeví slohově nejsložitějším.³⁹⁵

Literatura: CHYTIL 1891, 152; CHYTIL 1892, 535; CHYTIL 1893, 96; KVĚT 1929, 61-69; FRIEDL 1930, 11-13; KVĚT 1931, 113-128; FRIEDL 1955, 21; DOKOUPIL 1966, 132-133; SCHNEIDER 2009, 37-39; HLAVÁČKOVÁ 2010b, 501-502.

2.10. Martyrologium Usuardi (Národní knihovna ve Vídni, Cod. 417)

Vídeň, Národní knihovna (Österreichische Nationalbibliothek)

Sign. Cod. 417

Pergamen, 300 x 230 mm, fol. 216

Vazba je z hnědé kůže potažené přes tenké dřevěné desky z přelomu 16. a 17. století. Na deskách jsou vyražené iniciály „E R A K“, ukazující snad na Esther Rudolfín, Abatyši kláštera z let 1613 – 1619. Hřbet byl později obnoven. Rukopis je opatřen dvěma

³⁹⁴ „*Věnuj, neposkrvněná Panno, prosby za mne zrozeného + ať si zasloužím uzavřít život dobrým koncem * svatá Maria, přispěj na pomoc mně, Petrovi.*“: STEJSKAL 1967, 36.

³⁹⁵ CHYTIL 1892, 535; CHYTIL 1893, 96; FRIEDL 1930, 12-13; KVĚT 1931, 114-116; DOKOUPIL 1966, 133; HLAVÁČKOVÁ 2010b, 501-502.

sponami z mosazi, pásy jsou ztraceny. V místě překlopení rukopisu se uchovalo černé písmo – jeden zápis na papíru – podle vzhledu se patrně jednalo o předsádkový list, který byl od knižní vazby oddělen.³⁹⁶

Písmo je úzce příbuzné s písmem v Cod. 1813. Zrcadlo textu je rozvrženo do osmnácti řádků (rozměry zrcadla jsou 215/220 x 155/160 mm). Rukopis je psán raně gotickou minuskulou. Začáteční písmena vět jsou typu gotické majuskuly, červené a modré barvy a není v nich užitá kaligrafická výzdoba. Větší kaligrafické iniciály jsou zdobeny kaligrafickým dekorem modrým a červeným, kdy barvy jsou vždy užity opačně.³⁹⁷

Obsah: V kodexu je od fol. 1^r do fol. 148^v Usuardovo martyrologium. Liturgický seznam mučedníků začíná 1. lednem. Jsou zde uvedeni například Vilém z Bourges (10. 1.), Robert z Molesme (20.4.) nebo Bernard z Clairvaux (20. 8.). Na fol. 6^f je dodatek ze 14. století: *Commemoratio domini Albrici primi cisteriensis abbatis et omnium episcoporum et obbatim defunctorum ordinis nostri pii regis Francorum Lodeurici et Theobaldi comitis et Henrici Trecensis et Henrici regis Anglie et duorum filiorum eius Henrici et Richardi*. Fol. 149^r a 149^v je prázdné a od fol. 150^r do fol. 218^r je uvedena Řehole svatého Benedikta. V úvodu je u cisterciáckého řádu obvyklý textus receptus. Tou samou rukou je připojena „*forma visitationis*“. Na konci rukopisu (fol. 218^r) je pozdější rukou ze 14. století připsána kommemorační formule: *Commemoratio omnium fratrum et sororum et benefactorum et familiarium defunctorum ordinis nostri*.³⁹⁸

Kaligrafická výzdoba: Kaligrafická výzdoba iniciál má stejný charakter jako dříve popsané rukopisy.³⁹⁹

Ornamentální rostlinná iniciála: Fol. 4^r: Inic. E (Epiphania Domini) [X.1].⁴⁰⁰

Figurální výzdoba: Fol. 1^v: Inic. C (Circumcisio Domini) s vyobrazením trůnící Madony a Elišky Rejčky [X.2]. Uvnitř pole iniciály sedí Madona na trůnu, pravou rukou podpírá Ježíška a v levé ruce drží zelenou větvíčku se třemi růžovými květy, vzrostlou do tvaru kříže. V dolním levém rohu listu je s rouškou a korunou znázorněná Eliška Rejčka modlící se vzhůru k Panně Marii. K medailonu s královnou se obrací sedící pes se zvednutou přední tlapou. Vnější pole iniciály je lemované zlatou páskou, vlevo modře tapetované a vpravo vyplněno členitými akantovými listy. Okrajová lišta nahoře je tvořena drakem, který se zakusuje do iniciály, a jeho ocas přechází do úponků. Zlaté pozadí je téměř setřeno až na růžový bolusový podklad. Celek je značně poškozený. Fol. 150^r:

³⁹⁶ KVĚT 1964, 36; FINGERNAGEL/ROLAND 1997, 244.

³⁹⁷ KVĚT 1964, 36; FINGERNAGEL/ROLAND 1997, 244.

³⁹⁸ KVĚT 1964, 37; FINGERNAGEL/ROLAND 1997, 245.

³⁹⁹ KVĚT 1964, 36; FINGERNAGEL/ROLAND 1997, 245.

⁴⁰⁰ KVĚT 1964, 36-37; FINGERNAGEL/ROLAND 1997, 245.

Inic. A (Ausculta o fili praecepta magistri) [Regula s. Benedicti, prolog] se svatým Benediktem a Eliškou Rejčkou. Pole iniciály je rozděleno na dvě části [X.3]. V horním poli vlevo je svatý Benedikt v řeholním rouchu a vysvětluje řád benediktýnů mnichovi držící knihu, který stojí vpravo naproti němu. V dolní části pole iniciály trůní Eliška Rejčka v modrém rouchu a s korunou, před ní leží na pultu rozevřená kniha. Vlevo od královny se modlí dvě jeptišky, jedna z nich drží v ruce otevřenou knihu. V pozadí je tmavě fialová tapeta. Na okrajové liště se vine polopalmeta a dole se z ní stává ocas draka s lidskou hlavou.⁴⁰¹

Literatura: DENIS 1793-1795, II/2-3, 894; HOLTER 1939, 11; UNTERKIRCHER 1957, 16; KVĚT 1964, 35-41; FINGERNAGEL/ROLAND 1997, 244-246; STEJSKAL 1999, 427-435; SCHNEIDER 2009, 37-39.

3. Analýza výzdoby starobrněnské skupiny rukopisů

3.1. Systém rozvrhu výzdoby

Soubor rukopisů královny Elišky Rejčky je pevně uzavřenou skupinou, ale ne zcela slohově jednotnou. Rukopisy se různí v koncepci výzdoby malířské, ale i ve kvalitě provedení obrazů a ornamentiky.⁴⁰² Písařská a kaligrafická práce se zde řídí stejnými slohovými i formálními principy jako tomu bylo v první čtvrtině 14. století u ostatní produkce ve střední a západní Evropě.⁴⁰³

Poskládané pergamenové dvojlisty rukopisů byly linkovány pro příslušný počet řádek a postranními liniemi bylo vymezeno textové zrcadlo. Pro iluminaci bylo vynecháno místo i v linkované straně a potřebná plocha tak zůstala prázdná. Pravděpodobně teprve po napsání textu byly namalovány barevné iniciály. Podle Antonína Friedla zde kaligrafickou výzdobu zhotovovali samotní písaři. Malířská technika starobrněnských rukopisů byla typicky středověká.⁴⁰⁴

⁴⁰¹ KVĚT 1964, 36-37; FINGERNAGEL/ROLAND 1997, 245-246.

⁴⁰² FRIEDL 1930, 11.

⁴⁰³ KVĚT 1931, 39-40.

⁴⁰⁴ Na hladkou plochu pergamenu byla nejprve perem narýsovaná kompozice obrazu. Na místě, kde bylo předpokládáno nanesení zlaté barvy, byl před tím položen podklad načervenalý nebo bílý. Barvy nebo plátkové zlato pak mělo překrýt celý kreslený substrát. Případné kontury nebo zlaté akcenty byly nanášeny dodatečně. Malíři královny Rejčky používali barvy kvašové s lehkou příměsí bílku, které jemně roztírali a nanášeli v tenkých vrstvách. FRIEDL 1930, 28-31.

Celková úprava strany je založena na jednotném grafickém řešení, při kterém je iniciála a její miniatura jen dekorativní součástí. Teprve k iniciálám jsou připojeny všechny části lišt, úponkových prutů a větvic, tvořící jeden živý organismus ve výzdobě bordur.⁴⁰⁵

Jan Květ ve svých studiích z let 1929 a 1931 systém výzdoby celého souboru rukopisů redukuje na dvě základní schémata a u nich dále rozlišuje dvě varianty.⁴⁰⁶ Tato schémata jsou založená na vztahu malované nebo kresebné dekorace ke sloupcům písma. Jan Květ se pokouší vysledovat zásady, kterými se řídí rozsah iniciál, jejich vkomponování do sloupce písma a jejich poměr k ostatním částem výzdoby. **První schéma** je typické iniciálou, která není v poměru ke psané straně příliš veliká. Její výběhy přecházejí ve vertikální okrajovou ozdobu. Na koncích se rozrůstá, ale ne do takové míry, aby se schéma přibližovalo pojmu rámce, jak tomu bude u druhého schématu. *Varianta A prvního schématu*: Z výběhů iniciály vychází vertikální okrajová ozdoba jedním směrem, nahoru nebo dolů (např. FM 7, fol. 89^v [V.11]) nebo dvěma směry, nahoru i dolů (např. Cod. 1773, fol. 51^v [II.3]; Cod. 1772, fol. 296^v [III.6]), na koncích se bordura méně člení a někdy vysílá velmi krátké výběhy ve směru horizontálním. *Varianta B prvního schématu*: z okrajových výběhů iniciály se rozvíjí okrajová výzdoba skoro vždy v obou kolmých směrech a lomí se na horním nebo dolním konci a přechází částečně i do okraje horizontálního, horního nebo dolního (např. R 600, fol. 216^r [IV.2], fol. 137^r [IV.6]). **Druhé schéma** se vyznačuje iniciálou vloženou do sloupce písma, která je v poměru k rozsahu psané strany značně velká. Do okrajů strany vysílá dekorativní výběhy rozrůstající se do okrajových ozdob, které obklopují sloupec písma jako rámec ze tří a u některých případů i ze čtyř stran. Toto schéma převládá v Rajhradském antifonáři a žaltáři (R 355) a Chorální knize (Cod. 1813) a méně důsledně pak i v rajhradském Antifonáři (R 600), obou dílech Lekcionáře (Cod. 1773 a Cod. 1772) a v Kapituláři (Cod. 1835). *Varianta A druhého schématu*: z výběhů iniciály vyrůstá okrajová výzdoba oběma směry, lomí se na obou koncích a pokračuje v horním i dolním okraji horizontálním směrem a uzavírá tak prostor textu ze tří stran (např. Cod. 1773, fol. 17^v [II.2]; Cod. 1772, fol. 1^r [III.1]; R 600, fol. 28^v [IV.4]). *Varianta B druhého schématu*: Iniciála zaujímá ještě větší prostor vůči straně než je tomu u varianty A – okrajová výzdoba zde vyrůstá z jejich výběhů jako u předešlé varianty a lomí se v horizontálních okrajích strany, bordury se však prodlužují na celou šířku strany a tvoří tak sloupcům písma rámec ze čtyř stran téměř nebo

⁴⁰⁵ FRIEDL 1930, 54.

⁴⁰⁶ KVĚT 1929, 64-66; KVĚT 1931, 42-43.

úplně uzavřený (např. Cod. 1835, fol. 23^r [VIII.1]; Cod. 1813, fol. 205^r [VII.2]; R 355, fol. 58^v [IX.8]).⁴⁰⁷

Antonín Friedl také rozlišil dvě skupiny, založené ovšem na odlišných principech, než je tomu u Jana Květa. Každý rukopis ze starobrněnského souboru zařazuje celý do jedné ze dvou skupin. **První skupinu** tvoří Rajhradský antifonář a žaltář (R 355), Chorální kniha (Cod. 1813) a Kapitulář (Cod. 1835). Výzdoba zde, na rozdíl od druhé skupiny, působí jednotným dojmem. Úprava folií se vzájemně neliší a není kombinována s grafickou skladbou kaligrafické dekorace. Podle Antonína Friedla jde o nový typ „*naturalisticky gotických a italsky tradicionelních spojených tvarů*“.⁴⁰⁸ **Druhou skupinu** pak tvoří ostatní kodexy, jsou to oba díly vídeňského Lekcionáře (Cod. 1773 a Cod. 1772), Graduál (Cod. 1774) a Antifonáře (R 600 a FM 7). Rámcová výzdoba je zde francouzsky schematická, strnulá a přísně vázána na předlohu. Většinu iluminací tvoří kaligrafická ornamentika, která je střídavě barevná a některé z nich mají buď zlatou konstrukci těl iniciál, nebo zlaté detaily (např. Cod. 1772, fol. 40^r [III.8]).⁴⁰⁹

3.2. Kaligrafická výzdoba

Kaligrafický ornament je obsažen ve všech rukopisech skupiny. Kaligrafická výzdoba převládá zejména u vídeňského Lekcionáře (Cod. 1773 a Cod. 1772). Svou kvalitou se v jednotlivých rukopisech i mezi jednotlivými folii velmi různí.⁴¹⁰ Charakterem plně odpovídají době vzniku: jsou už plně gotické, ale obsahují i stopy nitkové ornamentiky románské.⁴¹¹ Nitkové ornamenty vybíhají zpravidla z písmen a různými způsoby zdobí okraj listu.⁴¹² Podle Jana Květa jeví lupenité tvary podobnost s tvary románských palmet a polopalmet běžných v nitkové ornamentice 13. století. Ve starobrněnských rukopisech se objevují i routové motivy románského charakteru (např. fol. 137^r v Cod. 1773 [II.4]).⁴¹³

Kaligrafický ornament je komponován z drobnějších kroužků, polokroužků, akantoidů a u výzdoby některých iniciál se objevují i čistě lineární motivy, které projevují ještě vývojovou souvislost s motivy z románské ornamentiky.⁴¹⁴ Z kaligrafické

⁴⁰⁷ KVĚT 1929, 64-66; KVĚT 1931, 42-43.

⁴⁰⁸ FRIEDL 1930, 71.

⁴⁰⁹ FRIEDL 1930, 71-72.

⁴¹⁰ KVĚT 1931, 40-42.

⁴¹¹ DOSTÁL 1922, 31; FRIEDL 1930, 11; KVĚT 1931, 40-41.

⁴¹² DOSTÁL 1922, 31.

⁴¹³ KVĚT 1931, 41-45.

⁴¹⁴ KVĚT 1931, 40-42.

ornamentiky můžou být vedle iniciál složeny i celé rámce textu (např. R 355, fol. 35^r [IX.18]).⁴¹⁵

Vzorem pro tvar iniciály je většinou unciální typ kapitály příslušného písmene. Do rozšířených břevnen kolmých a oblouků je vepsán různý ornament, který je založený na obrazcích akantu a palmety (např. Cod. 1835, fol. 84^r [VIII.2]). Uvnitř písmene je vykreslena jako dekorativní výplň kaligrafická síť v různých variantách. Kaligrafický ornament pak může být přenesen i na obvod iniciály, nebo organicky spojen s vnější nitkovou ornamentikou v některých případech lemující textový sloupec.⁴¹⁶

Iniciály menších rozměrů jsou plošné a bývají červené a modré. U větších iniciál jsou těla ornamentálně dělena nejčastěji na plochy modré a červené, oddělené od sebe bílou linkou vynechanou v pergamenu, a to v rostlinných motivech abstrahovaných, geometrizovaných nebo i v motivech čistě geometrických.⁴¹⁷ Buď břevno a oblouk iniciály jsou červené a vepsaný ornament modrý, nebo opačně; kaligrafická výplň odpovídá jednomu z obou tónů tak, aby kontrastovala s nejbližší barevnou plochou (např. R 355, fol. 35^r [IX.18]).⁴¹⁸

V některých rukopisech souboru může kreslený ornament nabývat i většího významu (např. R 600, fol. 143^v [IV.7], fol. 120^v [IV.10]; Cod. 1835, fol. 84^r [VIII.2]).⁴¹⁹ Měřítkem významu iniciály je vždy význam liturgického svátku, k němuž se iniciála váže a zahajuje jeho officium. Dekor je u těchto iniciál vedle barev červené a modré také fialový, zelený i zlatý a kompozičně nabývá na bohatosti, složitosti i rozsahu (např. Cod. 1772, fol. 40^r [III.8]). Jeho výběhy v okrajích stran a mezi sloupci písma můžou dosahovat i výšky malých sloupců a zasahovat též do horizontálních okrajů. Kreslený ornament tak konkuruje výzdobě malované a zdobí i iniciály hlavní. Těla těchto velkých iniciál jsou vystavěna podobně jako u iniciál menších, jen červená je zde nahrazena karmínovou barvou a v některých případech je do výzdoby přidáno velmi dobře leštěné plátkové zlato (např. R 600, fol. 143^v [IV.7], fol. 217^r [IV.8]).⁴²⁰

Kaligrafický dekor je okolo celé iniciály, vyplňuje jejich vnitřní pole a vysílá od iniciály výběhy do okrajů stran i do prostorů mezi sloupci písma.⁴²¹ Iniciály jsou vyplněny kaligrafickým ornamentem, který vychází z akantoidu a palmety, tvoří

⁴¹⁵ FRIEDL 1930, 64.

⁴¹⁶ DOSTÁL 1922, 27-29; FRIEDL 1930, 72.

⁴¹⁷ FRIEDL 1930, 31-32; KVĚT 1931, 40-42.

⁴¹⁸ FRIEDL 1930, 74.

⁴¹⁹ Kaligrafická výzdoba nabývá značného významu zejména ve vídeňském Lektionári (Cod. 1773 a Cod. 1772), Antifonáři (R 600 a FM 7) a v Graduálu (Cod. 1774).

⁴²⁰ KVĚT 1931, 40-42.

⁴²¹ FRIEDL 1930, 31-32; KVĚT 1931, 40-42.

symetrickou kresbu drobných článků. Vyšším stupněm je pak užití tohoto motivu na celou soustavu nitkové kompozice spirál (např. Cod. 1773, fol. 137^r [II.4]).⁴²²

V kaligrafické výzdobě se objevují také iniciálky, jejichž těla jsou komponována z úzkých černých pásků a vyplňována černým kresebným dekorem, který je někdy červeně doplňovaný. Tato výzdoba se často objevuje například v rajhradském Antifonáři (R 600) (např. R 600, fol. 1^v [IV.3], fol. 5^f [IV.9]). Kresebný dekor slohově čerpá ze zásoby forem ornamentiky kaligrafické a z tvarosloví malované rostlinné ornamentiky. Jedná se o černě kreslené palmetové tvary s černou nebo červenou nervaturou. Projevuje se zde geometrická ornamentika gotická, která se v těchto iniciálkách uplatňuje zejména v motivech křížků vynechaných v černém pozadí.⁴²³

V rukopisech se často objevuje prostupování obojího slohového cítění. Vedle routových motivů románského charakteru (např. Cod. 1773, fol. 137^r [II.4]) jsou použity motivy gotického čtyřlístu, který připomíná obdobné architektonické motivy (např. Cod. 1773, fol. 177^v [II.5]).⁴²⁴

3.3. Malířská výzdoba

Malířská výzdoba všech rukopisů královny Elišky Rejčky není jednotným dílem.⁴²⁵ V několika různých schématech v dispozici strany je vkomponováno velké množství dekorativních prvků různého původu i slohového pojetí. Jsou zde užity tvary rostlinné různých stupňů stylizace od forem dokonale abstrahovaných a geometrizovaných až k formám zřetelně naturalistickým.⁴²⁶

Jan Květ v malované výzdobě rozlišuje dvě slohové vrstvy, které jsou někdy více a jindy méně rozdílné. **První slohou vrstvou** charakterizuje jako „rozhodný naturalismus“, který se projevuje především v rostlinných prvcích a motivech. Zde jsou velmi důležitou složkou také figurální motivy a kompozice. **Druhá vrstva** se pak ve srovnání s vrstvou první vyznačuje menší mírou naturalismu v pojetí rostlinných prvků a působí více stroze. Jednotlivé tvary jsou zde koncipovány spíše jako schémata. Také výběr motivů této vrstvy je chudší. V miniaturách jsou často motivy abstrahované, někdy dokonce až do forem zcela abstraktních. Malíři této druhé slohové vrstvy jsou především „ornamentalisté“.⁴²⁷ **K první**

⁴²² FRIEDL 1930, 74.

⁴²³ KVĚT 1931, 40-42.

⁴²⁴ KVĚT 1931, 45.

⁴²⁵ DOSTÁL 1922, 26; KVĚT 1931, 42.

⁴²⁶ KVĚT 1931, 42.

⁴²⁷ KVĚT 1931, 128-130.

slohové vrstvě patří malovaná výzdoba na fol. 9^r [II.1] a 17^v [II.2] z vídeňského Lekcionáře (Cod. 1773), fol. 296^v [III.6] a 299^v [III.7] z druhé části Lekcionáře (Cod. 1772), fol. 1^v [IV.3], 28^v [IV.4], 121^r [IV.5], 143^v [IV.7] a 137^r [IV.6] z rajhradského Antifonáře (R 600), fol. 22^v [V.2], 42^v [V.3], 84^v [V.10], 89^v [V.11], 97^v [V.12], 105^r [V.13] a 110^v [V.14] z brněnského Antifonáře (FM 7), fol. 2^v [VI.3], 11^v [VI.4], 72^r [VI.5], 91^r [VI.6], 126^r [VI.7] a 146^r [VI.8] z Graduálu (Cod. 1774), fol. 8^r [VII.3], 29^r [VII.4], 43^r [VII.5], 57^r [VII.6], 57^v [VII.7], 70^v [VII.8], 86^r [VII.9], 102^r [VII.10] a 119^r [VII.11] z Chorální knihy (Cod. 1813), fol. 23^r [VIII.1] z Kapituláře (Cod. 1835), 8^v [IX.9], 30^r [IX.10], 44^v [IX.11], 58^v [IX.8], 59^v [IX.12], 73^r [IX.13], 89^v [IX.14], 104^v [IX.15], 121^r [IX.16] a 188^r [IX.17] z Rajhradského antifonáře a žaltáře (R 355). **K druhé slohové vrstvě** patří pak malovaná výzdoba na fol. 51^v [II.3] z Lekcionáře (Cod. 1773), fol. 1^r [III.1], 20^v [III.2], 30^r [III.3], 81^r [III.4] a 200^v [III.5] z druhé části Lekcionáře (Cod. 1772), fol. 216^r [IV.2] z rajhradského Antifonáře (R 600), fol. 1^v [V.9], 82^v [V.1], 90^r [V.4], 98^r [V.5], 112^v [V.15], 128^v [V.7], 135^v [V.8] a 174^r z brněnského Antifonáře (FM 7), fol. 166^v [VI.1], 186^v [VI.2] a 192^v z Graduálu (Cod. 1774), fol. 104^v [VII.1], 195^r [VII.12] a 205^r [VII.2] z Chorální knihy (Cod. 1813), fol. 24^v [IX.7], 36^r [IX.1], 52^r [IX.2], 65^r [IX.3], 79^v [IX.4], 106^v [IX.5] a 196^v [IX.6] z Rajhradského antifonáře a žaltáře (R 355).⁴²⁸

3.3.1. Typologie iniciál

Všech devět rukopisů celkově obsahuje 74 malovaných obrazových iniciál.⁴²⁹ Od nich vybíhá výzdoba do bordur.⁴³⁰ Těla některých iniciál jsou částečně vyplněna stylizovaným listovím, částečně geometrickým ornamentem.⁴³¹ Většina malovaných iniciál je figurální a jsou v nich v největší míře zakomponovány biblické náměty.⁴³² Ve vnějším poli iniciál nebo někdy v medailonu vloženém do okrajové ornamentiky je často zobrazena postava.⁴³³ Častý je také motiv ornamentální úponkové iniciály (např. R 355, fol. 58^v [IX.8], fol. 196^v [IX.6]). Jejich schéma je založené na spirálové rotaci a obloucích

⁴²⁸ KVĚT 1931, 43-128.

⁴²⁹ STEJSKAL 1967, 34.

⁴³⁰ STEJSKAL 1984, 297.

⁴³¹ DOSTÁL 1922, 27-29.

⁴³² Malované iniciály jsou: v Cod. 1773 na fol. 9^r, 17^v a 51^v; v Cod. 1772 na fol. 1^r, 20^v, 30^r, 81^r, 200^v, 296^v, 299^v; v R 600 na fol. 1^v, 28^v, 121^r, 137^r, 143^v, 216^r; v FM 7 na fol. 1^v, 22^v, 42^v, 82^v, 84^v, 89^v, 90^r, 97^v, 98^r, 105^r, 110^v, 112^v, 128^v, 135^v a 174^r; v Cod. 1774 na fol. 2^v, 11^v, 72^r, 91^r, 126^r, 146^r, 166^v, 186^v a 192^v; v Cod. 1813 na fol. 8^r, 29^r, 43^r, 57^r, 57^v, 70^v, 86^r, 102^r, 104^v, 119^r, 195^r a 205^r; v Cod. 1835 na fol. 23^r; v R 355 na fol. 8^v, 24^v, 30^r, 36^r, 44^v, 52^r, 58^v, 59^v, 65^r, 73^r, 79^v, 89^v, 104^v, 106^v, 121^r, 188^r a 196^v; v Cod. 417 na fol. 1^v, 4^r a 150^r. Pro podrobný popis s odkazy na vyobrazení viz kapitola 2. Starobrněnský soubor rukopisů – základní katalogové údaje.

⁴³³ DOSTÁL 1922, 27-29.

románského úponku. V obloucích břevna jsou i románsky vyhlížející palmetoidní útvary a ve spletech úponku akantoidní fragmenty.⁴³⁴ Ve výplni úponkových iniciál jsou čtyřlísté rozety nebo perokresebné křížky.⁴³⁵

Těla iniciál: Jsou složena z prutů, které mohou být někde zauzlené a prostupovat se ve styčných bodech.

- 1) Tělo iniciály je jednoduché, v základním řezu litery – nejčastěji vyplněno figurálními motivy.⁴³⁶
- 2) Tělo iniciály je tvořené nebo prorostlé rostlinnou ornamentikou a z části geometrickým ornamentem.⁴³⁷

Vnitřní pole iniciál:

- 1) Vnitřní pole je vyplněno figurálními motivy.⁴³⁸ Nejčastěji jde o výjev či jen jednu postavu ze Starého nebo Nového Zákona. Iniciála těmito výjevy může prostupovat, nebo je svým tělem dělit na dvě části.
- 2) Vnitřní pole je vyplněno kruhovými medailony, v jejichž středu jsou umístěné busty.⁴³⁹
- 3) Vnitřní pole je vyplněno zvířecími motivy – např. ptáky.⁴⁴⁰
- 4) Vnitřní pole je vyplněno stylizovanými rostlinnými motivy a geometrickým ornamentem.⁴⁴¹

Vnější pole iniciál: Lze rozřadit podle tvaru ohraničení vnějšího pole nebo podle jeho výplně.

- 1) Malované iniciály jsou zasazené do čtvercového nebo obdélného ohraničeného vnějšího pole.⁴⁴²

⁴³⁴ FRIEDL 1930, 60.

⁴³⁵ FRIEDL 1930, 67.

⁴³⁶ Např. v R 600, fol. 28^v [IV.4]; FM 7, fol. 110^v [V.14].

⁴³⁷ Např. v Cod. 1773, fol. 9^f [II.1]; Cod. 1772, fol. 81^f [III.4].

⁴³⁸ Iniciály v: Cod. 1773, fol. 17^v [II.2], fol. 51^v [II.3]; Cod. 1772, fol. 1^f [III.1], fol. 20^v [III.2], fol. 30^f [III.3], fol. 200^v [III.5], fol. 296^v [III.6], fol. 299^f [III.7]; R 600, fol. 1^v [IV.3], fol. 28^v [IV.4], fol. 121^f [IV.5], fol. 137^f [IV.6]; FM 7, fol. 1^v [V.9], fol. 84^v [V.10], fol. 89^v [V.11], fol. 97^v [V.12], fol. 112^v [V.15]; Cod. 1774, fol. 2^v [VI.3], fol. 11^v [VI.4], fol. 72^f [VI.5], fol. 91^f [VI.6], fol. 146^f [VI.8]; Cod. 1813, fol. 8^f [VII.3], fol. 29^f [VII.4], fol. 43^f [VII.5], fol. 57^f [VII.6], fol. 57^v [VII.7], fol. 70^v [VII.8], fol. 86^f [VII.9], fol. 102^f [VII.10], fol. 119^f [VII.11], fol. 195^f [VII.12]; Cod. 1835, fol. 23^f [VIII.1]; R 355, fol. 8^v [IX.9], fol. 30^f [IX.10], fol. 44^v [IX.11], fol. 59^v [IX.12], fol. 73^f [IX.13], fol. 89^v [IX.14], fol. 104^v [IX.15], fol. 121^f [IX.16], fol. 188^f [IX.17]; Cod. 417, fol. 1^v [X.2], fol. 150^f [X.3].

⁴³⁹ Iniciála v FM 7, fol. 110^v [V.14].

⁴⁴⁰ Iniciály v: Cod. 1772, fol. 81^f [III.4]; R 600, fol. 143^v [IV.7].

⁴⁴¹ Iniciály v: R 600, fol. 216^f [IV.2], fol. 1^v [IV.3], fol. 137^f [IV.6]; FM 7, fol. 82^v [V.1], fol. 22^v [V.2], fol. 42^v [V.3], fol. 90^f [V.4], fol. 98^f [V.5], fol. 105^f [V.6], fol. 128^v [V.7], fol. 135^v [V.8], 105^f [V.13]; Cod. 1774, fol. 166^v [VI.1], fol. 186^v [VI.2], fol. 186^v [VI.7]; Cod. 1813, fol. 104^v [VII.1], fol. 205^f [VII.2]; R 355, fol. 36^f [IX.1], fol. 52^f [IX.2], fol. 65^f [IX.3], fol. 79^v [IX.4], fol. 106^v [IX.5], fol. 196^v [IX.6], fol. 24^v [IX.7], fol. 58^v [IX.8]; Cod. 417, fol. 4^f [X.1].

⁴⁴² Např. v R 600, fol. 143^v [IV.7]; FM 7, fol. 135^v [V.8]; Cod. 1774, fol. 11^v [VI.4].

- 2) Vnější pole iniciál, čtvercového nebo obdélného tvaru, je z jedné nebo více stran ohraničené nepravidelnými půlkruhovými výstupky.⁴⁴³
 - A) Vnější pole je plošně zbarvené jednou nebo dvěma barvami. V rozích jsou časté figurální výjevy.⁴⁴⁴
 - B) Vnější pole je vyplněné tapetou s opakujícími se geometrickými vzory.⁴⁴⁵
 - C) Vnější pole, nejčastěji červené nebo modré, je zdobeno úzkými bílými kaligrafickými nitkami, které jsou stylizovány do ornamentálního nebo rostlinného tvaru.⁴⁴⁶

Napojení iniciály na borduru:

- 1) Bordura vyrůstá přímo z prutu těla iniciály.⁴⁴⁷
- 2) Bordura je přímo napojená na prut vyrůstající z vnějšího pole iniciály.⁴⁴⁸
- 3) Bordura tvořená figurálním motivem, nejčastěji drakem zakousnutým do těla iniciály nebo do jejího vnějšího pole tak, že se stává kaudou iniciály.⁴⁴⁹

3.3.2. Typologie výzdoby bordur

Bordury jsou převážně složené z rostlinných forem a často jsou doprovázeny droleriiemi.⁴⁵⁰

Postranní ornamentika celkového rámce je komponována tak, aby lemovala aspoň po jedné straně textový sloupec nebo jeho část.⁴⁵¹ Z malovaných úponek vyrůstají vegetabilní články a tím udávají dispozici rámové konstrukce (např. Cod. 1774, fol. 126^r [VI.7]).⁴⁵² Pro bordury sledovaných rukopisů je charakteristické zakončení prutu na dolním konci stránky, kde se často vyskytuje motiv zauzlení prutu, kdy se jeden nebo více prutů okrajové ozdoby splétají do jediného pletencového ornamentu (např. R 600, fol. 121^r [IV.5]).⁴⁵³

Ve starobrněnských rukopisech se na mnoha místech malované výzdoby objevuje **motiv dračích těl**.⁴⁵⁴ Jejich těla jsou stylizovaná do takové míry, že se v rozích stránek

⁴⁴³ Např. v Cod. 1773, fol. 9^r [II.1]; R 600, fol. 1^v [IV.3]; Cod. 1813, fol. 29^r [VII.4], fol. 43^r [VII.5], fol. 70^v [VII.8], fol. 86^r [VII.9]; Cod. 1835, fol. 23^r [VIII.1].

⁴⁴⁴ Např. v Cod. 1772, fol. 81^r [III.4]; R 600, fol. 121^r [IV.5].

⁴⁴⁵ Např. v FM 7, fol. 128^v [V.7].

⁴⁴⁶ Např. v R 355, fol. 52^r [IX.2]; R 600, fol. 137^r [IV.6].

⁴⁴⁷ Např. v Cod. 1813, fol. 70^v [VII.8]; R 355, fol. 52^r [IX.2], fol. 121^r [IX.16].

⁴⁴⁸ Např. v Cod. 1772, fol. 81^r [III.4]; R 600, fol. 198^v [IV.1]; R 600, fol. 28^v [IV.4].

⁴⁴⁹ Např. v Cod. 1813, fol. 104^v [VII.1], fol. 29^r [VII.4]; R 355, fol. 30^r [IX.10].

⁴⁵⁰ STEJSKAL 1984, 297. Viz kapitola 3.3.4. Figurální výjevy, Drolieriové scény.

⁴⁵¹ FRIEDL 1930, 75.

⁴⁵² FRIEDL 1930, 54.

⁴⁵³ DOSTÁL 1922, 28.

⁴⁵⁴ Motiv dračích těl je např. v: Cod. 417, fol. 4^v [X.1]; Cod. 1813, fol. 8^r [VII.3]; FM 7, fol. 90^r [V.4], fol.

ohýbají do pravého úhlu a tím tvoří rám samotného textu (např. R 355, fol. 30^r [IX.10]).⁴⁵⁵ Na nich někde vyrůstá i několik listů a růží nebo se jejich prodloužená těla můžou k ocasu měnit v úponky, které jsou zakončené větvicemi nebo akanty (např. Cod. 1813, fol. 29^r [VII.4]).⁴⁵⁶

V ohybu bordury může být zakomponován motiv medailonu v závitě prutu ve spodním okraji strany, často s žánrovým výjevem (např. Cod. 1772, fol. 200^v [III.5]; Cod. 1813, fol. 195^r [VII.12]; R 355, fol. 8^v [IX.9]). V Rejččiných rukopisech jsou u bordur časté humoristické scény, buď fabulistické a fantastické ve smyslu neznámé předlohy literární, nebo i příběhy z denního života.⁴⁵⁷ V zásadě se zde objevují skutečné bytosti, které jsou přeneseny v grafické dekorační zkratce na okraj výzdoby pergamenového folia.⁴⁵⁸

Způsob ukotvení bordur: Viz výše „Nápojení iniciály na borduru“.

Rozvrh bordur na stránkách:

- 1) Z výběhů iniciály vychází bordura jedním směrem – nahoru nebo dolů.⁴⁵⁹
- 2) Bordura vychází z iniciály dvěma směry – nahoru i dolů.⁴⁶⁰ Na koncích někdy bordura vysílá velmi krátké výběhy v horizontálním směru.
- 3) Z okrajových výběhů iniciály se bordura rozvíjí v obou kolmých směrech a lomí se na horním nebo dolním konci a částečně přechází i do horizontálního okraje.⁴⁶¹
- 4) Z výběhů iniciály se bordura rozrůstá oběma směry, lomí se na obou koncích a pokračuje v horním i dolním okraji horizontálním směrem a prostor textu uzavírá ze tří stran.⁴⁶²
- 5) Bordura vyrůstá z výběhů iniciály oběma směry, lomí se v horizontálních okrajích strany, prodlužuje se na celou šířku strany a tvoří tak rámec sloupcům písma ze čtyř stran, částečně nebo úplně uzavřený.⁴⁶³

Složení bordur:

- 1) Bordury jsou tvořeny abstrahovanými geometrickými motivy.⁴⁶⁴

105^r [V.6], fol. 110^v [V.14], fol. 97^v [V.12]; R 600, fol. 28^v [IV.4], fol. 216^r [IV.2]; R 355, fol. 30^r [IX.10], fol. 36^r [IX.1], fol. 58^v [IX.8], fol. 196^v [IX.6].

⁴⁵⁵ FRIEDL 1930, 55.

⁴⁵⁶ FRIEDL 1930, 55.

⁴⁵⁷ Např. v R 600, fol. 1^v [IV.3], fol. 28^v [IV.4], fol. 121^r [IV.5], fol. 137^r [IV.6], fol. 143^v [IV.7]; FM 7, fol. 105^r [V.6], fol. 84^v [V.10], fol. 89^v [V.11], fol. 97^v [V.12], fol. 105^r [V.13]; Cod. 1813, fol. 8^r [VII.3], fol. 29^r [VII.4], fol. 86^r [VII.9], fol. 119^r [VII.11]; Cod. 1835, fol. 23^r [VIII.1], R 355, fol. 8^v [IX.9], fol. 30^r [IX.10], fol. 44^v [IX.11], fol. 59^v [IX.12], fol. 73^r [IX.13], fol. 89^v [IX.14], fol. 188^r [IX.17]; Cod. 417, fol. 1^v [X.2].

⁴⁵⁸ FRIEDL 1930, 55-56.

⁴⁵⁹ Např. v FM 7, fol. 89^v [V.11].

⁴⁶⁰ Např. v Cod. 1773, fol. 51^v [II.3]; Cod. 1772, fol. 296^v [III.6].

⁴⁶¹ Např. v R 600, fol. 216^r [IV.2], fol. 137^r [IV.6].

⁴⁶² Např. v Cod. 1773, fol. 17^v [II.2]; Cod. 1772, fol. 1^r [III.1]; R 600, fol. 28^v [IV.4].

⁴⁶³ Např. v Cod. 1813, fol. 205^r [VII.2]; Cod. 1835, fol. 23^r [VIII.1]; R 355, fol. 58^v [IX.8].

2) Bordury jsou prorostlé, zakončené nebo celé tvořené rostlinnými motivy.⁴⁶⁵

3) Bordury tvoří stylizovaná těla fantaskních tvorů, nejčastěji draků.⁴⁶⁶

3.3.3. Typologie ornamentiky

Ornamentální výzdoba starobrněnských rukopisů je nejčasněji zastoupena rostlinnými motivy různé míry stylizace. Je složena z prvků, jako jsou naturalistické i stylizované listy, proplétající se pruty stvolů i žerdí, květinové srostlice a medailony (např. R 355, fol. 89^v [IX.14]). Jejich vzájemná skladba je ojedinělá, nemá obdoby v rukopisech francouzských ani anglických, proto Eugen Dostál pokládá tuto osobitou skladbu za dílo iluminátora českého původu, který francouzské a anglické tvarosloví jen převzal a zkombinoval.⁴⁶⁷ Velmi důležitým charakteristickým rysem ornamentiky je skoro úplné opuštění románských zdobných motivů, přestože se občas ještě objeví geometrické motivy, které ho mohou připomínat (např. Cod. 1773, fol. 137r [II.4]). Díky přechodu k novým naturalistickým motivům už není zásadní podstatou dekoračních článků schematizovaný laločnatý akant, ale skutečný, realistický list například révový či jaterníkový (např. R 355, fol. 44^v [IX.11]).⁴⁶⁸ Listy jsou proto zelené a květy různě barevné podle svého přirozeného druhového zbarvení. Původní románský úponek se stává silnějším a získává pupence a suky. Z úponků pak vyrůstá prut, větev s listy a květy (např. R 355, fol. 8^v [IX.9]).⁴⁶⁹ V první slohové vrstvě, vymezené Janem Květem a nazvané rozhodným naturalismem, převládají v ornamentice prvky a motivy, kde je pravá rostlinná podstata reprodukována zejména nervaturou listů. Úponky a pruty, větévky, stvolý, lodyhy i řapíky mají ryze vegetabilní charakter a nesou zcela naturalistické květy i lupenité motivy (např. R 355, fol. 89^v [IX.14]; R 600, fol. 1^v [IV.3]). Druhá slohová vrstva, je vrstvou schematizujícího a abstrahujícího stylizmu. Výběr motivů je podřízen celkové ornamentální myšlence a působí sice jako slohově čistší, ale směřuje spíše ke schematizující abstrakci v celku i detailu (např. R 355, fol. 89^v [IX.4]; R 600, fol. 216^f [IV.2]).⁴⁷⁰

Charakter ornamentiky:

⁴⁶⁴ Např. v Cod. 1772, fol. 20^v [III.2], fol. 299^f [III.7]; R 600, fol. 216^f [IV.2].

⁴⁶⁵ Např. v FM 7, fol. 42^v [V.3]; Cod. 1774, fol. 166^v [VI.1]; R 355, fol. 52^f [IX.2], fol. 44^v [IX.11]. Rozdělení rostlinných motivů viz kapitola 3.3.3. Typologie ornamentiky.

⁴⁶⁶ Např. v Cod. 1813, fol. 104^v [VII.1], fol. 29^f [VII.4]; R 355, fol. 30^f [IX.10].

⁴⁶⁷ DOSTÁL 1922, 28.

⁴⁶⁸ FRIEDL 1930, 54-55.

⁴⁶⁹ FRIEDL 1930, 54-55.

⁴⁷⁰ KVĚT 1931, 128-129.

- 1) Výzdoba složená z abstraktních, geometrických ornamentů. Prvky geometrické výzdoby: Lineární formy (např. lomené vlnovky, kosočtverce),⁴⁷¹ prstence (ve vztahu k prutu, k němuž je připojený: je naznačen pouze linií a nevýrazný, nebo mírně rozšířený a barevně odlišený),⁴⁷² pletence (nejčastěji se vzájemně proplétají dva pruty).⁴⁷³
- 2) Ornamenty tvořeny schematickými, velmi stylizovanými geometrizovanými rostlinnými motivy, případně ornamenty kombinující rostlinné a geometrické formy. Nejčastěji se jedná o romanizující lupenité formy,⁴⁷⁴ pletence s rostlinnými prvky,⁴⁷⁵ geometrizované čtyřlísty a trojlísty.⁴⁷⁶
- 3) Ornametika tvořená naturalistickými rostlinnými motivy.⁴⁷⁷ Prvky rostlinné výzdoby: Dlanitě dělené listy podobné javorovým,⁴⁷⁸ dlanitě pětídílné listy s pilovitým okrajem připomínající listy vinné révy,⁴⁷⁹ naturalizující listy podobné břechťanovým,⁴⁸⁰ podlouhlé laločnaté listy podobné dubovým,⁴⁸¹ naturalizující zaostřené akanty,⁴⁸² dlanitě trojdílné listy podobné jaterníkovým,⁴⁸³ trsy květů tvaru malých růžic o pěti plátcích,⁴⁸⁴ květy šípkové růže či šípkový keř,⁴⁸⁵ trsy zvonkovitých květů,⁴⁸⁶ květy lilie.⁴⁸⁷

3.3.4. Figurální výjevy

Figurální výjevy se v rukopisech královny Elišky Rejčky vyskytují u malovaných iniciál (zakomponované do vnějšího nebo vnitřního pole) i jako součást bordury nebo droleriové scény. Figurální malba je zde podle Eugena Dostála velmi jemná a formálně dokonalá (např. R 600, fol. 28^v [IV.4]).⁴⁸⁸ Celková kompozice a podrobnosti, jemná kresba

⁴⁷¹ Např. v Cod. 1773, fol. 137^r [II.4], fol. 17^v [II.2].

⁴⁷² Např. v Cod. 1772, fol. 296^v [III.6]; Cod. 1772, fol. 20^v [III.2]; FM 7, fol. 89^v [V.11].

⁴⁷³ Např. v R 600, fol. 137^r [IV.6]; Cod. 1813, fol. 29^r [VII.4].

⁴⁷⁴ Např. v R 355, fol. 52^r [IX.2].

⁴⁷⁵ Např. v R 600, fol. 216^r [IV.2].

⁴⁷⁶ Např. v Cod. 1772, fol. 40^r [III.8]; Cod. 1773, fol. 177^v [II.5].

⁴⁷⁷ Terminologie rostlinných motivů sledovaných rukopisů (v pozn. 377-486) je převzata od Jana Květa: KVĚT 1931.

⁴⁷⁸ Např. v Cod. 1773, fol. 17^v [II.2]; Cod. 1774, fol. 2^v [VI.3], fol. 91^r [VI.6]; R 600, fol. 216^r [IV.2].

⁴⁷⁹ Např. v Cod. 1774, fol. 11^v [VI.4]; Cod. 1773, fol. 17^v [II.2]. Vinná réva s hrozny v borduře v R 355, fol. 44^v [IX.11].

⁴⁸⁰ Např. v R 600, fol. 121^r [IV.5]; R 355, fol. 104^v [IX.15], fol. 188^r [IX.17].

⁴⁸¹ Např. v R 600, fol. 28^v [IV.4]; R 355, fol. 73^r [IX.13]. Dubové listy s žaludy v R 600, fol. 143^v [IV.7].

⁴⁸² Např. v R 600, fol. 1^v [IV.3], fol. 121^r [IV.5].

⁴⁸³ Např. v Cod. 1772, fol. 1^r [III.1], dle Jana Květa: KVĚT 1931, 56.

⁴⁸⁴ Např. v R 600, fol. 143^v [IV.7].

⁴⁸⁵ Např. v R 600, fol. 1^v [IV.3]; v R 355, fol. 44^v [IX.11].

⁴⁸⁶ Např. v R 600, fol. 121^r [IV.5]; Cod. 1773, fol. 17^v [II.2].

⁴⁸⁷ Např. v R 355, fol. 44^v [IX.11].

⁴⁸⁸ R 600, f. 28^v [IV.4]: Iniciala s Narozením Páně. DOSTÁL 1922, 27.

obličej a zdůraznění jeho plastičnosti je znázorněno čistě lineárními prostředky, jako je například ostře vyhraněná červená skvrna. Pojetí figurálních motivů v obrysu těla je velmi naturalistické.⁴⁸⁹ Jan Květ figurální výjevy popisuje jako typické právě pro první slohovou vrstvu, kterou nazval „naturalistickou“.⁴⁹⁰

Hlavní motivy ve skladbě draperie – vztah těla a draperie, modelace: Jednotlivé motivy a schémata se mohou prolínat i v rámci jediného malovaného listu rukopisu.⁴⁹¹

- 1) Draperie je měkce modelovaná do četných, logických záhybů, které nejsou příliš hluboké.⁴⁹²
- 2) Bohatá draperie je řasená v hlubokých, splývavících a logických záhybech, které odpovídají pohybu a objemu těla.⁴⁹³
- 3) Draperie je sice měkká, ale je plochá, není téměř promodelovaná a je tak spíše lineární, velmi povrchní a schematická. Je bez vnitřní logiky.⁴⁹⁴
- 4) Draperie je tvrdá, zřasená ve schematických, nelogických, tvrdě lámaných záhybech, místy hluboce promodelovaných, jinde lineárně naznačených (ohlasy pozdně románské).⁴⁹⁵

Pojetí figur:

- 1) Figury jsou zapojeny do děje. Charakteristická je pro ně dramatická hybnost, živost.⁴⁹⁶
- 2) Pojetí statických figur jako reprezentativní zobrazení jedné postavy nebo jen její horní části.⁴⁹⁷
- 3) Portréty jsou umístěné v medailonech ve vnitřním poli iniciál nebo v v rámci droleriové scény.⁴⁹⁸

Drolieriové scény:

- 1) Drolieriové výjevy jsou vloženy do okraje strany k borduře volně vedle sebe a tak tvoří součást malované výzdoby bordur.⁴⁹⁹

⁴⁸⁹ DOSTÁL 1922, 27.

⁴⁹⁰ KVĚT 1931, 129.

⁴⁹¹ Např. v FM 7, fol. 84^v [V.10]: Draperie roucha postavy ve vnitřním poli iniciály je tvořena hlubšími plastickými záhyby, draperie roucha postavy v borduře je téměř plošná a je naznačena jen černými liniemi.

⁴⁹² Tento motiv je častý např. v brněnském Antifonáři (FM 7), např. fol. 84^v [V.10], fol. 89^v [V.11].

⁴⁹³ Např. v Cod. 1772, fol. 1^r [III.1]. Tento motiv je charakteristický pro První slohovou vrstvu Jana Květa; KVĚT 1931, 43-128. Viz kapitola 3.3. Malířská výzdoba.

⁴⁹⁴ Např. v Cod. 1772, fol. 296^v [III.6]; R 600, fol. 28^v [IV.4].

⁴⁹⁵ Tento typ motivu ve skladbě draperie se velice hojně vyskytuje v brněnském Antifonáři, kde se střídá s 1. typem. Např. v FM 7, fol. 1^v [V.9], fol. 112^v [V.15]. Tento motiv je charakteristický pro Druhou slohovou vrstvu Jana Květa; KVĚT 1931, 43-128.

⁴⁹⁶ Např. v Cod. 1772, fol. 1^r [III.1]; R 355, fol. 89^v [IX.14].

⁴⁹⁷ Např. v Cod. 1772, fol. 299^r [III.7]; Cod. 1774, fol. 2^v [VI.3].

⁴⁹⁸ Např. v FM 7, fol. 97^v [V.12], fol. 110^v [V.14]; R 600, fol. 1^v [IV.3].

⁴⁹⁹ Např. Cod. 1772, fol. 1^r [III.1]. Iniciála se Vzkříšením Páně, na spodním okraji bordury jsou vedle sebe beran, koláč a miska s vajíčky.

- 2) Droleriové výjevy jsou pevně zasazené do systému okrajových bordur tak, že působí téměř ornamentálně.⁵⁰⁰
- 3) Droleriové výjevy jsou volně umístěné v prostoru u kraje stránek bez návaznosti na ornamentální výzdobu bordury.⁵⁰¹

3.4. Problém vymezení dílenských vztahů mezi sledovanými rukopisy

Uměleckohistorické publikace, které se vyjádřily k tématu rukopisů Elišky Rejčky, se problematikou vymezení dílenských vztahů příliš často přímo nezabývaly.

Max Dvořák o výzdobě rukopisů Elišky Rejčky soudil, že vznikla v dílně některého cisterciáckého kláštera. Zmínil jen, že zde společně pracovali podle francouzských vzorů dva iluminátoři.⁵⁰²

Antonín Friedl nepochybuje, že celý soubor vznikl v jediném ateliéru a skriptoriu.⁵⁰³ V kodexech rozlišuje celkem tři až čtyři písaře.⁵⁰⁴ Podle jeho názoru si kaligrafickou ornamentiku v souborech mohli komponovat samotní písaři. Usuzuje tak podle analogií k soudobé praxi ve skriptoriích. Možnost, že písaři starobrněnských rukopisů byli zároveň velmi zkušení malíři, je zde s ohledem na kvalitu písma a úpravu textu, která je na dobré grafické úrovni, podle Antonína Friedla velmi pravděpodobná.⁵⁰⁵ Žádný z rukopisů neopisovala podle Antonína Friedla více než jedna osoba. **Písař první skupiny** je autorem Rajhradského antifonáře a žaltáře (R 355) a Chorální knihy (Cod. 1813). Antonín Friedl uvádí, že pro tohoto písaře jsou charakteristické knihy menšího kvartového formátu, jednotné textové zrcadlo a charakteristická podoba liter.⁵⁰⁶ U Chorální knihy (Cod. 1813) však Antonín Friedl nalézá v pojetí písma drobné odchylky, takže uvažuje i o možnosti jiného písaře, stejně orientovaného, který dal rukopisu osobitější ráz. **Písař druhé skupiny** opisoval oba díly vídeňského Lekcionáře (Cod. 1773 a Cod. 1772).⁵⁰⁷ Kaligrafický sloh zde vyplývá z grafické úpravy knihy, která je založená

⁵⁰⁰ Např. v R 600, fol. 137^r [IV.6]. Na spodní straně stránky je obraz opice opírající se o ornamentální článek.

⁵⁰¹ Např. FM 7, fol. 97^v [V.12]. Na spodní straně stránky je vyobrazena opice s dráčkem.

⁵⁰² DVOŘÁK 1901, 41.

⁵⁰³ FRIEDL 1930, 78.

⁵⁰⁴ V době, kdy Max Dvořák (DVOŘÁK 1901), Antonín Friedl (FRIEDL 1930) a Jan Květ (KVĚT 1929 a 1931) psali o starobrněnských rukopisech, ještě nebyl na veřejnosti znám poslední rukopis – Martyrologium Usuardi (Cod. 417) – tudíž hodnotí a berou v úvahu pouze osm zbývajících rukopisů (Cod. 1773, Cod. 1772, R 600, FM 7, Cod. 1774, Cod. 1813, Cod. 1835 a R 355).

⁵⁰⁵ FRIEDL 1930, 28-29.

⁵⁰⁶ Minuskule širokého typu, dole s dřívky ohýbanými a šikmo seřezanými. FRIEDL 1930, 27.

⁵⁰⁷ Písmo je úhledné, vyrovnané, štíhlé, s ohýbanými dřívky a špičatými vrcholky některých písmen. FRIEDL 1930, 28.

na nitkové ornamentice.⁵⁰⁸ **Skupina třetího písaře** je tvořena Kapitulářem (Cod. 1835), oběma Antifonáři (R 600 a FM 7) a Graduálem (Cod. 1774), jejichž písmo se značně odlišuje od předešlých kodexů.⁵⁰⁹ Vedle písma podstatně odlišného, jsou zde u počátků vět užity nové typy perokresebných iniciál s rostlinnými motivy. Tyto motivy jsou pravidelně komponovány podle kolmé osy a někdy prostupují do nitkového ornamentu. Tento nový typ dekorace byl užitý výhradně u třetí skupiny.⁵¹⁰

Trojí rozdělení písařského úkolu odpovídá podle Antonína Friedla také trojí slohovosti výzdoby.⁵¹¹ U **malířské výzdoby** však přes úzké vztahy písařské a malířské práce v těchto rukopisech nelze vymezit podíl jednotlivých autorů tak uceleně, jako u písařské práce. Celková výzdoba celé strany kodexu (nebo jen její části v detailech kompozice) je založená na stejných uměleckých principech.

Nehledě na vnější strukturu obrazů, která je podmíněna technickou zkušeností, podle Antonína Friedla působí malířská výzdoba ve všech rukopisech Elišky Rejčky stejným dojmem. Jedinou výjimkou v celém souboru je Rajhradský antifonář a žaltář (R 355), který je formálně nejbohatší a nejdokonalejší (např. R 355, fol. 73^r [IX.13]). Antonín Friedl se domnívá, že jeho autorem je První malíř, který také celému ateliéru dal umělecký směr.⁵¹²

Slohové kompoziční vlastnosti Prvního malíře se podle Antonína Friedla staly normou pro výzdobu Chorální knihy (Cod. 1813) a Kapituláře (Cod. 1835). Napodobování vzoru zde ale není důsledné, jak je tomu například ve změně užívání tapety v pozadí z původně zlaté do tapety barevné (např. Cod. 1813, fol. 70^v [VII.8]; Cod. 1835, fol. 23^r [VIII.1]). V Chorální knize (Cod. 1813) Antonín Friedl bezpečně rozeznává dva malíře. Oba malíři se liší ve tvárném podání motivů. První z malířů Chorální knihy (Cod. 1813) je malířem obrazových scén podle schémat malíře Rajhradského antifonáře a žaltáře (R 355) (např. Cod. 1813, fol. 8^r [VII.3]) a druhý malíř Chorální knihy (Cod. 1813) je pak autorem úponkové ornamentiky, která je sestavená v bohatých variacích omezeného počtu motivů (např. Cod. 1813, fol. 104^v [VII.1]). U Kapituláře (Cod. 1835) už Antonín Friedl víc jak jednoho malíře nepředpokládá z důvodu jednodušší a nepočtené výzdoby, která se omezuje spíše na ornamentiku kaligrafickou. Celostránková výzdoba z fol. 23^r by pravděpodobně mohla být prací již zmíněného prvního malíře (malíř obrazových scén) Chorální

⁵⁰⁸ Viz kapitola 3.2. Kaligrafická výzdoba. FRIEDL 1930, 28.

⁵⁰⁹ Rovně zakončené dřívky liter, silný monumentální tah, poměrně nízká proporce k širokým mezerám řádek. FRIEDL 1930, 28-29.

⁵¹⁰ FRIEDL 1930, 28-31.

⁵¹¹ V tomto hodnocení však Antonín Friedl nepřihlíží na podřadnější detaily v Graduálu (Cod. 1774), které podle něj zhotovil další malíř ornamentiky. FRIEDL 1930, 78.

⁵¹² FRIEDL 1930, 30.

knihy (Cod. 1813). Usuzuje tak z podobného pojetí kompozic Chorální knihy (Cod. 1813) podle vzoru Rajhradského antifonáře a žaltáře (R 355) (podobná vyobrazení jsou např. v Cod. 1835, fol. 23^r [VIII.1] a Cod. 1813, fol. 119^r [VII.11]; jejich vzor v R 355, fol. 121^r [IX.16]).⁵¹³

Jediného malíře pak Antonín Friedl předpokládá u obou vídeňských Lekcionářů (Cod. 1773 a Cod. 1772). Tento malíř je figuralista, pro své postavy užívá velmi pestré barvy, které dávají oběma rukopisům, vídeňským Lekcionářům, stejný ráz. Zároveň je zde i malířem barevné úponkové ornamentiky, kde užívá totožné předlohy pro okrajové lišty (např. Cod. 1773, fol. 51v [II.3] a Cod. 1772, fol. 1^r [III.1]).

V obou Antifonářích (R 600 a FM 7) a v Graduálu (Cod. 1774) se znovu opakují buď zmínění malíři, nebo jiní, dílenští pomocníci, kteří se jen silně inspirovali uměleckými zásadami předešlých malířů – další konkrétní příklady a vztahy mezi jednotlivými tvůrci však Antonín Friedl neuvádí.

Nakonec Antonín Friedl neurčil přesný počet malířů podílejících se na výzdobě starobrněnských rukopisů. Rozlišil pouze čtyři malíře: První malíř udávající směr celému ateliéru a je autorem Rajhradského antifonáře a žaltáře (R 355), dva malíři jsou jím přímo ovlivněni a jsou autory Chorální knihy a Kapituláře (první je malířem obrazových scén Chorální knihy a Kapituláře, druhý pak malířem úponkové ornamentiky Chorální knihy) a čtvrtý malíř je autor obou vídeňských Lekcionářů. Autoři zbylých rukopisů jsou podle Antonína Friedla velmi podobní, nebo i totožní s autory předchozími. Po podrobné analýze výzdoby jednotlivých rukopisů ze souboru tedy Antonín Friedl soudí o malířském ateliéru, kterému byla svěřena výzdoba celého starobrněnského souboru, že byl obsazen „neurčitým počtem malířů, reprezentujících však tři jasné výrazové typy“.⁵¹⁴ **Prvním typem** je První malíř, autor Rajhradského antifonáře a žaltáře (R 355). Na jeho schématech je založen formální výraz Chorální knihy (Cod. 1813) a Kapituláře (Cod. 1835), jejichž autoři jsou si umělecky blízcí. K **druhému typu** patří výzdoba vídeňských Lekcionářů (Cod. 1773 a Cod. 1772). **Třetí typ** pak tvoří Antifonáře (R 600 a FM 7) a Graduál (Cod. 1774), kde se opakují předešlé typy.⁵¹⁵

Jan Květ se pokusil také stanovit počet iluminátorů podílejících se na celém souboru.⁵¹⁶ Hlavním předpokladem pro jejich rozpoznání mu byl silný vliv předloh, podle kterých iluminátoři pracovali.⁵¹⁷ Nejprve se pokusil najít podobné skupiny miniatur

⁵¹³ FRIEDL 1930, 30-31.

⁵¹⁴ FRIEDL 1930, 30-31.

⁵¹⁵ FRIEDL 1930, 31.

⁵¹⁶ KVĚT 1931, 132.

⁵¹⁷ Jan Květ na rozdíl od Antonína Friedla uvádí a porovnává mezi sebou nejen samotné sledované kodexy,

kodeksů především na základě výše zmíněných slohových vrstev, které navzájem porovnával, a poté hledal konkrétní společné znaky výzdoby mezi jednotlivými rukopisy ze souboru.⁵¹⁸ U každé slohové vrstvy užití v jednotlivém rukopisu předpokládal jednoho, nanejvýše dva malíře.⁵¹⁹

K první skupině miniatur vídeňského Lektionáře (Cod. 1773), patřící k naturalistické, čili **první slohové vrstvě**, našel nejbližší období ve výzdobě prvních skupin druhého dílu Lektionáře (Cod. 1772) a Graduálu (Cod. 1774). Pro nedostatek styčných bodů není podle Jana Květa možné ale předpokládat jediného malíře. Volbou celkové dispozice výzdoby stran, v koncepci detailů založené na naturalistické povaze rostlinného ornamentu nebo v užití motivu medailonu tvořeného závitěm prutu v dolním nebo horním okraji strany se k sobě blíží například fol. 17^v z Cod. 1773 [II.2] a fol. 1^r z Cod. 1772 [III.1]. Podoba fol. 51^v z Cod. 1773 [II.3] s fol. 81^r z Cod. 1772 [III.4] je v konstrukci vertikálních bordur v levém okraji strany Výzdoba fol. 17^v z Cod. 1773 [II.2] se přibližuje dekoru fol. 11^v z Cod. 1774 [VI.4] stejným schématem, užitím motivu medailonu v závitě prutu ve spodním okraji strany nebo jemným pojetím listoví vyplňujícího tělo iniciály a tvarem rostlinných motivů. Zjevné rozdíly jsou však ve zmíněných příkladech třeba v užití tapety ve vnějším poli, v koloritu nebo v koncepci figurálních motivů. Podle Jana Květa se tedy nedá bezpečně usuzovat na společného autora.⁵²⁰

Více podobných znaků a společných slohových vlastností Jan Květ vyčetl ze srovnání naturalistických skupin Graduálu (Cod. 1774) a Chorální knihy (Cod. 1813). Obě části rukopisů užívají stejná kompoziční schémata a podobné kompoziční motivy; v obou skupinách se navíc vyskytují analogické romanizující tvary polopalmet a italizující motivy (například prut, který je součástí bordury, přerušovaný prstencem a motivem uzlovitého pletence), jak je patrné např. na fol. 72^r z Cod. 1774 [VI.5] a fol. 70^v z Cod. 1813 [VII.8]. Tvarem se sobě podobají i některé naturalizující listy (např. fol. 8^r z Cod. 1813 [VII.3] a fol. 72^r z Cod. 1774 [VI.5]; fol. 102^r z Cod. 1813 [VII.10] a fol. 91^r z Cod. 1774 [VI.6]). Podoba je v těchto foliích také v pojetí figurálních kompozic a celkovém pojetí postav.⁵²¹

ale i jednotlivá folia a následně se pokouší určovat autory ke každému foliu zvlášť. Antonín Friedl vnímá rukopisy jako celek a pokládá je za díla jediného autora (s výjimkou Chorální knihy, Cod. 1813, u které předpokládá součinnost dvou malířů); FRIEDL 1930, 30-31.

⁵¹⁸ Výčet iniciál v jednotlivých vrstvách viz kapitola 3.3. Malířská výzdoba.

⁵¹⁹ KVĚT 1931, 132.

⁵²⁰ KVĚT 1931, 132-133. Na rozdíl od Jana Květa Antonín Friedl u obou dílů vídeňského Lektionáře (Cod. 1773 a Cod. 1772) jediného autora předpokládá; FRIEDL 1930, 30.

⁵²¹ KVĚT 1931, 132-138.

Jednoho malíře Jan Květ však předpokládá v první skupině miniatur v Chorální knize (Cod. 1813) ve vztahu k výzdobě fol. 23^r v Kapituláři (Cod. 1835) [VIII.1].⁵²² Podobná je celková dispozice strany i detaily. Stejná je konstrukce iniciál, způsob, jakým se větví pruty konstruující tělo iniciály či kaligrafické prvky ve vnějším poli iniciály (např. Cod. 1813, fol. 8^r [VII.3], fol. 119^r [VII.11]). Podobný je i způsob stylizace květů a užití motivů maskaronů.⁵²³

V rámci první slohové vrstvy tvoří podle Jan Květa samostatnou složku první skupina miniatur rajhradského Antifonáře (R 600) (např. R 600, fol. 28^v [IV.4]) a naturalizující skupina Antifonáře brněnského (FM 7) (např. FM 7, fol. 84^v [V.10]). Oba kodexy se k sobě velmi přibližují nejen svým kaligrafickým ornamentem, ale i malovanou výzdobou. Je jim společné užití podobných dispozičních schémat, totožných nebo velmi se přibližujících kompozičních motivů, jako jsou třeba medailony na spodním konci bordur. Velice podobné jsou některé prvky v rostlinné ornamentice, například listy podobné dubovým. Některé analogie lze vysledovat i v drolerích a ve figurálních motivech, kdy draperie figur je velmi měkce modelovaná, záhyby nejsou příliš hluboké.⁵²⁴

První skupina miniatur Rajhradského antifonáře a žaltáře (R 355) je podle Jan Květa v celé skupině v rámci první slohové vrstvy izolována (např. R 355, fol. 8^v [IX.9], fol. 59^v [IX.12]).⁵²⁵

Do stylizující, **druhé slohové vrstvy**, podle Jana Květa náleží z rajhradského Antifonáře (R 600) jen jediná miniatura, která je na fol. 216^r [IV.2]. Nejpodobnější je jí podle Jana Květa iniciála D na fol. 128^v z brněnského Antifonáře (FM 7) [V.7]. Obě iniciály jsou stejně konstruovány a jsou v nich užity stejné motivy; velmi podobné jsou zde motivy dračího těla v miniaturách i rostlinné motivy v bordurách (například naturalisticky zhotovené listy podobné javorovým). Avšak podle Jana Květa je tato jediná miniatura z rajhradského Antifonáře (R 600) podobná, i když už o něco méně, také jiným miniaturám z druhé slohové vrstvy kodexu FM 7 (např. FM 7, fol. 82^v [V.1]) i miniaturám stejné vrstvy v Rajhradském antifonáři a žaltáři (R 355) (např. R 355, fol. 52^r [IX.2]).⁵²⁶

Jan Květ shledává velkou míru příbuznosti miniatur naturalizující slohové vrstvy v Rajhradském antifonáři a žaltáři (R 355) a v brněnském Antifonáři (FM 7). Jsou si blízké ve slohovém pojetí celku a také v pojetí a technickém zpracování detailů. Obdobné jsou

⁵²² Cod. 1835 obsahuje jedinou malovanou iniciálu, fol. 23^r [VIII.1].

⁵²³ KVĚT 1931, 134.

⁵²⁴ KVĚT 1931, 134-135.

⁵²⁵ KVĚT 1931, 135. I ve studiích Antonína Friedla stojí tento rukopis, Rajhradský antifonář a žaltář (R 355), oproti zbylým rukopisům ze souboru osamoceně. Antonín Friedl jej celý přiřkl Prvnímu malíři, který dal ateliéru umělecký směr; FRIEDL 1930, 30.

⁵²⁶ KVĚT 1931, 135-136.

zde především útlé pruty v bordurách s vyrůstajícími větvemi, které nesou vždy po třech srdčitých listech a stylizované javorové listy. V obou skupinách jsou mimo jiné příznačným motivem úponky vyrůstající z dračích bezkřídlých a beznohých těl. Ve výše zmíněných ohledech se k sobě velmi blíží například fol. 98^r [V.5] a fol. 135^v [V.8] z FM 7 s fol. 196^v z R 355 [IX.6] a to především naturalismem v pojetí rostlinných motivů.

Miniatury druhé vrstvy brněnského Antifonáře (FM 7) mají podle Jana Květa příbuzné prvky s miniaturami z téže skupiny v Graduálu (Cod. 1774).⁵²⁷ Blízké jsou si zde mimo jiné dispozice celků i tvary detailů: tvary listů a květů i způsob, jakým vyrůstají z prutů a úponů. Výběhy iniciál jsou v obou částech rukopisů komponovány buď rozvinutím z úponkových závitů rostoucích z prutů konstruujičích tělo iniciály, nebo výběhy vyrůstají přímo z těl iniciál. Podobné jsou i motivy pletenců v prutech bordur. Do určité míry jsou podobné i ornamentální výplně uvnitř iniciál, které jsou vyplněné květy tvaru malých růžic (např. FM 7, fol. 82^v [V.1] a Cod. 774, fol. 166^v [VI.1]). Jan Květ se domnívá, že jsou si miniatury natolik podobné, že se zde může jednat i o totožného autora výzdoby.⁵²⁸

Také ve výzdobě fol. 112^v z brněnského Antifonáře (FM 7) [V.15] spatřuje Jan Květ velmi blízký vztah k výzdobě na fol. 296^v [III.6] a 299^r [III.7] z adligátu druhé části Lektionáře (Cod. 1772). Jedná se především o obdobný systém rozvrhu výzdoby a značnou střízlivost zdobného systému málo členitých bordur.⁵²⁹

K druhé slohové vrstvě náleží podle Jana Květa i Martyrologium Usuardi (Cod. 417) (např. Cod. 417, fol. 150^r [X.3]). Projevuje se především ve střídavě komponované okrajové výzdobě i v úponkové ornamentální výplni. Svou povahou písma a miniatur je rukopis velmi příbuzný Chorální knize (Cod. 1813).⁵³⁰ Příbuzné jsou celkové rozvrhy výzdoby (proporce iniciál ve vztahu k celku a k bordurám) i některé detaily dekorativních prvků, například javorové listy nebo motivy dráčka s lidskou hlavou v dlouhé kápi (např. Cod. 417, fol. 4^r [X.1] a Cod. 1813, fol. 205^r [VII.2]).⁵³¹ Skupina miniatur z Chorální knihy (Cod. 1813) v rámci této slohové vrstvy se však svým charakterem, zvýšeným naturalismem v pojetí rostlinných a ornamentálních prvků, přibližuje některým miniaturám slohové vrstvy první.⁵³²

⁵²⁷ KVĚT 1931, 136. I Antonín Friedl mezi brněnským Antifonářem (FM 7) a Graduálem (Cod. 1774) zdůraznil velmi příbuznou výzdobu. Oba rukopisy zahrnul pod již zmíněný Třetí typ; FRIEDL 1930, 31.

⁵²⁸ KVĚT 1931, 136.

⁵²⁹ KVĚT 1931, 136-137.

⁵³⁰ KVĚT 1964, 37. Antonín Friedl Martyrologium Usuardi (Cod. 417) do svých studií nezahrnul. Karel Stejskal tento rukopis do starobrněnského souboru počítá, ale podrobněji se jím nadále nezabývá; STEJSKAL 1984, 297.

⁵³¹ KVĚT 1964, 36-37.

⁵³² KVĚT 1931, 132-138; KVĚT 1964, 36-37.

Po velmi podrobném a důkladném rozboru obou slohových vrstev přesto Jan Květ přímo neurčil počet iluminátorů pracujících na starobrněnském souboru rukopisů, ani nestanovil, kolik mohlo být iluminátorů v jednotlivých slohových vrstvách.⁵³³ Jen u dvou dvojic kodexů vyslovil názor, že je s nejvyšší pravděpodobností každá dílem jediného autora. Jedná se o Mistra Chorální knihy a Kapituláře, je autorem konkrétně naturalistické slohové vrstvy Chorální knihy (Cod. 1813)⁵³⁴ a Kapituláře (Cod. 1835)⁵³⁵ a pak Mistra brněnského Antifonáře a Graduálu, autora stylizující slohové vrstvy brněnského Antifonáře (FM 7)⁵³⁶ a Graduálu (Cod. 1774).⁵³⁷ V reakci na soud Maxe Dvořáka domnívajícího se, že na celém souboru spolupracovali dva iluminátoři, Jan Květ stejně tak v rukopisech sleduje dvě odlišné tendence výzdoby, přesto však usuzuje na společnou činnost rozhodně více než dvou malířů.⁵³⁸

Karel Stejskal přistupuje k Rejččiným iluminátorům z trochu jiného úhlu než Max Dvořák, Antonín Friedl nebo Jan Květ.⁵³⁹ Zaměřil se blíže ke konkrétním (předpokládaným) malířům Oldřicha a Peška. Miniatury v Rejččiných rukopisech jsou podle Karla Stejskala dílem několika málo malířů, kteří postupně pracovali na jejím dvoře a důvěrně znali jeho prostředí a zvyky.⁵⁴⁰ V určení jednotlivých malířů podílejících se na výzdobě kodexů pak vychází od předpokládané chronologie vzniku jednotlivých rukopisů, která byla definována Janem Květem.⁵⁴¹ Rozdíl mezi nejstarším a nejmladším rukopisem by tak měl být téměř dvacetiletý.⁵⁴² Dá se proto předpokládat, že autor výzdoby nejstaršího kodexu už v době dokončení výzdoby u nejmladšího kodexu nebyl činný nebo dokonce, s ohledem na průměrný věk ve středověku, již nebyl naživu.

⁵³³ K příbuznosti jednotlivých vrstev viz tabulka vzájemných vztahů: KVĚT 1931, 137.

⁵³⁴ Z Chorální knihy (Cod. 1813) fol. 8^r [VII.3], 29^r [VII.4], 43^r [VII.5], 57^r [VII.6], 57^v [VII.7], 70^v [VII.8], 86^r [VII.9], 102^r [VII.10] a 119^r [VII.11].

⁵³⁵ Z Kapituláře (Cod. 1835) fol. 23^r [VIII.1].

⁵³⁶ Z Antifonáře (FM 7) fol. 1^v [V.9], 82^v [V.1], 90^r [V.4], 98^r [V.5], 112^v [V.15], 128^v [V.7], 135^v [V.8] a 174^r.

⁵³⁷ Z Graduálu (Cod. 1774) fol. 166^v [VI.1], 186^v [VI.2] a 192^v.

⁵³⁸ KVĚT 1931, 132-138; KVĚT 1964, 35-39. Podobnost Chorální knihy (Cod. 1813) a Kapituláře (Cod. 1835) Jan Květ našel shodně s Antonínem Friedlem, který oba rukopisy přiřadil k Druhému výrazovému typu; k Třetímu typu pak vedle brněnského Antifonáře (FM 7) a Graduálu (Cod. 1774) položil i rajhradský Antifonář (R 600); FRIEDL 1930, 31.

⁵³⁹ STEJSKAL 1967, 36.

⁵⁴⁰ Karel Stejskal takto usuzuje například z miniatury se Vzkříšením na fol. 1^r z Cod. 1772 [III.1], kde malíř na spodním okraji namaloval berana, koláč a misku s vajíčky – motiv je spojen s Velikonoci. STEJSKAL 1967, 36.

⁵⁴¹ Viz kapitola 4.2. Otázka datace. KVĚT 1931, 138-140.

⁵⁴² První skupina je z rozmezí let 1315-1320 (?) a obsahuje oba díly Lekcionáře (Cod. 1773 a Cod. 1772), oba Antifonáře (R 600 a FM 7) a Graduál (Cod. 1774). Druhá skupina je přibližně z roku 1323 a patří do ní Rajhradský antifonář a žaltář (R 355), Kapitulář (Cod. 1835), Chorální kniha (Cod. 1813) a Martyrologium Ussardi (Cod. 417).

Karel Stejskal se následně pokouší postihnout malířské individuality pracujících na výzdobě rukopisů královny Rejčky.⁵⁴³ Záhadnou postavou se jeví prosebník Petr, který je vyobrazen na fol. 188^r v Rajhradském antifonáři a žaltáři (R 355) [IX.17].⁵⁴⁴ V pravém dolním rohu klečí postavička v laickém obleku se sepjatýma rukama. U ní je latinský nápis na modrém páse, který v českém překladu zní: „*Věnuj, neposkvrněná Panno, prosby za mne zrozeného – ať si zasloužím uzavřít život dobrým koncem – svatá Maria, přispěj na pomoc mně, Petrovi.*“⁵⁴⁵ Jeho totožnost je neznámá, protože nejsou žádné doklady o tom, že by se Eliška Rejčka s nějakou významnou osobou tohoto jména znala či se s ní stýkala.⁵⁴⁶ Postavička není nijak dále označená. Podle mínění Karla Stejskala, pokud by se jednalo o řeholníka, byl by k němu podle dobového zvyku připojen nápis „*frater*“, „*presbyter*“, „*plebanus*“ nebo podobně.⁵⁴⁷ Nejde pravděpodobně ani o šlechtice, protože nemá u pasu meč ani erb u kolenou. Karel Stejskal se přiklání k osobě královně velmi blízké a hledá jej mezi neurozenými laiky na Rejččině dvoře. V poslední vůli z roku 1355, kterou nechala královna Rejčka zhotovit, pamatovala za dlouholeté služby na svou družinu: sluhy, komorné, kočího, kuchaře, krejčího a dva malíře.⁵⁴⁸ Malíři Oldřichovi odkázala čtyři kopy grošů a o druhém ustanovila takto: „*Také ustanovujeme a chceme, aby malíř Pešek (tj. Pesco moler), jelikož ho jinak nezaopatřujeme, zůstal při klášteře a tu měl své zaopatření, dokud nebude božím darem opatřen.*“⁵⁴⁹ Jméno Pešek by zde podle Karla Stejskala mohlo být odvozeno od jména Petr, které se v liturgických kodexech zapisovalo v původní latinské formě. Nebývá neobvyklé zobrazování postavy malíře, ale jako dvorní malíř pro to mohl získat svolení přímo od královny.⁵⁵⁰ Pešek v rukopise, ve kterém je vyobrazen, podle Karla Stejskala namaloval miniatury na 10 listech a měl pravděpodobně u sebe také konzervativního pomocníka, který vyzdobil 7 folií méně náročným rostlinným ornamentem.⁵⁵¹ Ve svém rukopisu pracoval jinak, než malíři ostatních kodexů.

⁵⁴³ STEJSKAL 1967, 36-37.

⁵⁴⁴ Viz kapitola 2.9. Rajhradský antifonář a žaltář.

⁵⁴⁵ Na fol. 188^r R 355: „*Offer virgo preces pro me castissima nato + Ut merear vitam claudere fine bono * Sancta Maria suecurre mihi Petro*“.

⁵⁴⁶ Již dříve Karel CHYTIL v klečící postavě mladého muže rozpoznal písaře a iluminátora knih Elišky Rejčky. CHYTIL 1893, 96. Podobný názor měl i např. Antonín MATĚJČEK, který v postavě Petra ale spatřoval spíše písaře než iluminátora. MATĚJČEK 1931, 252.

⁵⁴⁷ STEJSKAL 1967, 36.

⁵⁴⁸ CDM VII. Č. 87, 66.

⁵⁴⁹ Tamtéž.

⁵⁵⁰ STEJSKAL 1967, 36-37.

⁵⁵¹ Malíř Pešek (Petr) by mohl být autor iluminací v R 355, fol. 8^v [IX.9], fol. 30^r [IX.10], fol. 44^v [IX.11], fol. 59^v [IX.12], fol. 73^r [IX.13], fol. 89^v [IX.14], fol. 104^v [IX.15], fol. 121^r [IX.16], fol. 188^r [IX.17]; jeho pomocník by tak mohl být autorem iluminací v R 355, fol. 36^r [IX.1], fol. 52^r [IX.2], fol. 65^r [IX.3], fol. 79^v [IX.4], fol. 106^v [IX.5], fol. 196^v [IX.6], fol. 24^v [IX.7]. Dle Antonína Friedla by tak malíř Pešek mohl být Prvním malířem ateliéru, ve svých studiích však nezmiňuje pomocníka, ale celý rajhradský Antifonář (R 355) pokládá za dílo jediného autora; FRIEDL 1930, 30. Na základě slohových vrstev Jana Květa by malíř Pešek charakterizoval První slohou vrstvou („rozhodný naturalismus“); KVĚT 1931, 113-128.

S předlohou zacházel mnohem volněji a jeho miniatury patří k těm nejlepším z celého souboru. Má velmi dobré naturalistické cítění, ale v jeho miniaturách se projevuje nejednotnost a kolísání ve výběru jednotlivých motivů jak v jejich zpracování formálním, tak technickém (např. v R 355, fol. 8^v [IX.9]). V tomto střídání a zkoušení různých technik spatřuje Karel Stejskal odůvodnění možným mládím malíře s dosud nedostatkem zkušeností. Jeho miniatury jsou v celém souboru izolovány. Pešek zde mohl patřit až k mladší generaci malířů, která se učí v dílně od té starší. Tuto skutečnost může potvrzovat také fakt, že jej Rejčka ve své závěti nezaopatřila doživotně jako některé jiné osoby ze své družiny, ale jen na dobu, dokud se neuchýlí jinam.⁵⁵² Z dobrého zajištění se dá soudit, že si Rejčka jeho služeb velmi dobře cenila. Pešek by tak byl jedním z prvních dosud známých malířů českého původu, protože se jeho české jméno zachovalo i v německy psané listině.⁵⁵³

Další záhadnou postavou je pak Oldřich, o němž se také zmiňuje Rejččina výše uvedená závět jako o dvorním malíři. Možná šlo také o některého z mladších malířů, ale bližší určení jeho totožnosti není doposud s nedostatkem dalších písemných zpráv možné.⁵⁵⁴

4. Problém umělecko-historického kontextu starobrněnského souboru rukopisů

4.1. Zdroje a paralely

Malířská výzdoba starobrněnského souboru rukopisů je ve své době v českém prostředí ojedinělá svým stylem i kvalitou. Soudobá knižní produkce byla chudší na působení vlivů nové knižní kultury gotického západu.⁵⁵⁵ Podle rozboru Jana Květa by jediným styčným bodem mezi dosavadní českou knižní malbou a výzdobou v Rejččiných rukopisech mohly být snad jen italizující motivy, které působily na českou pozdně románskou malbu.⁵⁵⁶ Byzantsko-italská schémata a ornamentální motivy se vyskytly například ve výzdobě Františkánské Bible (Knihovna Národního muzea, sign. XII.B.13)

⁵⁵² CDM VII. Č. 87, 66.

⁵⁵³ STEJSKAL 1967, 36-37.

⁵⁵⁴ STEJSKAL 1967, 37.

⁵⁵⁵ KVĚT 1931, 144.

⁵⁵⁶ KVĚT 1931, 234.

nebo ve výzdobě Lekcionáře Arnolda Míšeňského (Národní knihovna České republiky, sign. Osek 76) zhotoveného pro klášter v Mariensternu koncem 13. století.⁵⁵⁷ Italizující motivy se v malovaných rukopisech projeví rostlinnými tvary vyplňujícími vnitřní pole iniciál, místy změkklou formou draperií u některých postav.⁵⁵⁸ Italské jsou také motivy žerdí a obrazových medailonů.⁵⁵⁹

Vznik malované výzdoby tedy nelze vyložit pouze z hlediska domácích předpokladů. Je proto nutné hledat zdroje a paralely v evropském kontextu.⁵⁶⁰ Názory na původ výzdoby nebyly vždy jednotné. Teprve časem byly korigovány a přesněji definovány.

Jeden z prvních autorů, kteří hodnotili rukopisy královny Elišky Rejčky po umělecké stránce, byl **Karel Chytil**. V článku časopisu Památky archeologické a místopisné z roku 1892 zhodnotil z výtvarného hlediska všechny tři rukopisy ze souboru, které jsou uloženy v Brně.⁵⁶¹ Větší pozornost věnuje Antifonáři a žaltáři z Rajhradské knihovny (R 355). V celém uspořádání jasně spatřuje vliv francouzského iluminátorského umění.⁵⁶² O rok později píše výhradně o Rajhradském antifonáři a žaltáři (R 355).⁵⁶³ Vliv francouzského malířství je podle Karla Chytila především v celkovém uspořádání iniciálek a bordurové výzdobě.⁵⁶⁴ Rukopisy uložené ve Vídni v těchto člancích neuvádí.

Max Dvořák ve své studii z roku 1901 o iluminátorech Jana ze Středy hledá počátky gotického umění u nás právě ve starobrněnských rukopisech.⁵⁶⁵ Při rozboru jejich výzdoby nachází cizí vlivy a paralely, stejně jako Karel Chytil, především ve francouzském umění. Konkrétněji je pak spatřuje v severofrancouzské tvorbě konce 13. a počátku 14. století. Rozboru vídeňských rukopisů věnuje však jen malou pozornost.⁵⁶⁶

Na Maxe Dvořáka reaguje roku 1922 **Eugen Dostál**, který koriguje a doplňuje jeho dílo.⁵⁶⁷ V této své práci polemizuje také o původu výzdoby starobrněnského souboru

⁵⁵⁷ Františkánská Bible (Praha, Knihovna Národního muzea v Praze, sign. XII.B.13), 70.-80. léta 13. století; Lekcionář Arnolda Míšeňského (Praha, Národní knihovna české republiky, sign. Osek 76), konec 13. století, Blíže k Lekcionáři: Antonín FRIEDL: Lekcionář Arnolda Míšeňského. Jeho vztah k malířské škole řecko-italské. Praha 1928.

⁵⁵⁸ KVĚT 1931, 3.

⁵⁵⁹ KVĚT 1931, 234. Viz kapitola 3.3.4. Figurální výjevy.

⁵⁶⁰ KVĚT 1931, 144.

⁵⁶¹ Karel Chytil v článku v Památkách archeologických a místopisných „Retrospektivní výstava – III. Malířství drobné a tabulové“ pojednává o obou antifonářích (R 600 a FM 7) a o Antifonáři a žaltáři z Rajhradské knihovny (R 355). CHYTIL 1892, 534-539.

⁵⁶² CHYTIL 1892, 353.

⁵⁶³ Článek Karla Chytila ve Zlaté Praze byl pojmenován „Breviář královny Elišky Rejčky“. CHYTIL 1893, 96.

⁵⁶⁴ CHYTIL 1893, 96.

⁵⁶⁵ Studie Maxe Dvořáka s originálním názvem „Die Illuminatoren des Johann von Neumarkt“ byla publikována v Jahrbuch der kunsthistorischen Sammlungen des allerhöchsten Kaiserhauses. DVOŘÁK 1901, 6-126.

⁵⁶⁶ DVOŘÁK 1901, 40-43.

⁵⁶⁷ Práce Eugena Dostála „Čechy a Avignon. Příspěvky ke vzniku českého umění illuminátorského v XIV.

rukopisů. Eugen Dostál nachází prameny tohoto iluminátorského umění shodně s Maxem Dvořákem v severofrancouzské tvorbě.⁵⁶⁸ Autora výzdoby rajhradského Antifonáře (R 600) však předpokládal v malíři, který se učil v některé severofrancouzské dílně nebo se přímo učil u severofrancouzských iluminátorů.⁵⁶⁹ Přesto se však tyto paralely pokouší lokalizovat přesněji a nachází je především v umění flanderském.⁵⁷⁰ Shody nachází například se skupinou, kterou německý historik umění Georg Vitzthum lokalizoval do Arrasu.⁵⁷¹ Stejné prvky jsou užity ve spojení iniciálek s bordurou, v koloritu, v dekorativních podrobnostech a v droleríích. Ještě užší jsou pak vztahy s antifonářem ze sbírky T. O. Weigela, který přešel do francouzského soukromého majetku.⁵⁷² Podobnost ornamentiky je také v miniaturách Hodinek z majetku Trinity College v Cambridgi B 11.22.⁵⁷³ Všechny miniatury v tomto rukopise jsou složeny z prvků, které jsou užity i ve starobrněnských rukopisech; shoda s anglickým rukopisem je podle Eugena Dostála v listoví, podobnými medailony vyplněnými hlavami, velmi podobná je i celková kompozice písmen a drolerie. V Arraské skupině Eugen Dostál spatřuje odnož hlavní skupiny flanderské. Dále však se už nezabývá otázkou, jakými cestami se mohlo flanderské umění dostat do Čech. Toto flanderské umění je podle Georga Vitzthuma podmíněno uměním východoanglickým, přesto se Eugen Dostál domnívá, že v sobě obsahuje značné množství prvků francouzských. Je přesvědčený, že flanderská skupina je starobrněnským rukopisům nejbližší.⁵⁷⁴

K rukopisům Elišky Rejčky se vyjádřil i **Antonín Matějček**. Zastával podobný názor jako dříve Max Dvořák, že kopisté starobrněnských rukopisů velmi těsně přilnuli k předlohám severofrancouzského původu.⁵⁷⁵ Tyto vzory iluminátoři napodobovali do té doby s nevídanou kvalitou. Umění této dílny se ale podle Antonína Matějčka neodrazilo v místní dobové produkci.⁵⁷⁶

Podle **Jana Květa** a **Antonína Friedla** je však tato problematika ještě mnohem komplikovanější.⁵⁷⁷ Vzory je nutno hledat i jinde než jen ve Francii a Flandrech. Sloh

století“ byla publikována až v roce 1922. DOSTÁL 1922.

⁵⁶⁸ DOSTÁL 1922, 26.

⁵⁶⁹ DOSTÁL 1922, 32.

⁵⁷⁰ DOSTÁL 1922, 26.

⁵⁷¹ Georg VITZTHUM: Die Pariser Miniaturmalerei von der Zeit des hl. Ludwig bis zu Philipp von Valois und ihr Verhältnis zur Malerei in Nordwesteuropa, Leipzig, Quelle und Meyer 1907, 128.

⁵⁷² Georg VITZTHUM: Eine Miniaturhandschrift aus Weigelschen Besitz, 62.

⁵⁷³ Hodinky (Cambridge, Trinity College, sign. B.11.22), kolem 1300.

⁵⁷⁴ DOSTÁL 1922, 26-27.

⁵⁷⁵ MATĚJČEK 1924, 284.

⁵⁷⁶ MATĚJČEK 1924, 284; MATĚJČEK 1931, 252-253.

⁵⁷⁷ KVĚT 1929, 63; FRIEDL 1930, 79-80; KVĚT 1931, 144-145.

iluminátorů královny Elišky Rejčky je výsledkem součinnosti několika složek, které vycházejí z různých slohových oblastí, jejichž poměr je značně složitý.⁵⁷⁸

K určení vlivů, které na soubor starobrněnských rukopisů mohly působit, Jan Květ vychází ze svých dvou schémat, která si vytyčil již pro rozbor malířské výzdoby.⁵⁷⁹ Antonín Friedl sice takto pevná schémata nedefinoval, ale s Janem Květem se v mnoha ohledech shoduje.

U rukopisů Květova prvního schématu se projevují znaky především francouzských rukopisů ze stejné doby.⁵⁸⁰ Z rozboru například Rajhradského antifonáře a žaltáře (R 355) našel shodně s Janem Květem i Antonín Friedl paralely s francouzskými biblemi *moralisées*.⁵⁸¹ Tzv. sloh „Bible *Moralisée*“ těsně navazuje na starší umění kresebného slohu 13. století ve Francii. Georg Vitzthum jej charakterizuje jako „proměnu přísného kresebného slohu 12. století ve sloh uvolněný, vyznačující se všemi vlastnostmi zběžně črtané skici.“⁵⁸² Tento sloh se stal východiskem dalšího vývoje ve druhé polovině 13. století v severozápadní a severní Francii, byl přejímán a měněn.⁵⁸³ Francouzské orientaci předloh odpovídá zejména nový motiv Trojice i Marie s dítětem a růžovým keřem (R 355, fol. 24^v [IX.17]). Kompoziční schéma vyplývá z geometrické konstrukce trojúhelníkové, jaká je obsažená třeba ve skicáři Villarda de Honnecourt [XI.1] (např. fol. 36^v ze skicáře [XI.2]).⁵⁸⁴ Nejbližšími památkami iluminátorského umění, které zdánlivě souhlasí svým formalismem s kvalitou českých kodexů, jsou tak podle mínění Antonína Friedla miniatury francouzské. Ty se však vyznačují zejména vyspělou kresebností ve tvarosloví gotických forem a tzv. gotickým pohybem. Plnost gotických tvarů ale podle Antonína Friedla u Rejččiných rukopisů není zatím vyvinutá. Tvarosloví je zde sice slohové, ale dosud „netělesné a ideové“. Sloh „Bible *Moralisée*“ se později rozšířil i k hranicím Flander a projevuje se v některých rukopisech anglických.⁵⁸⁵ Vzory je proto třeba hledat i mimo okruh typického francouzského iluminátorského umění.⁵⁸⁶

Květovo první schéma výzdoby se ale nevyskytuje pouze u rukopisů francouzského původu, ale také, jak dále Jan Květ uvádí, u rukopisů původu anglického.⁵⁸⁷ Je tomu tak

⁵⁷⁸ KVĚT 1929, 63; KVĚT 1931, 144-145.

⁵⁷⁹ Viz kapitola 3.1. Systém rozvrhu výzdoby.

⁵⁸⁰ KVĚT 1929, 65; KVĚT 1931, 145. Rozbor jednotlivých schémat v kapitole 3.1. Systém rozvrhu výzdoby.

⁵⁸¹ FRIEDL 1930, 35.

⁵⁸² KVĚT 1931, 203.

⁵⁸³ Např. rukopis *Roman de la Poire* (Paříž, Bibliothèque Nationale, sign. MS Fr 2186), 1250-1260.

⁵⁸⁴ Villard de HONNECOURT: *Skicář* (Paříž, Bibliothèque Nationale, sign. MS Fr 19093), 20.-40. léta 13. století. FRIEDL 1930, 35.

⁵⁸⁵ Např. *Bible Viléma z Devonu* (Londýn, British Royal Museum, sign. Royal MS 1 D. I), kolem 1260.

⁵⁸⁶ FRIEDL 1930, 79-82.

⁵⁸⁷ KVĚT 1929, 65-66.

například v Pucellově breviáři z Bellevillu (např. fol. 24^v [XI.3].⁵⁸⁸ V anglických rukopisech se však vyskytují také podobné motivy francouzského původu, které jsou podobně přepracovány jako ve starobrněnských rukopisech. Motivы francouzského původu se tak podle Jana Květa mohly do systému výzdoby starobrněnských rukopisů dostat stejnými cestami jako motivы anglického původu. Malířská výzdoba starobrněnských rukopisů je tedy komponována do schémat užívaných v rukopisech anglických i francouzských.⁵⁸⁹

Pro motivы druhého schématu nachází Jan Květ paralely, podobně jako Antonín Friedl, ve výzdobě rukopisů východoanglických z této doby.⁵⁹⁰ Například iniciála D s obrazem Madony z rajhradského Antifonáře a žaltáře (R 355) na fol. 188^f [IX.17] zobrazuje motiv velmi běžný ve výzdobě hodinek zejména v rukopisech původu anglického.⁵⁹¹ Jan Květ poukazuje i na celkový ráz písma, který je podle něj typický pro anglické rukopisy z 13. a první poloviny 14. století. Pro toto písmo je charakteristický tvar přímých a horizontálně seříznutých dřívků některých písmen.⁵⁹²

Rukopisy podobné starobrněnskému souboru vznikají v jihovýchodní části ostrova v několika klášterních střediscích, z nichž nejdůležitějšími jsou Peterborough, Norfolk a Suffolk, Gorleston a Norwich.⁵⁹³ Příkladem výzdoby anglického původu mohou být některá folia v žaltáři z Peterborough královské knihovny v Bruselu (např. fol. 22^v [XI.4]).⁵⁹⁴ Jan Květ i Antonín Friedl pak uvádějí další podobnosti v systému výzdoby u Hodinek ze sbírky Dyson Perrins v Londýně.⁵⁹⁵ V celkovém pojetí nachází obdobné motivы pojetí výzdoby i v podrobnostech s náznaky inspirace u francouzských předloh v Žaltáři královny Isabely nebo v Žaltáři „de la Twyere“ Thompsonovy sbírky.⁵⁹⁶ V Breviáři ve Fitzwilliamově muzeu v Cambridgi se podobají grafická úprava celé strany, aplikace francouzského tapetového pozadí na různých místech iniciály a typy

⁵⁸⁸ Jean Pucelle: Breviář z Bellevillu (Paříž, Bibliothèque Nationale de France, sign. MS lat 10484.), 1323-1326. KVĚT 1929, 66.

⁵⁸⁹ KVĚT 1929, 65-66.

⁵⁹⁰ KVĚT 1929, 63-74; FRIEDL 1930, 80; KVĚT 1931, 146-147.

⁵⁹¹ KVĚT 1931, 123.

⁵⁹² Ve sledovaném souboru se toto písmo vyskytuje pouze u R 600, FM 7, Cod. 1774 a Cod. 1835. Písmo ostatních rukopisů souboru má písmo odlišný charakter. KVĚT 1931, 40.

⁵⁹³ FRIEDL 1930, 80.

⁵⁹⁴ Žaltář z Peterborough (Brusel, Královská knihovna, sign. Cod. 9961-62), kolem 1310-1320. KVĚT 1929, 63-74; FRIEDL 1930, 83.

⁵⁹⁵ Hodinky (Londýn, sbírka Dyson Perrins, sign. Cod. MS 12), kolem 1300 – dle Jana Květa: KVĚT 1929, 63-74; FRIEDL 1930, 83.

⁵⁹⁶ Žaltář královny Isabely (Mnichov, Státní knihovna, sign. Cod. Gall. 16), po 1308; Žaltář „de la Twyere“ (Londýn, Thompsonova sbírka, sign. MS 56), po 1304. FRIEDL 1930, 83.

postav (shoda je zejména s fol. 119^f v Cod. 1813 [VII.11] nebo fol. 200^v v Cod. 1772 [III.5]).⁵⁹⁷

Květovo druhé schéma se objevuje ale také například v miniaturách Hodinek z Trinity College.⁵⁹⁸ Jan Květ příklad tohoto flanderského umění, ke kterému odkazoval dříve Dostál, vysvětluje závislostí flanderského miniaturního malířství na východoanglickém. Toto schéma se ale objevuje také i v rukopisech severofrancouzských, ovšem ve formě už pozměněné a zjednodušené. V této oblasti existovaly čilé styky s Anglií a Flanderskem.⁵⁹⁹ Po stránce ikonografické je velmi důležitý flanderský rukopis rýmované bible Jacoba van Maerlant.⁶⁰⁰ Podle Jana Květa je ukázkou rukopisu, který mohl být vzorem malířům, jejichž práce byly předlohami Rejččiným iluminátorům.⁶⁰¹ Když se Jan Květ pokoušel jít ve stopách Georga Vitzthuma, našel mnoho styčných bodů se styly celé řady skupin rukopisů ze severozápadní Francie, rukopisů severofrancouzských, flanderských a belgických.⁶⁰² Nejblíže paralely oběma schématům našel však v systémech výzdoby budovaných podle rukopisů východoanglických, kdy českým iluminátorům poskytly nejvíce celkových schémat, kompozičních motivů i prvků ornamentálních.⁶⁰³

Vedle anglofrancouzských motivů jsou však v rukopisech na mnoha místech užity motivy původu italského.⁶⁰⁴ Eugen Dostál byl prvním, kdo na italizující ornamentální prvky ve výzdobě starobrněnských rukopisů upozornil.⁶⁰⁵ Italské vlivy ve starobrněnských rukopisech, zejména v rajhradském Antifonáři a žaltáři (R 355), dokládá na motivech prstence a zauzlení svislého prutu.⁶⁰⁶ Charakteristické jsou kolmé ozdoby okrajů stran (bordur) a prostoru mezi sloupci. Žerdi, které jsou osami vertikálních bordur, jsou přerušovány motivy podobnými italským motivům kolének (např. Cod. 1772, fol. 30^f [III.3], fol. 200^v [III.5]). Jan Květ i u těchto vlivů, stejně jako u vlivů francouzských, předpokládá převzetí z druhé ruky, tedy nepřímě. Jak bylo uvedeno, ve výzdobě Rejččiných rukopisů měly velkou převahu vlivy anglického knižního malířství, na které však již v druhé polovině 12. století významně zapůsobily italské vlivy.⁶⁰⁷ Italizující

⁵⁹⁷ Breviář (Cambridge, Fitzwilliamovo muzeum, sign. MS 422), počátek 14. století. KVĚT 1931, 189.

⁵⁹⁸ Hodinky (Cambridge, Trinity College, sign. B 11.22), kolem 1300. DOSTÁL 1922, 27; KVĚT 1929, 63-74; KVĚT 1931, 211.

⁵⁹⁹ KVĚT 1929, 65.

⁶⁰⁰ Flanderský rukopis rýmované bible Jacoba van Maerlant (Berlín, Pruská státní knihovna, Ms. germ), fol. 622^f, 1321 – dle Jana Květa: KVĚT 1931, 211.

⁶⁰¹ KVĚT 1931, 211.

⁶⁰² KVĚT 1931, 218.

⁶⁰³ KVĚT 1929, 66-73; KVĚT 1931, 238; STEJSKAL 1984, 297.

⁶⁰⁴ KVĚT 1929, 73; FRIEDL 1930, 80; KVĚT 1931, 233; STEJSKAL 1984, 297; STEJSKAL 1984, 297.

⁶⁰⁵ DOSTÁL 1922, 47; KVĚT 1931, 38.

⁶⁰⁶ DOSTÁL 1922, 41-44.

⁶⁰⁷ KVĚT 1929, 73; KVĚT 1931, 219-220.

motivy se pak znovu objevují v anglických rukopisech ve 13. století podobně jako motivy francouzské.⁶⁰⁸

Hlavním pramenem pro výzdobu starobrněnských rukopisů tedy podle Jana Květa bylo především miniaturní malířství anglické a teprve jeho prostřednictvím i malířství severofrancouzské a italské.⁶⁰⁹ Domnívá se, že kolem roku 1300 ve vývoji miniaturního malířství připadá vedoucí postavení východní Anglii. Vlivy nového stylu se tak šířily přes Canal la Manche do Flander a odtud do Porýní a do poříčí řeky Mosely. Na tomto území zaujímají zvláště významné postavení politické a obchodní Kolín nad Rýnem a Mety, odkud se vlivy podle Jana Květa dostaly až do našich zemí.⁶¹⁰ Právě metský okruh se vyznačoval všemi vlastnostmi prostředí, jakým pravděpodobně prošly vlivy všech hlavních západoevropských slohů. Mety byly bodem, v němž se sbíhaly vlivy anglické, severofrancouzské, flanderské, belgické i pařížské, tedy všechny, které působily na iluminátory královny Elišky Rejčky.⁶¹¹

Antonín Friedl zastává v otázce původu působení vlivů podobný názor jako Jan Květ.⁶¹² Umělecká tradice francouzská, která se s pronikáním francouzské kultury ve 12.-14. století dostala do cizích ateliérů, byla přijata i v Anglii. Obrazy se do Anglie nemusely dostat bezprostředně, ale jen podle předloh přes vzorníky, protože kodexy mají shodné i jiné podrobnosti.⁶¹³ Příkladem uvádí severofrancouzské rukopisy, jako je Apokalypsa knihovny Trinity College v Cambridge, o které se domnívá, že může být vzdáleným předchůdcem starobrněnských rukopisů.⁶¹⁴ Také dva díly Antifonáře královské knihovny v Bruselu jsou svou výzdobou se starobrněnskými rukopisy takřka shodné.⁶¹⁵ Francouzské umění pronikalo tedy z Paříže do Anglie. Odtud pak na sever až do Flander a Belgie, kde se emancipovalo až k samostatnému útvaru.⁶¹⁶

Většina miniatur starobrněnských rukopisů se hlásí podle Jana Květa k tzv. „naturalistickému směru“, který se šířil z benediktýnských iluminátorských dílen ve východní Anglii a na území dnešní Belgie.⁶¹⁷ Pravděpodobný malíř těchto kodexů Pešek měl podle **Karla Stejskala** blízký vztah právě k benediktinskému klášteru v Břevnově.⁶¹⁸ Je možné, že se rukopisy tohoto typu dostaly do zdejší knihovny a ty pak

⁶⁰⁸ KVĚT 1929, 73; KVĚT 1931, 219; KVĚT 1964,37-38.

⁶⁰⁹ KVĚT 1929, 74.

⁶¹⁰ KVĚT 1929, 74; KVĚT 1931, 221-230.

⁶¹¹ KVĚT 1931, 239.

⁶¹² FRIEDL 1930, 104; KVĚT 1931, 218-230.

⁶¹³ FRIEDL 1930, 104-105.

⁶¹⁴ Apokalypsa (Cambridge, Trinity College, MS B.10.6), 13. století. FRIEDL 1930, 91.

⁶¹⁵ Antifonář (Brusel, královská knihovna, MS 155 (666) a MS 6431 (665)). FRIEDL 1930, 91.

⁶¹⁶ FRIEDL 1930, 91.

⁶¹⁷ KVĚT 1931, 232-233; STEJSKAL 1984, 297.

⁶¹⁸ STEJSKAL 1984, 297.

posloužily jako vzor pro rukopisy Elišky Rejčky.⁶¹⁹ Výzdoba starobrněnských rukopisů není tudíž ani podle Karla Stejskala zjevem izolovaným ve vývoji českém i evropském.⁶²⁰

Ve starobrněnských rukopisech šlo o eklektickou kompilaci, která čerpala podněty z několika pramenů.⁶²¹ Vedle silně stylizovaného ornamentu francouzského původu se zde objevují také naturalisticky orientované rostlinné ornamenty a rozmanité figurální výjevy, podobně jako v bordurové výzdobě soudobých rukopisů východoanglických a nizozemských. Zprostředkující úloha připadla při tom patrně Porýní. Kromě toho byly ve výzdobě užity i principy a motivy italské.⁶²²

4.2. Otázka datace

Není snadné zjistit přesnou dobu vzniku jednotlivých rukopisů ze souboru královny Elišky Rejčky.⁶²³ Pouze tři z devíti knih sledované skupiny rukopisů jsou datovány. Jedná se konkrétně o rukopisy, ve kterých se dochoval explicit s datem: Lekcionář z roku 1315 (Cod. 1773), druhá část Lekcionáře z roku 1316 (Cod. 1772) a rajhradský Antifonář z roku 1317 (R 600).⁶²⁴ U zbývajících rukopisů je patrné, že explicit někdo později odstranil.⁶²⁵

Ze stylizace explicitů lze usuzovat, že klášter, kterému chtěla Eliška Rejčka rukopisy darovat, ještě neexistoval. Na fol. 202^v Lekcionáře Cod. 1773 je napsáno: „(...) *ut ad quodcumque cenobium datus fuerit.*“ Podobně je tak napsáno v druhé části lekcionáře na fol. 281^r: „(...) *in welch closter ditz buch wirt gegeben.*“⁶²⁶ V explicitech těchto kodexů, datovaných roku 1315 a 1316, je vyložen její úmysl pojistit si pořizemím obou těchto rukopisů věčnou paměť sobě i členům své rodiny, ať již jsou oba kodexy uloženy v jakémkoli klášteře.⁶²⁷ Ze znění obou textů lze vyvodit dvě možnosti, a to, že Eliška Rejčka zamýšlela darovat oba rukopisy některému již existujícímu klášteru, který je jí blízký, nebo se již tehdy zabývala myšlenkou založit nový klášter.⁶²⁸ Jan Květ a Antonín Friedl považují za nejpravděpodobnější možnost, že Eliška Rejčka v těchto letech pomýšlela na založení vlastního kláštera.⁶²⁹ Zdá se, že Eliška Rejčka mohla také rukopisy

⁶¹⁹ STEJSKAL 1984, 297.

⁶²⁰ KVĚT 1929, 79.

⁶²¹ KVĚT 1929, 74; FRIEDL 1955, 20.

⁶²² STEJSKAL 1967, 36.

⁶²³ KVĚT 1931, 43.

⁶²⁴ Explicity: Cod. 1773, fol. 202^v; Cod. 1772, fol. 281^r; R 600, fol. 223^r.

⁶²⁵ FRIEDL 1930, 26; KVĚT 1931, 43.

⁶²⁶ FRIEDL 1930, 25.

⁶²⁷ KVĚT 1931, 23-24; STEJSKAL 1967, 36; FINGERNAGEL/ROLAND 1997, 225.

⁶²⁸ KVĚT 1931, 23-24; FINGERNAGEL/ROLAND 1997, 225.

⁶²⁹ FRIEDL 1930, 25; KVĚT 1931, 23-24, 139; STEJSKAL 1984, 297; FINGERNAGEL/ROLAND 1997, 225.

odkázat některému cisterciáckému klášteru (např. na základě obsahu Cod. 1835, nebo na základě znázornění v Cod. 417, fol. 150^r [X.3] a v R 355, fol. 8^v [IX.9]).⁶³⁰ Cistercký charakter se velmi důrazně projevuje v Chorální knize (Cod. 1813) a Kapituláři (Cod. 1835) výběrem svátků v kalendářích.⁶³¹

Explicity výše zmíněných datovaných rukopisů (Cod. 1773, Cod. 1772 a R 600) nejen uvádějí rok jejich pořízení, ale také přímo jmenují Elišku Rejčku jako objednatelku.⁶³² Další rukopisy ze souboru již příslušné zápisy nemají, ale také obsahují náznaky, že objednatelkou je Eliška Rejčka.⁶³³ Na mnoha místech ostatních rukopisů jsou namalovány fiktivní portréty královny, které jsou zhotoveny stále ve stejném schématu.⁶³⁴ Někdy je dokonce zobrazována se svým psíkem (fol. 2^v v Cod. 1774 [VI.3]) nebo s papouškem v kleci (fol. 28^v v R 600 [IV.4]).⁶³⁵ V Chorální knize (Cod. 1813) je na fol. 8^r u medailonu s portrétem královny dodatek zlateným nápisem „*Elisabeth bis Regina*“ [VII.3].⁶³⁶ Rukopisy jsou také plné údajů odkazujících k jejich cisterciáckému původu (podle výběru svátků v kalendáři), k zemi vzniku (přítomnost českých světců, např. osm lekcí o životě sv. Václava v Cod. 1773) a k osobě donátorky, jejímu původu (polští světci) a k osobám jí blízkým (záznamy v nekrologiu).⁶³⁷ To, že rukopisy nechala zhotovit Eliška Rejčka, vyplývá ze záznamů v kalendářích rukopisů.⁶³⁸ V kalendářích Rajhradského antifonáře a žaltáře (R 355), Chorální knihy (Cod. 1813) a Kapituláře (Cod. 1835) jsou nekrologové záznamy obou Rejččiných manželů, Václava II. († 21. 6. 1305) a Rudolfa I. († 3. 7. 1307), pak markraběte Alberta II. († 3. 12. 1221), Otty III. († 11. 3. 1267), Otty zv. Dlouhý († 24. 7. 1289) a Heřmana († 31. 1. 1308).⁶³⁹ Na Elišku Rejčku jako objednatelku také ukazuje spojení s Jindřichem z Lipé: jeho jméno se objevuje v Kapituláři (Cod. 1835) jako dodatek ke dni 10. 6.⁶⁴⁰ Vedle oficií českých patronů Václava, Vojtěcha a Prokopa se v rukopisech opakují i zmíněná officia světců oblasti polské a slezské (Stanislava a Hedviky), světců anglických, severofrancouzských

⁶³⁰ KVĚT 1929, 61; FINGERNAGEL/ROLAND, 225-226.

⁶³¹ KVĚT 1929, 61.

⁶³² Pro citace explicitů viz kapitola 2. Starobrněnský soubor rukopisů – základní katalogové údaje (konkrétně: IV. 2. Lekcionář z roku 1315; IV. 3. Lekcionář z roku 1316; IV. 4. Antifonář z roku 1317).

⁶³³ KVĚT 1929, 61; STEJSKAL 1967, 36; FINGERNAGEL/ROLAND 1997, 225-226.

⁶³⁴ KVĚT 1929, 61; FRIEDL 1930, 25-26; STEJSKAL 1967, 34-36; FINGERNAGEL/ROLAND 1997, 225-226. Portréty Elišky Rejčky jsou na fol. 1^v [IV.3], fol. 121^r [IV.5] v R 600; na fol. 2^v [VI.3] v Cod. 1774; na fol. 195^r [VII.12] v Cod. 1813; na fol. 23^r [VIII.1] v Cod. 1835; na fol. 8^v [IX.9], fol. 121^r [IX.16], fol. 188^r [IX.17] v R 355; na fol. 1^v [X.2], fol. 150^r [X.3] v Cod. 417.

⁶³⁵ STEJSKAL 1967, 34-36.

⁶³⁶ FINGERNAGEL/ROLAND 1997, 225-226.

⁶³⁷ HLAVÁČKOVÁ 2010b, 502.

⁶³⁸ Kalendáře jsou v Rajhradském antifonáři a žaltáři (R 355) na fol. 1^r-6^v, v Chorální knize (Cod. 1813) na fol. 2^r-7^v a v Kapituláři (Cod. 1835) na fol. 1^r-9^v.

⁶³⁹ FINGERNAGEL/ROLAND 1997, 225-226. Viz kapitola 2. Starobrněnský soubor rukopisů – základní katalogové údaje.

⁶⁴⁰ FINGERNAGEL/ROLAND 1997, 225-226.

a flanderských.⁶⁴¹ Anniversaria a četné přípisky v Kapitulaři (Cod. 1835) nesporně svědčí o tom, že byl uložen záhy po svém vzniku v ženském cisterckém klášteře na Starém Brně.⁶⁴² Jan Květ toto předpokládal také u ostatních rukopisů.⁶⁴³ Z vazeb Kapitulaře (Cod. 1835), Chorální knihy (Cod. 1813) a Rajhradského antifonáře a žaltáře (R 355) je zřejmé, že tam ještě na konci 16. století skutečně byly.⁶⁴⁴ Vazba Martyrologia (Cod. 417) pak své umístění ve starobrněnském klášteře potvrzuje až do 17. století.⁶⁴⁵

Podle explicitů tří patrně nejstarších rukopisů, oba díly Lekcionáře (Cod. 1773 a Cod. 1772) a rajhradský Antifonář (R 600), jsou kodexy datovány do let 1315, 1316 a 1317.

Brněnský Antifonář (FM 7) tvoří celek s rajhradským Antifonářem z roku 1317 (R 600) a také jejich výzdoba je velmi podobná.⁶⁴⁶ Antonín Friedl klade vznik Antifonáře (FM 7) do 20. let 14. století.⁶⁴⁷ Jan Květ připouští dobu vzniku podobnou první části svazku, Antifonáři (R 600), tedy někdy kolem roku 1317.⁶⁴⁸ Podobně uvažuje i ve svém soupisu Stanislav Petr.⁶⁴⁹

Graduál (Cod. 1774) je podle výběru svátků Janem Květem označen za bezpečně cistercký graduál.⁶⁵⁰ Liturgické předpisy nasvědčují tomu, že byl kodex psán pro potřebu kláštera mužského.⁶⁵¹ V některých rubrikách se totiž střídají označení „sacerdotes“, „presbiteri“ a „fratres“, ale nikde v kodexu se nepíše „sorores“ (sestry). Tento kodex tedy lze přiřadit ke skupině rukopisů, které vznikly v době, kdy Eliška Rejčka neměla ještě na mysli ženský klášter na Starém Brně.⁶⁵² To znamená dataci do doby před rokem 1321, kdy Eliška Rejčka podle dochované listiny již v Brně bezpečně sídlila.⁶⁵³ Na základě přibližné datace vzniku brněnského Antifonáře (FM 7) kolem roku 1317 a následné slohové analýzy, která potvrdila podobnost Antifonáře (FM 7) a Graduálu (Cod. 1774), Jan Květ vznik Graduálu (Cod. 1774) klade také mezi roky 1317 a 1320.⁶⁵⁴ Také Kurt Holter

⁶⁴¹ FRIEDL 1930, 25-26.

⁶⁴² V kalendáři jsou např. přípisky z roku 1583 – jsou zde doplněny některé údaje k výročním úmrtí celé rodiny Elišky Rejčky. FRIEDL 1930, 15.

⁶⁴³ KVĚT 1929, 61; KVĚT 1931, 34.

⁶⁴⁴ Viz kapitola 2.1. Přehled starobrněnského souboru rukopisů (vč. historických osudů skupiny).

⁶⁴⁵ KVĚT 1964, 46; FINGERNAGEL/ROLAND 1997, 244.

⁶⁴⁶ KVĚT 1931, 72-73.

⁶⁴⁷ FRIEDL 1955, 21.

⁶⁴⁸ KVĚT 1931, 138-140.

⁶⁴⁹ PETR 2000, 139.

⁶⁵⁰ KVĚT 1931, 88.

⁶⁵¹ KVĚT 1931, 87-88; STEJSKAL 1967, 36.

⁶⁵² HOLTER 1939, 11.

⁶⁵³ RBM III, č. 643, 272; CDM VI, č. 176.

⁶⁵⁴ KVĚT 1931, 87-88.

jej ve svém katalogu datuje do let 1317-1320.⁶⁵⁵ V katalogu Andrease Fingernagela a Martina Rolanda je rukopis zařazen již do doby po roce 1315.⁶⁵⁶

Rajhradský antifonář a žaltář (R 355) vznikl podle Eugena Dostála, soudě na základě slohových znaků, kolem roku 1317.⁶⁵⁷ Podle Antonína Matějčka byl zhotoven iluminátory pracujícími pro Elišku Rejčku mezi lety 1315-1317.⁶⁵⁸ Na základě vyobrazení královny ve společnosti cisterckých jeptišek na fol. 8^v [IX.8] Jan Květ však dobu vzniku tohoto kodexu klade do pozdější doby – do doby nejbližší realizaci kláštera na Starém Brně, tedy kolem roku 1323.⁶⁵⁹ Vladislav Dokoupil ve svém soupisu rukopisů udává dobu vzniku, stejně jako Květ, také okolo roku 1323.⁶⁶⁰ Hana Hlaváčková udává přímo rozmezí let 1317 a 1323.⁶⁶¹

Z četných míst Kapituláře (Cod. 1835) také vyplývá, že tento kodex byl psán pro potřebu cisterckého kláštera ženského.⁶⁶² Podle kalendáře lze pak zjistit, že tímto klášterem byla přímo Aula Sanctae Mariae. Podle Jana Květa byla tato kniha potřebná pro fungování kláštera hned od počátku.⁶⁶³ Dataci jeho vzniku tak také hledá v době blízké roku 1323. Na základě slohové analýzy Jan Květ rozpoznal ve výzdobě jediné zdobené strany Kapituláře (Cod. 1835) a několika miniatur z Chorální knihy (Cod. 1813) totožného malíře, dává vznik obou rukopisů do stejné doby.⁶⁶⁴ Z celé skupiny rukopisů je pak Chorální kniha (Cod. 1813) svým pojetí výzdoby nejbliže Martyrologiu (Cod. 417).⁶⁶⁵

Tyto zbývající rukopisy – Rajhradský antifonář a žaltář (R 355), Kapitulář (Cod. 1835), Chorální knihu (Cod. 1813) a Martyrologium Usuardi (Cod. 417) – jsou tedy Janem Květem datovány do doby kolem roku 1323.⁶⁶⁶ Soubory rukopisů by tak vznikaly ve dvou etapách.

Pokud lze stanovit chronologii vzniku rukopisů ze starobrněnského souboru, vypadala by následovně: **První skupina** by obsahovala rukopisy, které původně nebyly pořízeny přímo pro Staré Brno. Jsou to oba díly Lektionáře z let 1315 a 1316 (Cod. 1773 a Cod. 1772) a rajhradský Antifonář z roku 1317 (R 600). Kolem roku 1317 lze také

⁶⁵⁵ HOLTER 1939, 11.

⁶⁵⁶ FINGERNAGEL/ROLAND 1997, 241.

⁶⁵⁷ DOSTÁL 1922, 32.

⁶⁵⁸ MATEJČEK 1931, 252.

⁶⁵⁹ KVĚT 1931, 138-140.

⁶⁶⁰ DOKOUPIL 1966, 142.

⁶⁶¹ HLAVÁČKOVÁ 2010b, 501.

⁶⁶² Jedná se o přípisky na fol. 127^r, 127^v, 128^r, 128^v a 149^r.

⁶⁶³ KVĚT 1931, 138.

⁶⁶⁴ KVĚT 1931, 138-140. Fol. 23^r z Cod. 1835 [VIII.1] je podobné s fol. 8^r [VII.3] či fol. 119^r [VII.11] z Cod. 1813. Podrobnější rozbor je v kapitole 3.4. Problém vymezení dílenských vztahů mezi sledovanými rukopisy.

⁶⁶⁵ KVĚT 1964, 37.

⁶⁶⁶ HOLTER 1939, 11; UNTERKIRCHER 1957, 16, 50-51; KVĚT 1964, 37; STEJSKAL 1984, 297; FINGERNAGEL/ROLAND 1997, 224, 246, 250.

datovat brněnský Antifonář (FM 7) a Graduál (Cod. 1774), ovšem dolní hranicí je pak nanejvýš rok 1320.⁶⁶⁷ **Druhou skupinu** by pak tvořily rukopisy už přímo zhotovované pro klášter Aula Sanctae Mariae a jejich vznik by mohl být přibližně roku 1323.⁶⁶⁸ To by tedy byl Rajhradský antifonář a žaltář (R 355), Kapitulář (Cod. 1835), Chorální kniha (Cod. 1813) a Martyrologium Usuardi (Cod. 417).

Zakládací listina Starobrněnského kláštera je datována rokem 1323 a tehdy Eliška Rejčka pravděpodobně rukopisy kláštera i odevzdala.⁶⁶⁹ Avšak to, že rukopisy předala klášteru, nemusí podle Karla Stejskala ještě znamenat, že se vzdala jejich užívání. K druhé části Lekcionáře (Cod. 1772) byla po roce 1333, kdy královna se svou dcerou Anežkou vykonala cestu do Porýní, připojena iluminovaná příloha (tento adligát pokračuje od fol. 282^f), která svým obsahem přímo souvisí s porýnskou cestou.⁶⁷⁰ Adligát obsahuje například dvanáct lekcí o Jedenácti tisících panách.⁶⁷¹

Klášter také nemusel nutně začít fungovat až od roku 1323, jak o tom zpravuje datovaná zakládací listina.⁶⁷² Ta mohla být napsána dodatečně až na závěr celé stavby a Eliška Rejčka tak mohla začít se zřizováním kláštera už od roku 1315.⁶⁷³

Podle explicitů datovaných kodexů plán Elišky Rejčky založit ženský cistercký klášter na Starém Brně nebyl ještě vyjasněný v době jejich zhotovení, ale patrně vykrytalizoval až za jejího brněnského pobytu, nejdéle do roku 1321.⁶⁷⁴ Jen tři ze zachovalých rukopisů byly bezesporu přímo určeny klášteru cisterciacek na Starém Brně.⁶⁷⁵

4.3. Problém vývojového významu starobrněnské skupiny rukopisů pro další vývoj iluminace v našich zemích a její kulturně historický kontext vzniku

⁶⁶⁷ Výjimku zde tvoří tzv. adligát, který byl k druhé části Lekcionáře (Cod. 1772) připojen dodatečně po roce 1333. Adligát pokračuje fol. 282^f. STEJSKAL 1967, 36.

⁶⁶⁸ KVĚT 1931, 138-140.

⁶⁶⁹ FRIEDL 1930, 25; KVĚT 1931, 23-24, 139; STEJSKAL 1984, 297; FINGERNAGEL/ROLAND 1997, 225.

⁶⁷⁰ STEJSKAL 1967, 36.

⁶⁷¹ Lekce patrně souvisí se skutečností, že si Eliška Rejčka odvezla jednu kostru z těl Jedenácti tisíc panen ze stejnojmenného kolínského kláštera. Blíže viz kapitola 1. Donátorské aktivity Elišky Rejčky v kontextu své doby - výchozí orientace do komplikovaného problému.

⁶⁷² CDM. VI. č. 229. FINGERNAGEL/ROLAND, 225-226.

⁶⁷³ FINGERNAGEL/ROLAND, 225-226.

⁶⁷⁴ KVĚT 1931, 139; RBM III, č. 643, 272; CDM VI, č. 176.

⁶⁷⁵ STEJSKAL 1967, 36.

V uměleckohistorické literatuře převažuje názor, že iluminátoři pracující pro královnu Elišku Rejčku pocházeli přímo z Čech.⁶⁷⁶ Ale je dochováno příliš málo podkladů, aby se dal bezpečněji zjistit původ a totožnost dílny, která starobrněnské rukopisy zhotovila.

Eugen Dostál spatřuje ve výzdobě starobrněnských rukopisů doklad místního slohu, kterým malovali cisterciáctí iluminátoři.⁶⁷⁷ V tomto ohledu se shoduje s názorem Maxe Dvořáka.⁶⁷⁸ Dále však své mínění upřesnil. Podle Eugena Dostála se čeští malíři, nebo i jen jeden z nich, patrně učili ve flanderské dílně.⁶⁷⁹ Tyto rukopisy vznikly podle něj tedy v některém cisterciáckém klášteře, ale ne však na Starém Brně. Eugen Dostál uvažoval o klášteře Sedleckém, ačkoliv k tomuto názoru neuvedl žádné důvody.⁶⁸⁰ Antonín Matějček se přiklání také k české dílně a některému cisterciáckému klášteru.⁶⁸¹ Vznik rukopisů pokládá do let 1315 až 1317 a vysvětluje jej dočasným pobytem několika cizích iluminátorů, školených snad v centru německém, povolanych přímo královnou Eliškou Rejčkou. Antonín Matějček tak uvažuje především kvůli izolovanosti starobrněnských rukopisů v českém prostředí.⁶⁸² Bezprostředně po skončení tohoto úkolu jejich dílna zanikla nebo opustila své české působiště, protože žádný jiný rukopis z této dílny není známý a Antonínu Matějčkovi se zdá nepravděpodobný fakt, že by se vše, co z dílny vyšlo, ztratilo. V české knižní malbě tedy podle Antonína Matějčka neměl starobrněnský soubor odezvu.⁶⁸³ Antonín Friedl je k otázce českých autorů výzdoby rukopisů zdrženlivější. Podle Antonína Friedla iluminátoři, nebo alespoň první mistr z nich, který dal směr celé skupině, přišli odněkud ze západní oblasti gotické. Podle Antonína Friedla by o tom svědčila velmi vyspělá formální a technická zručnost, jaké se v českých klášterech v této době nedostávalo. Proto dílo iluminátorů starobrněnských rukopisů hodnotí jako dílo eklektiků, kteří pracovali v lokálním ateliéru založeném jen příležitostně.⁶⁸⁴

Jan Květ reaguje především na Antonína Matějčka, když uvádí, že všechny starobrněnské rukopisy byly zhotovené v jediné dílně ve dvou skupinách. Jak Jan Květ dále předpokládá, na skriptorium by se Eliška Rejčka tudíž musela obrátit hned dvakrát:

⁶⁷⁶ DVOŘÁK 1901, 41-42; DOSTÁL 1922, 28; MATĚJČEK 1924, 284; MATĚJČEK 1931, 249-253. KVĚT 1931, 141; STEJSKAL 1967, 36; HLAVÁČKOVÁ 2010b, 502.

⁶⁷⁷ DOSTÁL 1922, 28.

⁶⁷⁸ DVOŘÁK 1901, 41-42.

⁶⁷⁹ Na inspiraci flanderskou dílnou Eugen Dostál poukazuje zejména pro „souvislosti s flanderskými rukopisy v barvách i tvarech příliš úzkou“. DOSTÁL 1922, 28.

⁶⁸⁰ DOSTÁL 1922, 28-44.

⁶⁸¹ MATĚJČEK 1924, 284.

⁶⁸² MATĚJČEK 1924, 284; MATĚJČEK 1931, 249-253.

⁶⁸³ MATĚJČEK 1931, 249-253.

⁶⁸⁴ FRIEDL 1930, 104-105.

v letech 1315 až 1317 a pak kolem roku 1323.⁶⁸⁵ Z tohoto Jan Květ vyvozuje, že se pravděpodobně muselo jednat o stálou velkou dílnu, s větším počtem malířů a nikoliv o přechodný pobyt několika iluminátorů. V době zhotovení nejstarších rukopisů Eliška Rejčka měla své sídlo v Hradci, a proto Jan Květ hledá dílnu spíše v Čechách. V této době mohla být Eliška Rejčka ve styku s klášteřem v Opatovicích.⁶⁸⁶ Z opatovického kláštera se mnoho nedochovalo, ale existují doklady, že vlastnil v polovině 14. století značně rozsáhlou knihovnu se 68 kodexy.⁶⁸⁷ Jan Květ z toho dále dovozuje, že tento významný klášter musel mít také vlastní skriptorium a snad i vlastní iluminátory. Navíc Eliška Rejčka ve své závěti pamatovala přímo na klášter v Opatovicích.⁶⁸⁸ Avšak tento klášter byl benediktinský a starobrněnské rukopisy mají charakter cisterciácký.⁶⁸⁹ V bordurách Rajhradského antifonáře a žaltáře (R 355) se na fol. 59^v však objevují mniši v hnědých kutnách, tedy patrně by mohlo jít o benediktiny [IX.12]. Roucho je totiž velmi podobné řeholnímu rouchu sv. Bernarda na fol. 89^v z Antifonáře (FM 7) [V.11]. Janu Květovi přijde málo pravděpodobné, že by Eliška Rejčka objednávala v klášterním benediktinském skriptoriu liturgické knihy určené pro cisterciáckou bohoslužbu.⁶⁹⁰ To by podle Jana Květa bylo možné, pokud by však písaři a iluminátoři používali cisterciácké předlohy. Eliška Rejčka si pro tuto potřebu mohla knihy vypůjčit z knihovny nedalekého kláštera sezemického, s nímž byla ve styku.⁶⁹¹ Tomuto postupu by podle Jana Květa pak odpovídalo i časové tempo pořizování starobrněnských rukopisů. Další možností by podle Jana Květa také mohlo být, že rukopisy byly napsány v cisterciáckém skriptoriu a iluminovány v dílně benediktinského kláštera, nebo byly napsány i iluminovány v cisterciáckém skriptoriu podle nepozměněných předloh původu benediktinského.⁶⁹² Jak bylo uvedeno v předešlých kapitolách, byli to především benediktini, kteří ve svých východoanglických dílnách

⁶⁸⁵ KVĚT 1931, 140.

⁶⁸⁶ Jan Květ své tvrzení dokládá na komplikovaném příkladu a opírá se přitom o záznamy v kalendářích Chorální knihy (Cod. 1813), Kapituláře (Cod. 1835) a Rajhradského antifonáře a žaltáře (R 355). V nich se např. vzpomíná na sv. Hedviku, vévodkyni vratislavskou. Vratislavská diecése patřila k arcidiecési hnězdenské. Opatovický klášter měl tehdy četné styky s diecézí vratislavskou a měl i vztah přímo ke sv. Hedvice. Opatovickými mnichy bylo osazováno proboštství Wahlstatt, které sv. Hedvika založila k uctění památky svého syna, vévody Jindřicha. Jindřich také krátce před svou smrtí povolal mnichy z Opatovic do Slezska. Touto cestou se mohl do kalendářů uvedených rukopisů dostat také záznam o anniversariu biskupa Vincencia 8. prosince. Arcibiskup tohoto jména byl ve Hnězdně od roku 1220. KVĚT 1931, 141.

⁶⁸⁷ KVĚT 1931, 140.

⁶⁸⁸ KVĚT 1931, 140-141.

⁶⁸⁹ Jak bylo výše uvedeno, cistercký charakter je patrný např. ve výběru svátků v kalendářích starobrněnských rukopisů, na základě obsahu Cod. 1835, nebo na základě znázornění v Cod. 417, fol. 150^f [X.3] a v R 355, fol. 8^v [IX.9]. Blíže viz kapitola 4.2. Otázka datace.

⁶⁹⁰ KVĚT 1931, 142.

⁶⁹¹ Uvádí se, že první cisterciáčky byly do kláštera povolány z východočeských Sezemic (FRIEDL 1930, 9; KVĚT 1931, 26; KUTHAN 2009, 122). Blíže viz kapitola 1. Donátorské aktivity Elišky Rejčky v kontextu své doby - výchozí orientace do komplikovaného problému.

⁶⁹² KVĚT 1931, 142-143.

vytvářeli styl, jehož vliv se uplatnil i na územích dnešní Belgie a v Porýní a odtud se dostaly k nám.⁶⁹³

Také Jaromír Mikulka umisťuje malířskou dílnu pracující pro Elišku Rejčku do Opatovic.⁶⁹⁴ Své důvody k tomuto přesvědčení však dál neuvádí. Kurt Holter ve svém katalogu vychází ze studií Jana Květa.⁶⁹⁵ Původ vídeňských rukopisů však lokalizuje, byť jen hypoteticky, do severních Čech.⁶⁹⁶ K tomu se později vyjádřil i Jan Květ, který s touto lokalizací nijak nesouhlasil. Jan Květ se domníval, že byly jeho názory patrně Kulterem Holterem špatně vyloženy.⁶⁹⁷

Karel Stejskal hledá, podobně jako Jan Květ, tvůrce starobrněnské skupiny rukopisů v některém benediktinském klášteře.⁶⁹⁸ Miniatury v Rajhradském antifonáři a žaltáři (R 355) se podle Stejskala přesně shodují slohově i technickým provedením se svatojiřským plenářem.⁶⁹⁹ Jeden z pozlacených reliéfů na tomto plenáři byl tlačen z téže matrice, kterou dala v roce 1307 zhotovit Eliška Rejčka pro svého druhého manžela.⁷⁰⁰ Podle Emanuela Pocheho ji objednala v uměleckých dílnách v mateřském benediktinském klášteře v Břevnově.⁷⁰¹ Tímto by se mohly vysvětlit zobrazené postavy benediktinů v témže rukopise i typický benediktinský námět *Infantia Christi* (v R 355, fol. 188^r [IX.17]). Jak již bylo dříve uvedeno, malíř Pešek mohl být v kontaktu s benediktinským klášteřem v Břevnově, z jehož knihovny mu mohly být zapůjčeny kodexy jako předlohy.⁷⁰² Za Břevnovský klášter se přimlouvá i Stanislav Petr v časopise *Maticе moravské* nebo Milena Bartlová ve *Velkých dějinách zemí koruny české*.⁷⁰³

Hana Hlaváčková spatřuje v rukopisech královny Elišky Rejčky bohatý ikonografický vzorník, který se stal základem pro pozdější tvorbu dílny dlouhodobě pracující pro české církevní instituce. Výzdobu českých iluminovaných rukopisů pak Hana Hlaváčková rozděluje do dvou základních dílen, které existovaly v Čechách (resp. v Praze) již od 13. století.⁷⁰⁴ První z nich byla činná při královském dvoře a z této dílny vyšel například *Pasionál abatyše Kunhuty* (NK XIV.A.17).⁷⁰⁵ Druhá dílna pracovala

⁶⁹³ KVĚT 1929, 76; STEJSKAL 1984, 297.

⁶⁹⁴ MIKULKA 1996, 31.

⁶⁹⁵ Kurt HOLTER: *Gotische Buchmalerei im Südostdeutschen Raum: die Ostmark, Böhmen, Mähren und ihre Ausstrahlungsgebiete 1270-1500*. 1939.

⁶⁹⁶ Označení původu je zde uvedeno: „Nördböhmen (?)“. HOLTER 1939, 10-11.

⁶⁹⁷ KVĚT 1964, 35-36.

⁶⁹⁸ STEJSKAL 1984, 297.

⁶⁹⁹ *Svatojiřský plenář č. 2* (Praha, Kanonie premonstrátů na Strahově), první čtvrtina 14. století.

⁷⁰⁰ STEJSKAL 1984, 297; BENEŠOVSKÁ 2010, 488.

⁷⁰¹ Emanuel POCHE: *Plenáře svatojiřské*. In: *Umění* 20. 1972, 226.

⁷⁰² STEJSKAL 1984, 297.

⁷⁰³ PETR 2000, 139; BARTLOVÁ/BOBKOVÁ 2003, 218.

⁷⁰⁴ HLAVÁČKOVÁ 2010b, 502.

⁷⁰⁵ *Pasionál abatyše Kunhuty* (Praha, Národní knihovna České republiky, sign. XIV.A.17), 1313-1321.

pro nejruznější církevní instituce. Právě v této druhé dílně mohly být podle Hany Hlaváčkové pořízeny i rukopisy objednané královnou Eliškou Rejčkou.⁷⁰⁶

Starobrněnský soubor není tedy podle Eugena Dostála původní a na cizích vzorech nezávislá česká tvorba.⁷⁰⁷ Přesto je pro dějiny české iluminované malby velice významný. Autoři výzdoby Rejččiných rukopisů v ornamentice téměř již opustili románské motivy, přestože se ještě někde objeví geometrický motiv připomínající románský ornament (např. Cod. 1773, fol. 9^r [II.1]). Velmi důležitý je i přechod k francouzským naturalistickým motivům, které jsou ovšem přetvořené českými iluminátory, takže je vzniklá ornamentika svým způsobem originální.⁷⁰⁸ Ornamentika starobrněnských rukopisů však podle Eugena Dostála neměla vliv na další vývoj českého iluminátorského malířství.⁷⁰⁹ Pro Antonína Matějčka jsou starobrněnské rukopisy nejstaršími projevy gotického stylu. Jejich iluminátoři si podle něj osvojili některé prvky gotické dekorace, ale nevytvořili samostatný styl a nezvýšili řemeslnou úroveň práce. Ani podle Antonína Matějčka tyto rukopisy svou výzdobou neměly vliv na další dobovou produkci.⁷¹⁰ Antonín Friedl se domnívá, že starobrněnské rukopisy vznikly v době, kdy české prostředí bylo bez vlastní malířské tradice a bylo závislé na prolínání románského německého slohu s italským tradicionalismem. Podle něj malíři starobrněnského souboru (nebo jen jeden z nich) přišli z některé země západní gotické oblasti, mohli s sebou přinést tuto slohovou změnu, protože domácí ateliéry nevykazovaly v této době podobná díla svou kvalitou a vyspělostí. Starobrněnské rukopisy však podle Antonína Friedla nepodmiňují další vývoj a jejich výzdoba je tak jen epizodickou složkou.⁷¹¹

Pro Jana Květa však není výzdoba rukopisů královny Elišky Rejčky ve vývoji české knižní malby izolovaným jevem, protože v jejich miniaturách jsou ve zkratce zachyceny všechny směry, které ovládaly evropský vývoj na počátku 14. století.⁷¹² Jan Květ se domnívá, že se v českém prostředí nedochoval rukopis, který by se dal považovat za přímý vzor starobrněnských rukopisů. Aby přece jen našel paralely k sledovaným rukopisům v prostředí českém, zaměřuje se především na složku výzdoby anglického a italského původu, protože podle něj jeho předchůdci hledali obdoby výhradně v umění francouzském.⁷¹³ Starobrněnské rukopisy srovnává s Pasionálem abatyše Kunhuty.⁷¹⁴

⁷⁰⁶ HLAVÁČKOVÁ 2010b, 502.

⁷⁰⁷ DOSTÁL 1922, 26.

⁷⁰⁸ DOSTÁL 1922, 29-31; Blíže viz kapitola 4.1. Zdroje a paralely.

⁷⁰⁹ DOSTÁL 1922, 29-31.

⁷¹⁰ MATĚJČEK 1924, 284.

⁷¹¹ FRIEDL 1930, 104-105.

⁷¹² KVĚT 1931, 238.

⁷¹³ KVĚT 1931, 240-241.

⁷¹⁴ Pasionál abatyše Kunhuty (Praha, Národní knihovna České republiky, sign. XIV.A.17), 1313-1321.

Podle Jana Květa vyšel malíř Pasionálu z iluminovaných knih západního uměleckého okruhu a usiloval o překonání jednostranného linearismu plastickou formou. Tato snaha o intenzivní plastický výraz je podobná právě v miniaturách anglického původu.⁷¹⁵ Jeho slohové východisko není příliš odlišné, ale výsledek je naprosto odlišný.⁷¹⁶ Anglická orientace se projevila také například v kaligrafické výzdobě Dražického misálu knihovny Národního muzea v Praze, který biskup Jan IV. z Dražic daroval klášteru roudnických augustiniánů.⁷¹⁷ Italský sloh byl přijat například již ve výzdobě Bible Národního muzea v Praze z doby kolem roku 1300.⁷¹⁸ Francouzské vlivy tu zůstaly na konci 13. století v české knižní malbě bez odezvy, která naopak získávala vlivy oblastí anglických, flanderských, belgických, porýnských a italských.⁷¹⁹

V českých zemích se podle Josefa Kráasy až později uplatňuje dvojí ideální model.⁷²⁰ Západní, pařížský gotický styl, s vypracovaným systémem dekorace, v němž byly podřízeny všechny tvary a přísně stylizovány. Druhým modelem je pak italský styl vycházející z jiných tradic, nových typů i nového způsobu pojmání prostoru. Pro něj jsou naopak typická tektonická schémata dekorace i odlišné dekorativní tvary.⁷²¹ Iluminátoři v našich zemích se přikláněli k jednomu či druhému modelu, nebo hledali mezi oběma proudy určitou syntézu, což se stalo společným rysem knižní malby celé druhé třetiny 14. století.⁷²² Starobrněnské rukopisy jsou však nejvýraznějším projevem obou hlavních slohových směrů, které nejvíce působily na českou knižní malbu na počátku gotického údobí, anglického naturalismu a italského romanizujícího a byzantizujícího stylismu.⁷²³ V Rejččiných rukopisech došlo právě k novému pokusu o osobitou syntézu dekorativních systémů, obrazových typů, motivů a výtvarných prvků západoevropského a italského původu. Podle Karla Stejskala jsou tyto rukopisy vývojově velmi důležité právě svými italismy.⁷²⁴ Přestože rukopisy královny Elišky Rejčky neměly ve své době přímého pokračovatele, staly počátkem českého gotického malířství.⁷²⁵

⁷¹⁵ KVĚT 1931, 241-242.

⁷¹⁶ HLAVÁČKOVÁ 2010b, 502.

⁷¹⁷ Dražický misál (Praha, Knihovna Národního muzea v Praze, sign. XIII.B.9), kolem 1340. Literatura: František M. BARTOŠ: Soupis rukopisů Národního muzea v Praze, díl I. a II., Praha 1926-1927; Pavel BRODSKÝ: Katalog iluminovaných rukopisů Knihovny Národního muzea v Praze. Praha 2000.

⁷¹⁸ Františkánská Bible (Praha, Knihovna Národního muzea v Praze, sign. XII.B.13), 70.-80. léta 13. století. Literatura: Josef KRÁSA: České iluminované rukopisy 13.-16. století. Praha 1990, 23. Pavel BRODSKÝ: Katalog iluminovaných rukopisů Knihovny Národního muzea v Praze. Praha 2000.

⁷¹⁹ KVĚT 1931, 248-249.

⁷²⁰ KRÁSA 1984, 405.

⁷²¹ KRÁSA 1984, 405-408.

⁷²² KVĚT 1931, 238-239; KRÁSA 1984, 405-408.

⁷²³ KVĚT 1931, 249.

⁷²⁴ STEJSKAL 1984, 297.

⁷²⁵ MATĚJČEK 1924, 284; FRIEDL 1930, 104-105; KVĚT 1931, 249; STEJSKAL 1984, 297.

IV. Závěr

Rukopisům královny Elišky Rejčky bylo v umělecko-historické literatuře věnováno nemálo studií. Řada badatelů, kteří se tímto tématem zabývali, přineslo svůj vlastní pohled na problematiku. K nejvýznamnějším z nich patří Karel Chytil, Max Dvořák, Eugen Dostál, Jan Květ, Antonín Friedl, Karel Stejskal nebo Hana Hlaváčková.⁷²⁶ Jen málo autorů se však zabývalo celé skupině jako souboru všech devíti rukopisům. Tato skutečnost může být důsledkem rozdělení souboru mezi více institucí, mezi dvě země, Českou republiku (Moravská zemská knihovna v Brně, Moravský zemský archiv v Brně) a Rakousko (Národní knihovna ve Vídni), nebo doplněním souboru o poslední známý rukopis k dnešnímu počtu až roku 1939 (poslední bylo přiřazeno Martyrologium Usuardi, Cod. 417).⁷²⁷ Proto jsem ve své bakalářské práci věnovala pozornost rukopisům jednotlivě i jako celku a sledovala hodnocení jejich vzájemných vztahů.

Objednáním starobrněnských rukopisů Eliška Rejčka významně zasáhla do rozvoje české gotické malby.⁷²⁸ Pro starobrněnský klášter cisterciáček nechala ve dvou časových etapách zhotovit soubor iluminovaných liturgických kodexů, z nichž se jich dochovalo devět. Není snadné určit chronologii vzniku starobrněnských rukopisů.⁷²⁹ Pouze tři z devíti rukopisů jsou jasně datovány, protože se zachovaly jejich explicity udávající rok pořízení. Podle Jana Květa mohly rukopisy vznikat ve dvou etapách. V první etapě vznikly ty, které původně nebyly pořízeny přímo pro Staré Brno: oba díly Lektionáře z let 1315 a 1316 (Cod. 1773 a Cod. 1772), rajhradský Antifonář z roku 1317 (R 600), brněnský Antifonář (FM 7) a Graduál (Cod. 1774); dolní hranicí je pak nanejvýš rok 1320. V druhé etapě byly vytvořeny rukopisy už přímo zhotovované pro klášter Aula Sanctae Mariae: Rajhradský antifonář a žaltář (R 355), Kapitulář (Cod. 1835), Chorální kniha (Cod. 1813) a Martyrologium Usuardi (Cod. 417); jejich vznik mohl být přibližně roku 1323.⁷³⁰

Soubor rukopisů královny Elišky Rejčky je uzavřenou skupinou, ale slohově ne zcela jednotnou.⁷³¹ Rukopisy se různí v koncepci výzdoby grafické, malířské, ale i v kvalitě provedení obrazů a ornamentiky. Z analýzy výzdoby se nabízí otázka vymezení

⁷²⁶ Viz kapitola II. Přehled literatury.

⁷²⁷ Větší souborné studie a monografie k starobrněnským rukopisům byly napsány do roku 1939 (např. DVOŘÁK 1901, DOSTÁL 1922, FRIEDL 1930, KVĚT 1931, MATĚJČEK 1931).

⁷²⁸ Viz kapitola 1. Donátorské aktivity Elišky Rejčky v kontextu své doby - výchozí orientace do komplikovaného problému.

⁷²⁹ Viz kapitola 4.2. Otázka datace.

⁷³⁰ KVĚT 1931, 138-140.

⁷³¹ Viz kapitola 3. Analýza výzdoby starobrněnské skupiny rukopisů.

dílenských vztahů ve zhotovení starobrněnského souboru.⁷³² K tomuto komplikovanému tématu se vyjádřilo jen několik autorů. Max Dvořák usuzuje na dva spolupracující iluminátory.⁷³³ Antonín Friedl nepíše přímo o počtu iluminátorů, ale odkazuje na tři jasné výrazové typy.⁷³⁴ Jan Květ orientační počet iluminátorů odvozuje od jím definovaných slohových vrstev, a pak se na základě podobnosti výzdoby jednotlivých rukopisů pokusil stanovit konkrétní vztahy iluminátorů.⁷³⁵ Jen u dvou dvojic kodexů vyslovil názor, že může být pravděpodobně každá dílem jediného autora.⁷³⁶

V českém prostředí se nedochoval rukopis, který by se dal považovat za přímý vzor starobrněnských rukopisů. V rukopisech královny Elišky Rejčky šlo o eklektickou kompilaci, která brala podněty z několika pramenů cizího původu.⁷³⁷ Vedle silně stylizovaného ornamentu francouzského původu se zde objevují také naturalisticky orientované rostlinné ornamenty typické pro rukopisy východoanglické. Kromě těchto vlivů byly ve výzdobě užity i principy a motivy italské.⁷³⁸ Hlavním pramenem pro výzdobu starobrněnských rukopisů bylo podle Jana Květa především miniaturní malířství anglické a teprve jeho prostřednictvím i malířství severofrancouzské a italské.⁷³⁹ Vlivy nového gotického stylu se tak šířily přes Canal la Manche do Flander a odtud do Porýní a do poříčí řeky Mosely, odkud se dostaly až do našich zemí.⁷⁴⁰

V umělecko-historické literatuře převažuje názor, že autoři liturgických kodexů pracujících pro Elišku Rejčku pocházeli přímo z Čech. Otázka jejich školení je však už méně jednoznačná. Eugen Dostál se domníval, že šlo o malíře českého původu, kteří se patrně učili ve flanderské dílně (nebo minimálně jen jeden z nich).⁷⁴¹ Antonín Matějček se přiklání také k české dílně, ale k malířům školených snad v centru německém.⁷⁴² Antonín Friedl ve výzdobě autorů rukopisů nespatřuje český původ, ale soudí, že přišli přímo ze „západní oblasti gotické“.⁷⁴³ Stejně tak je nejednoznačná otázka umístění samotné dílny. Jan Květ uvažuje nad benediktýnskou klášterní dílnou v Opatovicích.⁷⁴⁴ Jiní autoři však

⁷³² Viz kapitola 3.4. Problém vymezení dílenských vztahů mezi sledovanými rukopisy.

⁷³³ DVOŘÁK 1901, 41.

⁷³⁴ FRIEDL 1930, 31.

⁷³⁵ KVĚT 1931, 132-138 a KVĚT 1964, 35-39.

⁷³⁶ KVĚT 1931, 138.

⁷³⁷ KVĚT 1929, 74; FRIEDL 1955, 20.

⁷³⁸ STEJSKAL 1967, 36.

⁷³⁹ KVĚT 1929, 74.

⁷⁴⁰ KVĚT 1929, 74; KVĚT 1931, 221-230.

⁷⁴¹ DOSTÁL 1922, 28.

⁷⁴² MATĚJČEK 1924, 284; MATĚJČEK 1931, 249-253.

⁷⁴³ FRIEDL 1930, 104-105.

⁷⁴⁴ KVĚT 1931, 141-142; MIKULKA 1996, 31.

možnou dílnu shledávají v benediktýnském Břevnovském klášteře v Praze.⁷⁴⁵ K pražské dílně se přiklání například Hana Hlaváčková.⁷⁴⁶

Starobrněnský soubor není původní a na cizích vzorech zcela nezávislá česká tvorba.⁷⁴⁷ Přesto je pro dějiny české knižní malby velmi významný. Ve starší uměleckohistorické literatuře je častý názor, že tyto rukopisy neměly vliv na další vývoj českého iluminátorského malířství a staly se tak izolovaným jevem.⁷⁴⁸ Jan Květ to vysvětluje tím, že jeho předchůdci hledali obdoby výhradně v umění francouzském.⁷⁴⁹ Zaměřil se proto na složku výzdoby anglického a italského původu.⁷⁵⁰ Rukopisy královny Elišky Rejčky byly u počátků české gotické malby, přesto ve své době neměly přímého pokračovatele.⁷⁵¹

Přes dostatek zájmu, který byl starobrněnským rukopisům věnován zejména ve starší uměleckohistorické literatuře, existuje několik sporných otázek, které jsou dodnes otevřené. Výrazné neshody badatelů byly například v otázce dílny, která zhotovila sledované rukopisy – jejího původu a osazení. V časovém horizontu více jak sto let, kdy byl historiky umění věnován zájem Rejččiným rukopisům, se bádání velice posunulo a zpřesňovalo. Bohužel zde od dob Jana Květa a Antonína Friedla chybí úplné monografické zpracování rukopisů královny Elišky Rejčky ve světle nových objevů a poznatků.

⁷⁴⁵ STEJSKAL 1984, 297; PETR 2000, 139; BARTLOVÁ/BOBKOVÁ 2003, 218.

⁷⁴⁶ HLAVÁČKOVÁ 2010b, 502.

⁷⁴⁷ DOSTÁL 1922, 26.

⁷⁴⁸ DOSTÁL 1922, 29-31; MATĚJČEK 1924, 284; FRIEDL 1930, 104-105.

⁷⁴⁹ KVĚT 1931, 240-241.

⁷⁵⁰ Anglická orientace se projevila také například v kaligrafické výzdobě Dražického misálu knihovny Národního muzea v Praze (sign. XIII.B.9) nebo v Pasionálu abatyše Kunhuty (sign. XIV.A.17). Italský vliv se projevil ve Františkánské Bibli Národního muzea v Praze (sign. XII.B.13).

⁷⁵¹ MATĚJČEK 1924, 284; FRIEDL 1930, 104-105; KVĚT 1931, 249; STEJSKAL 1984, 297.

V. Obrazová příloha

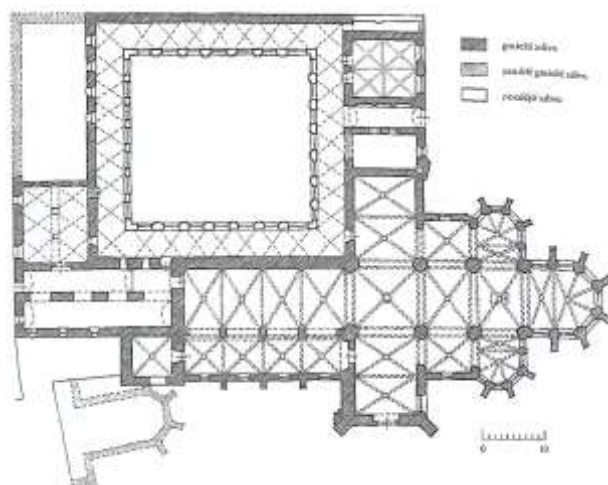
I.1. **Hradec Králové**, Chrám sv. Ducha, počátek 14. století

I.2. **Hradec Králové**, Klečící královna, městská sakristie, katedrála sv. Ducha v Hradci Králové, kolem poloviny 14. století

I.3. **Staré Brno**, Gotický chrám Nanebevzetí Panny Marie, po 1323

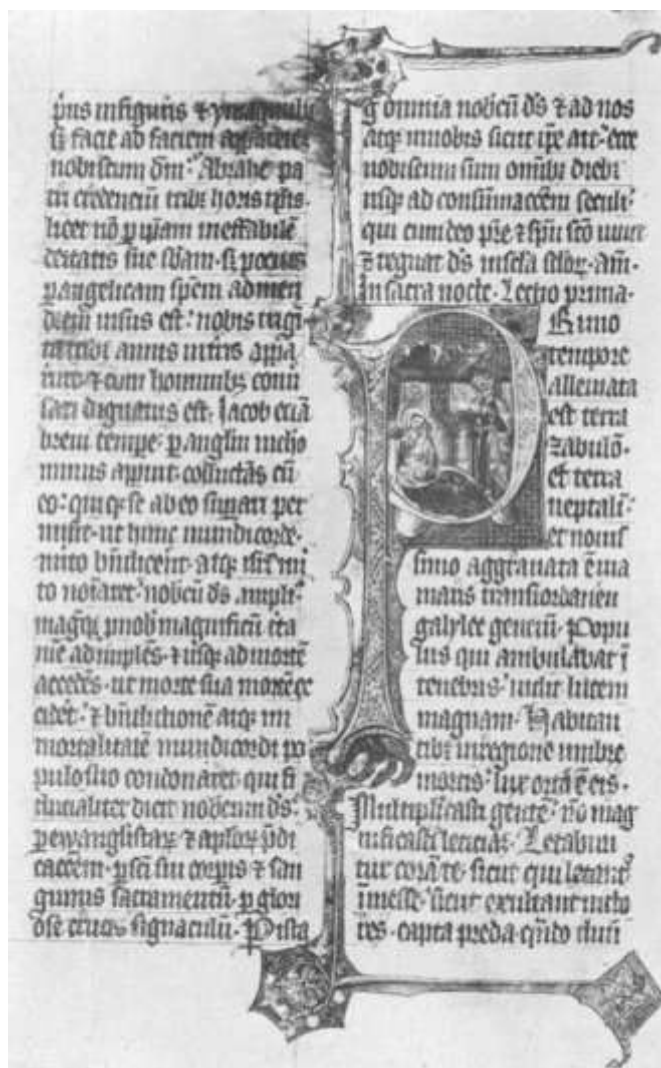
I.4. **Staré Brno**, půdorys kláštera Aula Sanctae Mariae, po 1323

I.5. Zbraslavská kronika, fol. 6^r, Vyobrazení králů Přemysla Otakara II., Václava II. a Václava III. s manželkami Kunhutou, Jitkou a Eliškou Rejčkovou, poslední čtvrtina 14. století, Jihlava, Státní okresní archiv, inv. č. 692

II.1. Lekcionář z roku 1315, fol. 9^r,
 Iniciala A, 1315, Vídeň, Národní
 knihovna, sign. Cod. 1773

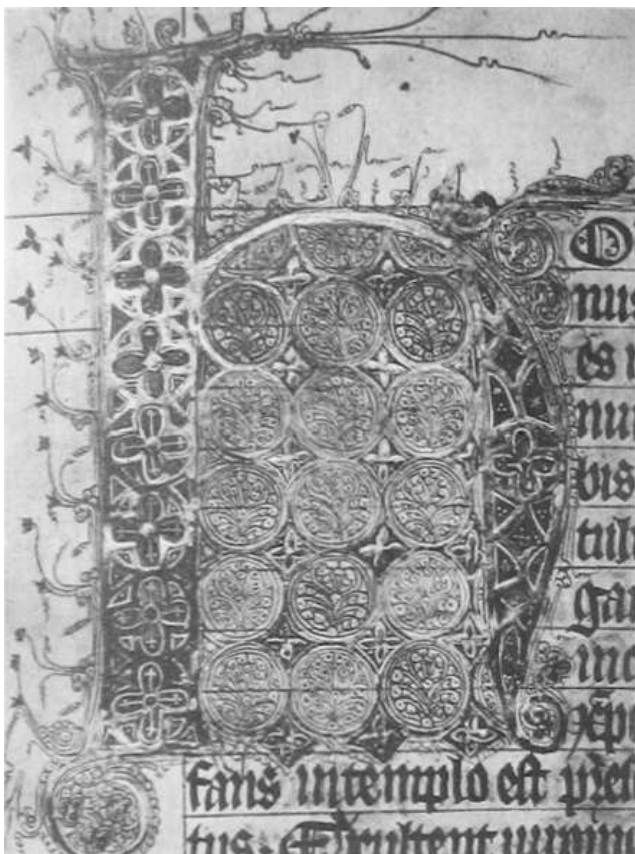
II.2. Lekcionář z roku 1315, fol. 17^v, Iniciala P,
 1315, Vídeň, Národní knihovna, sign. Cod. 1773

II.3. Lektionář z roku 1315, fol. 51^v, Iniciála S, 1315, Vídeň, Národní knihovna, sign. Cod. 1773

II.4. Lektionář z roku 1315, fol. 137^r, Iniciála H, 1315, Vídeň, Národní knihovna, sign. Cod. 1773

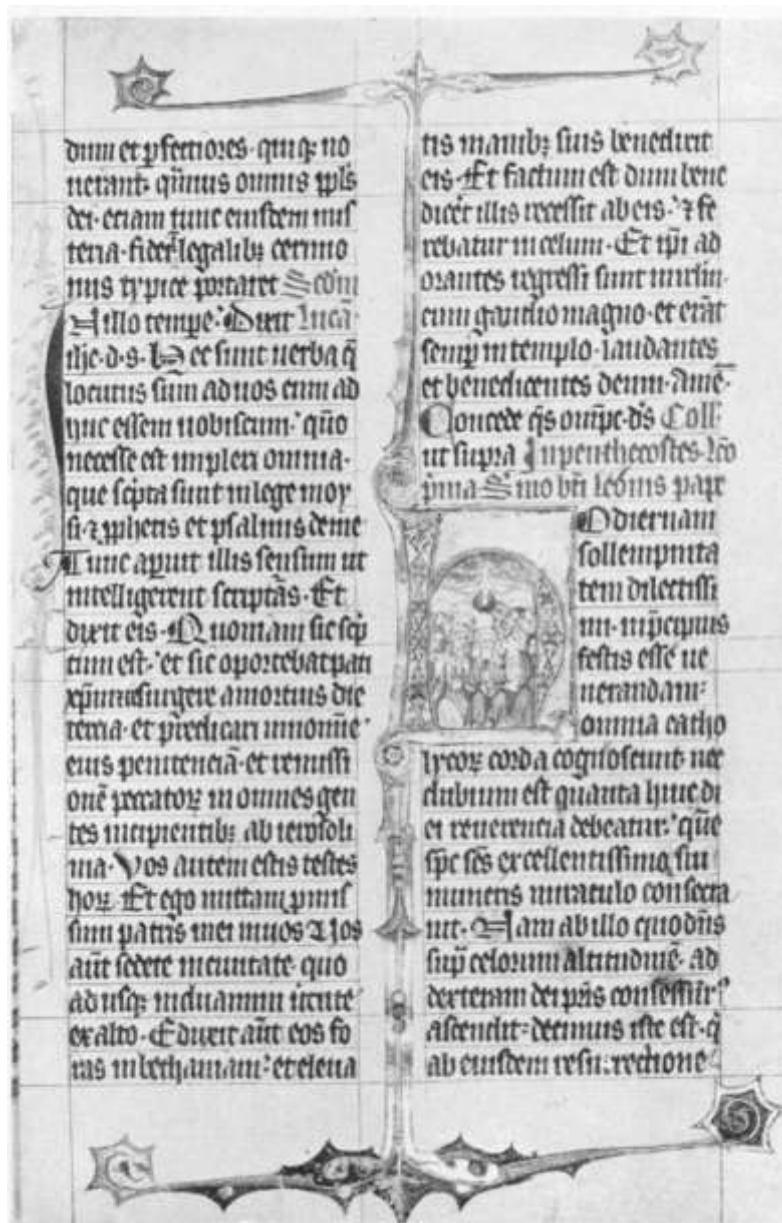
II.5. Lekcionář z roku 1315, fol. 177^v,
Iniciála H, 1315, Vídeň, Národní knihovna,
sign. Cod. 1773

III.1. Lekcionář z roku 1316, fol. 1^r,
Iniciála M, 1316, Vídeň, Národní
knihovna, sign. Cod. 1772

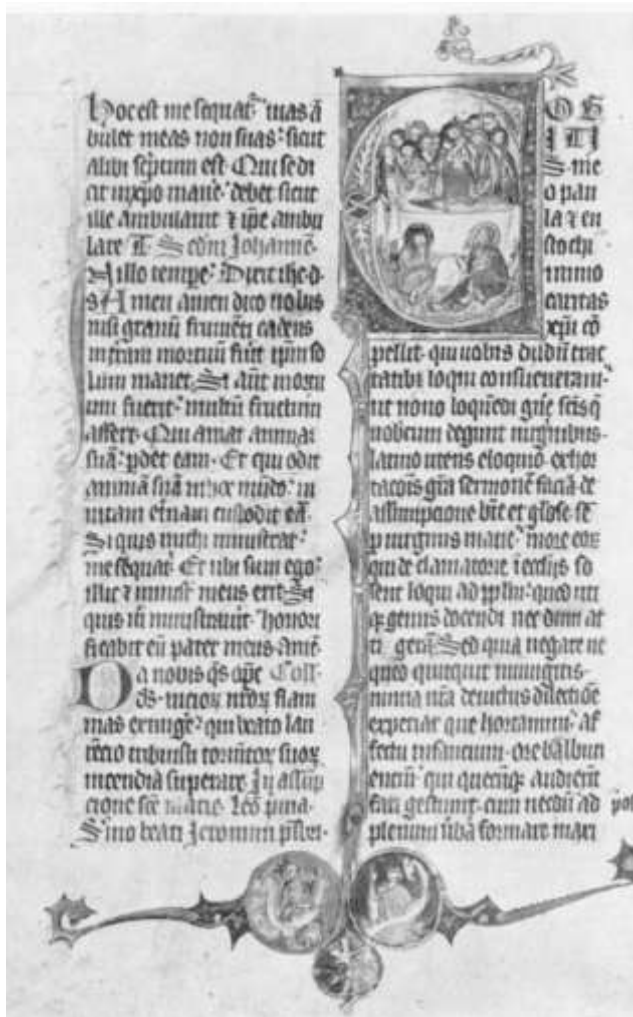
III.2. Lektionář
 z roku 1316, fol. 20^v,
 Iniciala D, 1316,
 Vídeň, Národní
 knihovna, sign. Cod.
 1772

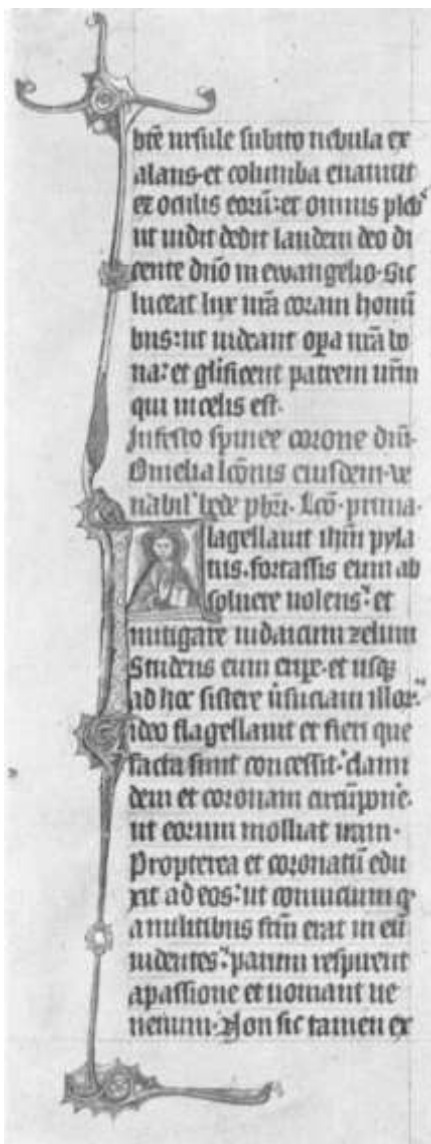
III.3. Lektionář z roku 1316, fol. 30^r, Iniciala H, 1316,
 Vídeň, Národní knihovna, sign. Cod. 1772

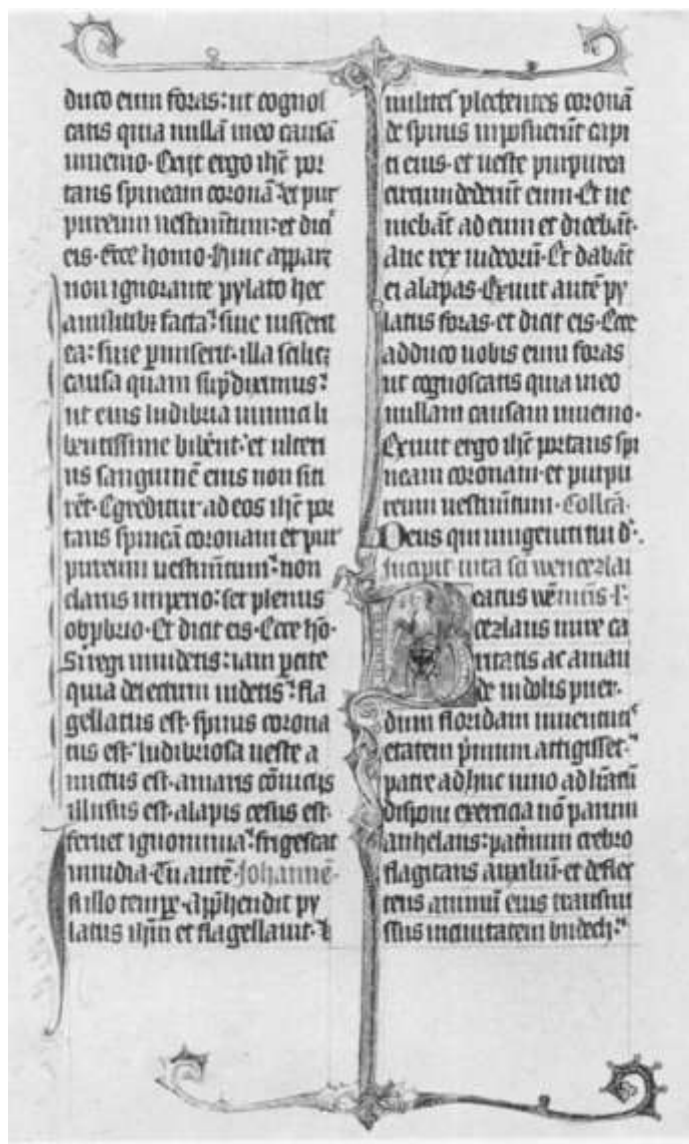
III.4. Lektionář z roku 1316, fol. 81^r,
Iniciála T, 1316, Vídeň, Národní
knihovna, sign. Cod. 1772

III.5. Lektionář z roku 1316, fol.
200^v, Iniciála C, 1316, Vídeň,
Národní knihovna, sign. Cod. 1772

III.6. Lekcionář z roku 1316, fol. 296^v, Iniciala F, 1316, Vídeň, Národní knihovna, sign. Cod. 1772

III.7. Lekcionář z roku 1316, fol. 299^r, Iniciala B, 1316, Vídeň, Národní knihovna, sign. Cod. 1772

III.8. Lekcionář z roku 1316, fol. 40^r,
 Iniciala F, 1316, Vídeň, Národní knihovna,
 sign. Cod. 1772

IV.1. Antifonář z roku 1317, fol. 198^v,
 Iniciala E, 1317, Brno, Moravská zemská
 knihovna, sign. R 600

IV.2. Antifonář z roku 1317,
 fol. 216^r, Iniciala D, 1317, Brno,
 Moravská zemská knihovna,
 sign. R 600

IV.3. Antifonář z roku 1317, fol. 1^v, Iniciala E a iniciala
 A, 1317, Brno, Moravská zemská knihovna, sign. R 600

IV.4. Antifonář z roku 1317, fol. 28^v, Iniciala C, 1317, Brno, Moravská zemská knihovna, sign. R 600

IV.5. Antifonář z roku 1317, fol. 121^r, Iniciala A, 1317, Brno, Moravská zemská knihovna, sign. R 600

IV.6. Antifonář z roku 1317, fol. 137^r, Iniciála P, 1317, Brno, Moravská zemská knihovna, sign. R 600

IV.7. Antifonář z roku 1317, fol. 143^v, Iniciála D, 1317, Brno, Moravská zemská knihovna, sign. R 600

V.1. **Antifonář**, fol. 82^v,
Iniciála Q, kolem 1317 (?),
Brno, Moravský zemský
archiv, sign. FM 7

V.2. **Antifonář**, fol. 22^v,
Iniciála A, kolem 1317 (?),
Brno, Moravský zemský
archiv, sign. FM 7

V.3. Antifonář, fol. 42^v, Iniciála M, kolem 1317 (?), Brno, Moravský zemský archiv, sign. FM 7

V.4. Antifonář, fol. 90^r, Iniciála P, kolem 1317 (?), Brno, Moravský zemský archiv, sign. FM 7

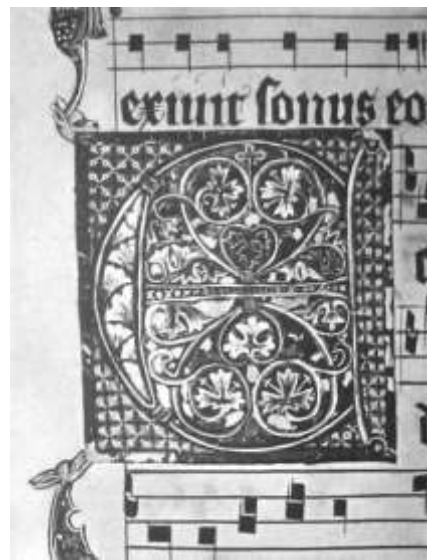
V.5. **Antifonář**, fol. 98^r,
Iniciála N, kolem 1317 (?),
Brno, Moravský zemský
archiv, sign. FM 7

V.6. **Antifonář**, fol. 105^r, Iniciála F, kolem
1317 (?), Brno, Moravský zemský archiv,
sign. FM 7

V.7. **Antifonář**, fol. 128^v, Iniciála D, kolem 1317 (?), Brno, Moravský zemský archiv, sign. FM 7

V.8. **Antifonář**, fol. 135^v, Iniciála E, kolem 1317 (?), Brno, Moravský zemský archiv, sign. FM 7

V.9. **Antifonář**, fol. 1^v, Iniciála H, kolem 1317 (?), Brno, Moravský zemský archiv, sign. FM 7

V.10. **Antifonář**, fol. 84^v, Iniciála V, kolem 1317 (?), Brno, Moravský zemský archiv, sign. FM 7

V.11. Antifonář, fol. 89^v, Iniciála M, kolem 1317 (?), Brno, Moravský zemský archiv, sign. FM 7

V.12. Antifonář, fol. 97^v, Iniciála S, kolem 1317 (?), Brno, Moravský zemský archiv, sign. FM 7

V.13. **Antifonář**, fol. 105^r,
Iniciála F, kolem 1317 (?),
Brno, Moravský zemský
archiv, sign. FM 7

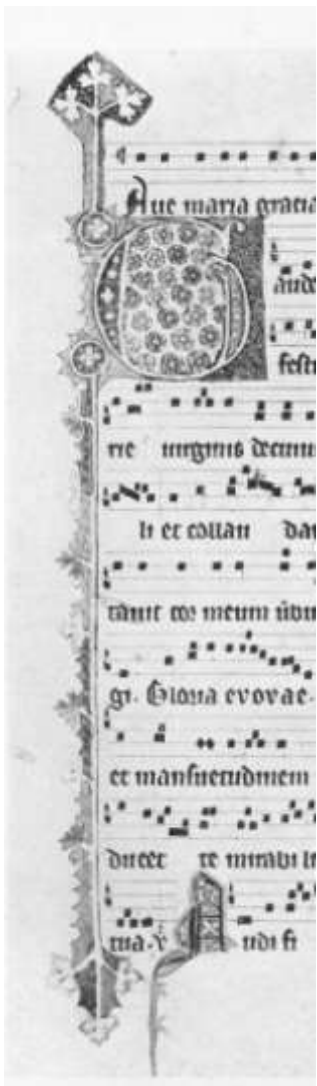
V.14. **Antifonář**, fol. 110^v, Iniciála G, kolem 1317 (?),
Brno, Moravský zemský archiv, sign. FM 7

V.15. **Antifonář**, fol. 112^v,
Iniciála I, kolem 1317 (?),
Brno, Moravský zemský
archiv, sign. FM 7

VI.1. **Graduál**, fol. 166^v, Iniciála D, po 1315,
Víděň, Národní knihovna, sign. Cod. 1774

VI.2. **Graduál**, fol. 186^v, Iniciala G, po 1315, Vídeň, Národní knihovna, sign. Cod. 1774

VI.3. **Graduál**, fol. 2^v, Iniciala A, po 1315, Vídeň, Národní knihovna, sign. Cod. 1774

VI.4. **Graduál**, fol. 11^v, Iniciala P, po 1315, Vídeň, Národní knihovna, sign. Cod. 1774

VI.5. **Graduál**, fol. 72^f, Iniciala R, po 1315, Vídeň, Národní knihovna, sign. Cod. 1774

VI.6. **Graduál**, fol. 91^r,
Iniciála S, po 1315, Vídeň,
Národní knihovna, sign.
Cod. 1774

VI.7. **Graduál**, fol. 126^r, Iniciála E, po 1315, Vídeň,
Národní knihovna, sign. Cod. 1774

VI.8. **Graduál**, fol. 146^r,
Iniciála R, po 1315, Vídeň,
Národní knihovna, sign.
Cod. 1774

VII.1. **Chorální kniha**, fol. 104^v, Iniciála D, po 1315,
Vídeň, Národní knihovna, sign. Cod. 1813

VII.2. Chorální kniha, fol. 205^r, Iniciála E, po 1315, Vídeň, Národní knihovna, sign. Cod. 1813

VII.3. Chorální kniha, fol. 8^r, Iniciála B, po 1315, Vídeň, Národní knihovna, sign. Cod. 1813

VII.4. Chorální kniha, fol. 29^r, Iniciála D,
 po 1315, Vídeň, Národní knihovna, sign.
 Cod. 1813

VII.5. Chorální kniha, fol. 43^r, Iniciála D,
 po 1315, Vídeň, Národní knihovna, sign.
 Cod. 1813

VII.6. **Chorální kniha**, fol. 57^r,
Iniciála Q, po 1315, Vídeň,
Národní knihovna, sign. Cod.
1813

VII.7. **Chorální kniha**, fol. 57^v,
Iniciála Q, po 1315, Vídeň,
Národní knihovna, sign. Cod.
1813

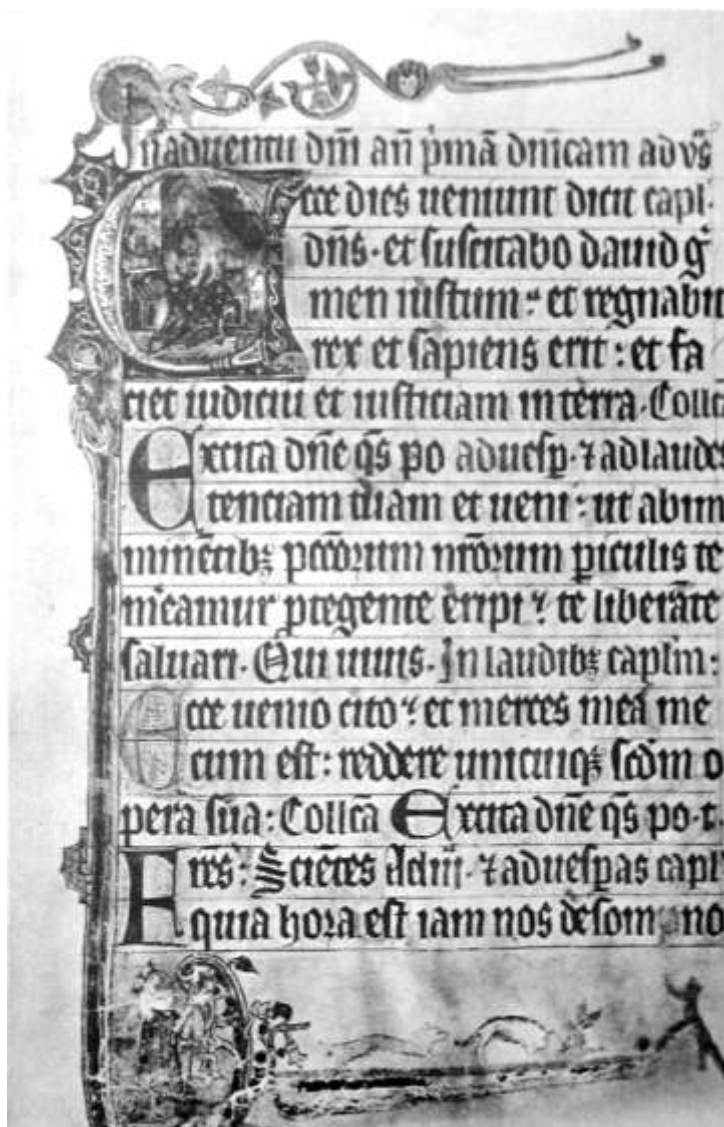
VII.8. Chorální kniha, fol. 70^v, Iniciála S, po 1315, Vídeň, Národní knihovna, sign. Cod. 1813

VII.9. Chorální kniha, fol. 86^r, Iniciála E, po 1315, Vídeň, Národní knihovna, sign. Cod. 1813

VII.12. **Chorální kniha**, fol. 195^r, Iniciala D, po 1315, Vídeň, Národní knihovna, sign. Cod. 1813

VIII.1. **Kapitulář**, fol. 23^r, Iniciala E, po 1315 (1323 ?), Vídeň, Národní knihovna, sign. Cod. 1835

VIII.2. **Kapitulář**, fol. 84^r, Iniciála E, po 1315 (1323 ?), Vídeň, Národní knihovna, sign. Cod. 1835

IX.1. **Antifonář a žaltář**, fol. 36^r, Iniciála E, asi 1323, Brno, Moravská zemská knihovna, sign. R 355

IX.2. Antifonář a žaltář, fol. 52^r, Iniciála D, asi 1323, Brno, Moravská zemská knihovna, sign. R 355

IX.3. Antifonář a žaltář, fol. 65^r, Iniciála D, asi 1323, Brno, Moravská zemská knihovna, sign. R 355

IX.4. Antifonář a žaltář, fol. 79^v, Iniciala U, asi 1323, Brno, Moravská zemská knihovna, sign. R 355

IX.5. Antifonář a žaltář, fol. 106^v, Iniciala D, asi 1323, Brno, Moravská zemská knihovna, sign. R 355

IX.6. Antifonář a žaltář, fol. 196^v, Iniciála E, asi 1323, Brno, Moravská zemská knihovna, sign. R 355

IX.7. Antifonář a žaltář, fol. 24^v, Iniciála D, asi 1323, Brno, Moravská zemská knihovna, sign. R 355

IX.8. Antifonář a žaltář, fol. 58^v, Iniciála Q, asi 1323, Brno, Moravská zemská knihovna, sign. R 355

IX.9. Antifonář a žaltář, fol. 8^v, Iniciála B, asi 1323, Brno, Moravská zemská knihovna, sign. R 355

IX.10. Antifonář a žaltář, fol. 30^r, Iniciála D, asi 1323, Brno, Moravská zemská knihovna, sign. R 355

IX.11. Antifonář a žaltář, fol. 44^v, Iniciála D, asi 1323, Brno, Moravská zemská knihovna, sign. R 355

IX.12. Antifonář a žaltář, fol. 59^v, Iniciála D, asi 1323, Brno, Moravská zemská knihovna, sign. R 355

IX.13. Antifonář a žaltář, fol. 73^r,
 Iniciála S, asi 1323, Brno, Moravská
 zemská knihovna, sign. R 355

IX.14. Antifonář a žaltář, fol. 89^v, Iniciála
 E, asi 1323, Brno, Moravská zemská
 knihovna, sign. R 355

IX.15. Antifonář a žaltář, fol. 104^v,
 Iniciála C, asi 1323, Brno, Moravská
 zemská knihovna, sign. R 355

IX.16. Antifonář a žaltář, fol. 121^r,
 Iniciála D, asi 1323, Brno, Moravská
 zemská knihovna, sign. R 355

IX.17. Antifonář a žaltář, fol. 188^r, Iniciala D, asi 1323, Brno, Moravská zemská knihovna, sign. R 355

IX.18. Antifonář
a žaltář, fol. 35^r,
Iniciála B, asi
1323, Brno,
Moravská zemská
knihovna, sign. R
355

X.1. Martyrologium Usuardi,
fol. 4^r, Iniciála E, po 1315
(1323 ?), Vídeň, Národní
knihovna, sign. Cod. 417

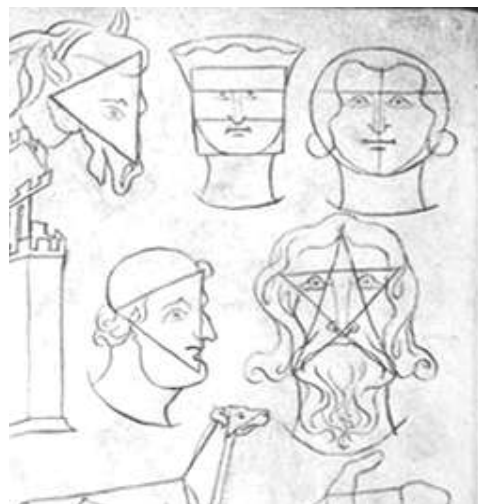
X.2. Martyrologium Usuardi,
fol. 1^v, Iniciála C, po 1315
(1323 ?), Vídeň, Národní
knihovna, sign. Cod. 417

X.3. **Martyrologium Usuardi**, fol. 150^r,
Iniciála A, po 1315 (1323 ?), Vídeň,
Národní knihovna, sign. Cod. 417

XI. 1. **Geometrická konstrukce kompozičního schématu**, Madona s dítětem a růžovým keřem (z Antifonáře a žaltáře, fol. 188^r, asi 1323, Brno, Moravská zemská knihovna, sign. R 355)

XI. 2. **Villard de Honnecourt**: Skicář, fol. 36^v, 20.-40. léta 13. století, Paříž, Bibliothèque Nationale, sign. MS Fr 19093

XI.3. **Jean Pucelle**: Breviář z Bellevillu, fol. 24^v, 1323-1326, Paříž, Bibliothèque Nationale de France, sign. MS lat. 10483

XI.4. **Žaltář z Peterborough**, fol. 22^v, Iniciála D, kolem 1310-1320, Brusel, Královská knihovna, sign. Cod. 9961-62

XI.5. Pasionál abatyše Kunhuty, fol. 4^r, 1313-1321, Praha, Národní knihovna České republiky, sign. XIV.A.17

XI. 6. Františkánská Bible, fol. 129^r, 70.-80. léta 13. století, Praha, Knihovna Národního muzea v Praze, sign. XII.B.13.

VI. Seznam vyobrazení

- I.1. **Hradec Králové**, Chrám sv. Ducha. Reprodukce z: www.hradeckralove.cz⁷⁵²
- I.2. **Hradec Králové**, Klečící královna (Eliška Rejčka?), městská sakristie, katedrála sv. Ducha v Hradci Králové, kolem poloviny 14. století. Reprodukce z: NĚMEČKOVÁ/VITANOVSKÝ 1985, 324
- I.3. **Staré Brno**, Gotický chrám Nanebevzetí Panny Marie, po 1323. Reprodukce z: www.mojebrno.wz.cz⁷⁵³
- I.4. **Staré Brno**, půdorys kláštera Aula Sanctae Mariae, po 1323. Reprodukce z: BENEŠOVSKÁ 2010, 494
- I.5. **Zbraslavská kronika**, fol. 6^r, Vyobrazení králů Přemysla Otakara II., Václava II. a Václava III. s manželkami Kunhutou, Jitkou a Eliškou Rejčkou, poslední čtvrtina 14. století, Jihlava, Státní okresní archiv, inv. č. 692. Reprodukce z: www.manuscriptorium.com⁷⁵⁴
- II.1. **Lekcionář z roku 1315**, fol. 9^f, Iniciála A, 1315, Vídeň, Národní knihovna, sign. Cod. 1773. Reprodukce z: KVĚT 1931, obr. 1
- II.2. **Lekcionář z roku 1315**, fol. 17^v, Iniciála P, 1315, Vídeň, Národní knihovna, sign. Cod. 1773. Reprodukce z: KVĚT 1931, obr. 2
- II.3. **Lekcionář z roku 1315**, fol. 51^v, Iniciála S, 1315, Vídeň, Národní knihovna, sign. Cod. 1773. Reprodukce z: KVĚT 1931, obr. 3
- II.4. **Lekcionář z roku 1315**, fol. 137^f, Iniciála H, 1315, Vídeň, Národní knihovna, sign. Cod. 1773. Reprodukce z: FRIEDL 1930, obr. 62
- II.5. **Lekcionář z roku 1315**, fol. 177^v, Iniciála H, 1315, Vídeň, Národní knihovna, sign. Cod. 1773. Reprodukce z: FRIEDL 1930, obr. 61
- III.1. **Lekcionář z roku 1316**, fol. 1^r, Iniciála M, 1316, Vídeň, Národní knihovna, sign. Cod. 1772. Reprodukce z: KVĚT 1931, obr. 4
- III.2. **Lekcionář z roku 1316**, fol. 20^v, Iniciála D, 1316, Vídeň, Národní knihovna, sign. Cod. 1772. Reprodukce z: FRIEDL 1930, obr. 65
- III.3. **Lekcionář z roku 1316**, fol. 30^f, Iniciála H, 1316, Vídeň, Národní knihovna, sign. Cod. 1772. Reprodukce z: KVĚT 1931, obr. 7

⁷⁵² <http://turistika.hradeckralove.cz/>, vyhledáno 6. 3. 2011.

⁷⁵³ <http://www.mojebrno.wz.cz/inka--brno-kostely-augustiniani.html>, vyhledáno 6. 3. 2011.

⁷⁵⁴ http://www.manuscriptorium.com/apps/main/index.php?request=show_tei_digidoc&virtnum=0&client=, vyhledáno 6. 3. 2011.

- III.4. **Lekcionář z roku 1316**, fol. 81^f, Iniciála T, 1316, Vídeň, Národní knihovna, sign. Cod. 1772. Reprodukce z: FRIEDL 1930, obr. 73
- III.5. **Lekcionář z roku 1316**, fol. 200^v, Iniciála C, 1316, Vídeň, Národní knihovna, sign. Cod. 1772. Reprodukce z: KVĚT 1931, obr. 5
- III.6. **Lekcionář z roku 1316**, fol. 296^v, Iniciála F, 1316, Vídeň, Národní knihovna, sign. Cod. 1772. Reprodukce z: KVĚT 1931, obr. 6
- III.7. **Lekcionář z roku 1316**, fol. 299^f, Iniciála B, 1316, Vídeň, Národní knihovna, sign. Cod. 1772. Reprodukce z: KVĚT 1931, obr. 8
- III.8. **Lekcionář z roku 1316**, fol. 40^f, Iniciála F, 1316, Vídeň, Národní knihovna, sign. Cod. 1772. Reprodukce z: FINGERNAGEL/ROLAND 1997, Farbabb. 28
- IV.1. **Antifonář z roku 1317**, fol. 198^v, Iniciála E, 1317, Brno, Moravská zemská knihovna, sign. R 600. Reprodukce z: www.manuscriptorium.com⁷⁵⁵
- IV.2. **Antifonář z roku 1317**, fol. 216^f, Iniciála D, 1317, Brno, Moravská zemská knihovna, sign. R 600. Reprodukce z: www.manuscriptorium.com
- IV.3. **Antifonář z roku 1317**, fol. 1^v, Iniciála E a iniciála A, 1317, Brno, Moravská zemská knihovna, sign. R 600. Reprodukce z: www.manuscriptorium.com
- IV.4. **Antifonář z roku 1317**, fol. 28^v, Iniciála C, 1317, Brno, Moravská zemská knihovna, sign. R 600. Reprodukce z: www.manuscriptorium.com
- IV.5. **Antifonář z roku 1317**, fol. 121^f, Iniciála A, 1317, Brno, Moravská zemská knihovna, sign. R 600. Reprodukce z: www.manuscriptorium.com
- IV.6. **Antifonář z roku 1317**, fol. 137^f, Iniciála P, 1317, Brno, Moravská zemská knihovna, sign. R 600. Reprodukce z: www.manuscriptorium.com
- IV.7. **Antifonář z roku 1317**, fol. 143^v, Iniciála D, 1317, Brno, Moravská zemská knihovna, sign. R 600. Reprodukce z: www.manuscriptorium.com
- IV.8. **Antifonář z roku 1317**, fol. 217^f, Iniciála P, 1317, Brno, Moravská zemská knihovna, sign. R 600. Reprodukce z: www.manuscriptorium.com
- IV.9. **Antifonář z roku 1317**, fol. 5^f, 1317, Brno, Moravská zemská knihovna, sign. R 600. Reprodukce z: www.manuscriptorium.com
- IV.10. **Antifonář z roku 1317**, fol. 120^v, Iniciála V, 1317, Brno, Moravská zemská knihovna, sign. R 600. Reprodukce z: www.manuscriptorium.com
- V.1. **Antifonář**, fol. 82^v, Iniciála Q, kolem 1317 (?), Brno, Moravský zemský archiv, sign. FM 7, Reprodukce z: FRIEDL 1930, obr. 128

755

http://www.manuscriptorium.com/apps/main/index.php?request=show_record_num¶m=1&client=&ats=1299149245&mode=&testMode=&sf_queryLine=&qs_field=0, vyhledáno 4. 3. 2011.

- V.2. **Antifonář**, fol. 22^v, Iniciála A, kolem 1317 (?), Brno, Moravský zemský archiv, sign. FM 7, Reprodukce z: FRIEDL 1930, obr. 126
- V.3. **Antifonář**, fol. 42^v, Iniciála M, kolem 1317 (?), Brno, Moravský zemský archiv, sign. FM 7, Reprodukce z: FRIEDL 1930, obr. 119
- V.4. **Antifonář**, fol. 90^r, Iniciála P, kolem 1317 (?), Brno, Moravský zemský archiv, sign. FM 7, Reprodukce z: KVĚT 1931, obr. 15
- V.5. **Antifonář**, fol. 98^r, Iniciála N, kolem 1317 (?), Brno, Moravský zemský archiv, sign. FM 7, Reprodukce z: KVĚT 1931, obr. 16
- V.6. **Antifonář**, fol. 105^r, Iniciála F, kolem 1317 (?), Brno, Moravský zemský archiv, sign. FM 7, Reprodukce z: KVĚT 1931, obr. 19
- V.7. **Antifonář**, fol. 128^v, Iniciála D, kolem 1317 (?), Brno, Moravský zemský archiv, sign. FM 7, Reprodukce z: FRIEDL 1930, obr. 132
- V.8. **Antifonář**, fol. 135^v, Iniciála E, kolem 1317 (?), Brno, Moravský zemský archiv, sign. FM 7, Reprodukce z: FRIEDL 1930, obr. 131
- V.9. **Antifonář**, fol. 1^v, Iniciála H, kolem 1317 (?), Brno, Moravský zemský archiv, sign. FM 7, Reprodukce z: KVĚT 1931, obr. 14
- V.10. **Antifonář**, fol. 84^v, Iniciála V, kolem 1317 (?), Brno, Moravský zemský archiv, sign. FM 7, Reprodukce z: FRIEDL 1930, obr. 123 a 125
- V.11. **Antifonář**, fol. 89^v, Iniciála M, kolem 1317 (?), Brno, Moravský zemský archiv, sign. FM 7, Reprodukce z: KVĚT 1931, obr. 18
- V.12. **Antifonář**, fol. 97^v, Iniciála S, kolem 1317 (?), Brno, Moravský zemský archiv, sign. FM 7, Reprodukce z: KVĚT 1931, obr. 20
- V.13. **Antifonář**, fol. 105^r, Iniciála F, kolem 1317 (?), Brno, Moravský zemský archiv, sign. FM 7, Reprodukce z: KVĚT 1931, obr. 19
- V.14. **Antifonář**, fol. 110^v, Iniciála G, kolem 1317 (?), Brno, Moravský zemský archiv, sign. FM 7, Reprodukce z: BENEŠOVSKÁ 2010, 498
- V.15. **Antifonář**, fol. 112^v, Iniciála I, kolem 1317 (?), Brno, Moravský zemský archiv, sign. FM 7, Reprodukce z: KVĚT 1931, obr. 19
- VI.1. **Graduál**, fol. 166^v, Iniciála D, po 1315, Vídeň, Národní knihovna, sign. Cod. 1774. Reprodukce z: FRIEDL 1930, obr. 151
- VI.2. **Graduál**, fol. 186^v, Iniciála G, po 1315, Vídeň, Národní knihovna, sign. Cod. 1774. Reprodukce z: KVĚT 1931, obr. 48
- VI.3. **Graduál**, fol. 2^v, Iniciála A, po 1315, Vídeň, Národní knihovna, sign. Cod. 1774. Reprodukce z: FINGERNAGEL/ROLAND 1997, Farbabb. 26

- VI.4. **Graduál**, fol. 11^v, Iniciála P, po 1315, Vídeň, Národní knihovna, sign. Cod. 1774.
Reprodukce z: KVĚT 1931, obr. 25
- VI.5. **Graduál**, fol. 72^r, Iniciála R, po 1315, Vídeň, Národní knihovna, sign. Cod. 1774.
Reprodukce z: KVĚT 1931, obr. 27
- VI.6. **Graduál**, fol. 91^r, Iniciála S, po 1315, Vídeň, Národní knihovna, sign. Cod. 1774.
Reprodukce z: FRIEDL 1930, obr. 142
- VI.7. **Graduál**, fol. 126^t, Iniciála E, po 1315, Vídeň, Národní knihovna, sign. Cod. 1774.
Reprodukce z: KVĚT 1931, obr. 28
- VI.8. **Graduál**, fol. 146^t, Iniciála R, po 1315, Vídeň, Národní knihovna, sign. Cod. 1774.
Reprodukce z: KVĚT 1931, obr. 29
- VII.1. **Chorální kniha**, fol. 104^v, Iniciála D, po 1315, Vídeň, Národní knihovna, sign. Cod. 1813.
Reprodukce z: FRIEDL 1930, obr. 31
- VII.2. **Chorální kniha**, fol. 205^t, Iniciála E, po 1315, Vídeň, Národní knihovna, sign. Cod. 1813.
Reprodukce z: KVĚT 1931, obr. 37
- VII.3. **Chorální kniha**, fol. 8^f, Iniciála B, po 1315, Vídeň, Národní knihovna, sign. Cod. 1813.
Reprodukce z: KVĚT 1931, obr. 30
- VII.4. **Chorální kniha**, fol. 29^f, Iniciála D, po 1315, Vídeň, Národní knihovna, sign. Cod. 1813.
Reprodukce z: KVĚT 1931, obr. 31
- VII.5. **Chorální kniha**, fol. 43^f, Iniciála D, po 1315, Vídeň, Národní knihovna, sign. Cod. 1813.
Reprodukce z: KVĚT 1931, obr. 32
- VII.6. **Chorální kniha**, fol. 57^t, Iniciála Q, po 1315, Vídeň, Národní knihovna, sign. Cod. 1813.
Reprodukce z: KVĚT 1931, obr. 34
- VII.7. **Chorální kniha**, fol. 57^v, Iniciála Q, po 1315, Vídeň, Národní knihovna, sign. Cod. 1813.
Reprodukce z: FRIEDL 1930, obr. 27
- VII.8. **Chorální kniha**, fol. 70^v, Iniciála S, po 1315, Vídeň, Národní knihovna, sign. Cod. 1813.
Reprodukce z: FINGERNAGEL/ROLAND 1997, Farbabb. 27
- VII.9. **Chorální kniha**, fol. 86^f, Iniciála E, po 1315, Vídeň, Národní knihovna, sign. Cod. 1813.
Reprodukce z: FRIEDL 1930, obr. 29
- VII.10. **Chorální kniha**, fol. 102^t, Iniciála C, po 1315, Vídeň, Národní knihovna, sign. Cod. 1813.
Reprodukce z: KVĚT 1931, obr. 33
- VII.11. **Chorální kniha**, fol. 119^t, Iniciála D, po 1315, Vídeň, Národní knihovna, sign. Cod. 1813.
Reprodukce z: KVĚT 1931, obr. 35
- VII.12. **Chorální kniha**, fol. 195^t, Iniciála D, po 1315, Vídeň, Národní knihovna, sign. Cod. 1813.
Reprodukce z: KVĚT 1931, obr. 36

- VIII.1. **Kapitulář**, fol. 23^r, Iniciála E, po 1315 (1323 ?), Vídeň, Národní knihovna, sign. Cod. 1835. Reprodukce z: KVĚT 1931, obr. 21
- VIII.2. **Kapitulář**, fol. 84^r, Iniciála E, po 1315 (1323 ?), Vídeň, Národní knihovna, sign. Cod. 1835. Reprodukce z: FRIEDL 1930, obr. 37
- IX.1. **Antifonář a žaltář**, fol. 36^r, Iniciála E, asi 1323, Brno, Moravská zemská knihovna, sign. R 355. Reprodukce z: www.manuscriptorium.com⁷⁵⁶
- IX.2. **Antifonář a žaltář**, fol. 52^r, Iniciála D, asi 1323, Brno, Moravská zemská knihovna, sign. R 355. Reprodukce z: www.manuscriptorium.com
- IX.3. **Antifonář a žaltář**, fol. 65^r, Iniciála D, asi 1323, Brno, Moravská zemská knihovna, sign. R 355. Reprodukce z: www.manuscriptorium.com
- IX.4. **Antifonář a žaltář**, fol. 79^v, Iniciála U, asi 1323, Brno, Moravská zemská knihovna, sign. R 355. Reprodukce z: www.manuscriptorium.com
- IX.5. **Antifonář a žaltář**, fol. 106^v, Iniciála D, asi 1323, Brno, Moravská zemská knihovna, sign. R 355. Reprodukce z: www.manuscriptorium.com
- IX.6. **Antifonář a žaltář**, fol. 196^v, Iniciála E, asi 1323, Brno, Moravská zemská knihovna, sign. R 355. Reprodukce z: www.manuscriptorium.com
- IX.7. **Antifonář a žaltář**, fol. 24^v, Iniciála D, asi 1323, Brno, Moravská zemská knihovna, sign. R 355. Reprodukce z: www.manuscriptorium.com
- IX.8. **Antifonář a žaltář**, fol. 58^v, Iniciála Q, asi 1323, Brno, Moravská zemská knihovna, sign. R 355. Reprodukce z: www.manuscriptorium.com
- IX.9. **Antifonář a žaltář**, fol. 8^v, Iniciála B, asi 1323, Brno, Moravská zemská knihovna, sign. R 355. Reprodukce z: www.manuscriptorium.com
- IX.10. **Antifonář a žaltář**, fol. 30^r, Iniciála D, asi 1323, Brno, Moravská zemská knihovna, sign. R 355. Reprodukce z: www.manuscriptorium.com
- IX.11. **Antifonář a žaltář**, fol. 44^v, Iniciála D, asi 1323, Brno, Moravská zemská knihovna, sign. R 355. Reprodukce z: www.manuscriptorium.com
- IX.12. **Antifonář a žaltář**, fol. 59^v, Iniciála D, asi 1323, Brno, Moravská zemská knihovna, sign. R 355. Reprodukce z: www.manuscriptorium.com
- IX.13. **Antifonář a žaltář**, fol. 73^r, Iniciála S, asi 1323, Brno, Moravská zemská knihovna, sign. R 355. Reprodukce z: www.manuscriptorium.com
- IX.14. **Antifonář a žaltář**, fol. 89^v, Iniciála E, asi 1323, Brno, Moravská zemská knihovna, sign. R 355. Reprodukce z: www.manuscriptorium.com

756

http://www.manuscriptorium.com/apps/main/index.php?request=show_record_num¶m=0&client=&ats=1299149376&mode=&testMode=&sf_queryLine=&qs_field=0, vyhledáno 4. 3. 2011.

- IX.15. **Antifonář a žaltář**, fol. 104^v, Iniciála C, asi 1323, Brno, Moravská zemská knihovna, sign. R 355. Reprodukce z: www.manuscriptorium.com
- IX.16. **Antifonář a žaltář**, fol. 121^r, Iniciála D, asi 1323, Brno, Moravská zemská knihovna, sign. R 355. Reprodukce z: www.manuscriptorium.com
- IX.17. **Antifonář a žaltář**, fol. 188^r, Iniciála D, asi 1323, Brno, Moravská zemská knihovna, sign. R 355. Reprodukce z: www.manuscriptorium.com
- IX.18. **Antifonář a žaltář**, fol. 35^f, Iniciála B, asi 1323, Brno, Moravská zemská knihovna, sign. R 355. Reprodukce z: www.manuscriptorium.com
- X.1. **Martyrologium Usuardi**, fol. 4^r, Iniciála E, po 1315 (1323 ?), Vídeň, Národní knihovna, sign. Cod. 417. Reprodukce z: FINGERNAGEL/ROLAND 1997, Abb. 304
- X.2. **Martyrologium Usuardi**, fol. 1^v, Iniciála C, po 1315 (1323 ?), Vídeň, Národní knihovna, sign. Cod. 417. Reprodukce z: FINGERNAGEL/ROLAND 1997, Abb. 307
- X.3. **Martyrologium Usuardi**, fol. 150^f, Iniciála A, po 1315 (1323 ?), Vídeň, Národní knihovna, sign. Cod. 417. Reprodukce z: FINGERNAGEL/ROLAND 1997, Abb. 305
- XI.1. **Geometrická konstrukce kompozičního schématu**, Madona s dítětem a růžovým keřem (z Antifonáře a žaltáře, fol. 188^f, asi 1323, Brno, Moravská zemská knihovna, sign. R 355). Reprodukce z: FRIEDL 1930, 34.
- XI.2. **Villard de Honnecourt**: Skicář, fol. 36^v, 20.-40. léta 13. století, Paříž, Bibliothèque Nationale, sign. MS Fr 19093. Reprodukce z: <http://classes.bnf.fr/>⁷⁵⁷
- XI.3. **Jean Pucelle**: Breviář z Bellevillu, fol. 24^v, 1323-1326, Paříž, Bibliothèque Nationale de France, sign. MS lat. 10483. Reprodukce z: www.britannica.com⁷⁵⁸
- XI.4. **Žaltář z Peterborough**, fol. 22^v, Iniciála D, kolem 1310-1320, Brusel, Královská knihovna, sign. Cod. 9961-62. Reprodukce z: KVĚT 1931, obr. 54
- XI.5. **Pasionál abatyše Kunhuty**, fol. 4^r, 1313-1321, Praha, Národní knihovna České republiky, sign. XIV.A.17. Reprodukce z: www.manuscriptorium.com⁷⁵⁹
- XI.6. **Františkánská Bible**, fol. 129^r, 70.-80. léta 13. století, Praha, Knihovna Národního muzea v Praze, sign. XII.B.13. Reprodukce z: www.manuscriptorium.com⁷⁶⁰

⁷⁵⁷ <http://classes.bnf.fr/villard/grand/carnet/36.htm>, vyhledáno 12. 4. 2011.

⁷⁵⁸ <http://www.britannica.com/EBchecked/media/36146/Plate-6-David-before-Saul-page-from-the-Belleville-Breviary>, vyhledáno 15. 6. 2011.

⁷⁵⁹ http://www.manuscriptorium.com/apps/main/index.php?request=show_tei_digidoc&virtnum=0&client=, vyhledáno 15. 6. 2011.

⁷⁶⁰ http://www.manuscriptorium.com/apps/main/index.php?request=show_tei_digidoc&virtnum=0&client=, vyhledáno 15. 6. 2011.

V. Seznam použité literatury

- BALEKA 1997 — Jan BALEKA: Výtvarné umění - výkladový slovník. Praha 1997
- BARTLOVÁ/BOBKOVÁ 2003 — Milena BARTLOVÁ / Lenka BOBKOVÁ: Velké dějiny zemí Koruny české, sv. IV.b. Praha, Litomyšl 2003
- BENEŠOVSKÁ 2010 — Klára BENEŠOVSKÁ: Královna Eliška Rejčka a klášter cisterciáček Aula Sanctae Mariae. In: Královský sňatek: Eliška Přemyslovna a Jan Lucemburský - 1310. Praha 2010, 488-496
- BOBKOVÁ 2003 — Lenka BOBKOVÁ: Velké dějiny zemí Koruny české, sv. IV.a. Praha, Litomyšl 2003
- BOROVSKÝ 2005 — Tomáš BOROVSKÝ: Kláštery, panovník a zakladatelé na středověké Moravě. Brno 2005
- CDM V — Antonín BOČEK / Josef CHYTIL (ed.): Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae V. Brno 1850
- CDM VI — Josef CHYTIL (ed.): Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae VI. Brno 1854
- DENIS 1793-1795 — Michael DENIS: Codices manuscripti theologici Bibliothecae Palatinae Vindobonensis latini aliarumque occidentis linguarum. Vindobonae 1793-1795
- DOKOPIIL 1966 — Vladislav DOKOUPIL: Soupis rukopisů knihovny Benediktinů v Rajhradě. 1966
- DOSTÁL 1922 — Eugen DOSTÁL: Čechy a Avignon. Příspěvky ke vzniku českého umění illuminátorského v XIV. století. Brno 1922
- DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ 2010 — Dana DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ: Eliška Rejčka (Richenza Velkopolská) a Rudolf Kaše. In: Královský sňatek: Eliška Přemyslovna a Jan Lucemburský - 1310. Praha 2010, 304-505
- DVOŘÁK 1901 — Max DVOŘÁK: Die Illuminatoren des Johann von Neumarkt. In: Jahrbuch der kunsthistorischen Sammlungen des allerhöchsten Kaiserhauses. Wien 1901, 6-126
- FINGERNAGEL/ROLAND 1997 — Andreas FINGERNAGEL / Martin ROLAND: Mitteleuropäische Schulen I (ca. 1250 – 1350). Wien 1997
- FOLTÝN 2005 — Dušan FOLTÝN: Encyklopedie moravských a slezských klášterů. Praha 2005
- FRB IV — Josef EMLER (ed.): Fontes rerum Bohemicarum IV. Pragae 1884
- FRIEDL 1930 — Antonín FRIEDL: Malíři královny Alžběty. Praha 1930

- FRIEDL 1955 — Antonín FRIEDL: Moravská knižní malba XI. až XVI. století: Výstava pořádaná v Uměleckoprůmyslovém museu v Brně. Brno 1955
- HLAVÁČKOVÁ 2010a — Hana J. HLAVÁČKOVÁ: Antifonář královny Elišky Rejčky. In: Královský sňatek: Eliška Přemyslovna a Jan Lucemburský - 1310. Praha 2010, 498-500
- HLAVÁČKOVÁ 2010b — Hana J. HLAVÁČKOVÁ: Žaltář, 1317-1323. In: Královský sňatek: Eliška Přemyslovna a Jan Lucemburský - 1310. Praha 2010, 501-502
- HOLTER 1939 — Kurt HOLTER: Gotische Buchmalerei im Südostdeutschen Raum: die Ostmark, Böhmen, Mähren und ihre Ausstrahlungsgebiete 1270-1500. 1939
- HRUBÝ 2002 — Vladimír HRUBÝ: Katedrála Sv. Ducha; Kaple Sv. Klimenta; Biskupská rezidence. Hradec Králové 2002
- CHYTIL 1891 — Karel CHYTIL: Drobné a tabulové malířství, tisk, vazby. In: Katalog retrospektivní výstavy. Praha 1891.
- CHYTIL 1892 — Karel CHYTIL: Retrospektivní výstava – III. Malířství drobné a tabulové. In: Památky archeologické a místopisné, roč. 15. Praha 1892, 534-539
- CHYTIL 1893 — Karel CHYTIL: Breviář královny Elišky Rejčky. In: Zlatá Praha, roč. 10. Praha 1893, 96
- KADLEC 1991 — Jaroslav KADLEC: Přehled českých církevních dějin 1. Praha 1991
- KOTRBOVÁ 1969 — Marie KOTRBOVÁ: Starobrněnský klášter. Brno 1969
- KRÁSA 1984 — Josef KRÁSA: Knižní malba. In: Dějiny českého výtvarného umění I/2. Praha 1984
- KUTAL 1984 — Albert KUTAL: Gotické sochařství. In: Dějiny českého výtvarného umění I/1. Praha 1984
- KUTHAN 2005 — Jiří KUTHAN: Gloria Sacri Ordinis Cisterciensis. Praha 2005
- KUTHAN 2008 — Jiří KUTHAN: Splendor et Gloria Regni Bohemiae. Umělecké dílo jako projev vladařské reprezentace a symbol státní identity. Praha 2008.
- KUTHAN 2009 — Jiří KUTHAN: Královna Alžběta Rejčka (†1335). In: Chrám Svatého Ducha a královna Eliška Rejčka v Hradci králové 1308 – 2008. Hradec Králové 2009, 113-128
- KVĚT 1929 — Jan KVĚT: Iluminátoři královny Rejčky. In: Sborník vydaný kruhem přátel k sedmdesátinám Karla B. Mádla na den 15. srpna roku 1929. Praha 1929, 61-79
- KVĚT 1931 — Jan KVĚT: Iluminované rukopisy královny Rejčky. Příspěvek k dějinám české knižní malby ve století XVI. Praha 1931
- KVĚT 1964 — Jan KVĚT: Martyrologium a regula s. Benedicti z kláštera Aula Sanctae Mariae na Starém Brně. In: Sborník prací filosofické fakulty Brněnské university, řada uměnovědná (F) č. 8. Brno 1964, 35-41

- LÍBAL 1948 — Dobroslav LÍBAL: Gotická architektura v Čechách a na Moravě. Praha 1948
- LÍBAL 1984 — Dobroslav LÍBAL: Gotická architektura. In: Dějiny českého výtvarného umění I/1. Praha 1984
- MARIÁNEK 1967 — Vladimír MARIÁNEK: Starobrněnský klášter královny Elišky Rejčky, jeho historie a využití pro pracoviště ČSAV. Brno 1967
- MATĚJČEK 1931 — Antonín MATĚJČEK: Malířství. In: Dějepis výtvarného umění v Čechách, I. díl. Praha 1931
- MATĚJČEK 1924 — Antonín MATĚJČEK: Dějepis umění II. Praha 1924
- MIKULKA 1996 — Jaromír MIKULKA: Dějiny Hradce Králové do roku 1850 I. Hradec Králové 1996
- MUSIL 2009 — František MUSIL: Hradec Králové, Eliška Rejčka a rok 1308. In: Chrám Svatého Ducha a královna Eliška Rejčka v Hradci králové 1308 – 2008. Hradec Králové 2009, 11-15
- NĚMEČKOVÁ/VITANOVSKÝ 1985 — Věra NĚMEČKOVÁ / Michal VITANOVSKÝ: Hradecká královna Eliška Rejčka. In: Sběratelské zprávy (Česká numismatická společnost), pobočka Hradec Králové, č. 50. 1985, 317-326
- NOVOTNÝ 1905 — Václav NOVOTNÝ: Úvod. In: Kronika Zbraslavská. Praha 1905
- PETR 2000 — Stanislav PETR: Středověké literární rukopisy v Moravském zemském archivu v Brně. In: Časopis Matice moravské, roč. CXIX. 2000
- RBM II — Josef EMLER (ed.): Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae II. Praegae 1882
- RBM III — Josef EMLER (ed.): Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae III. Praegae 1890
- SCHMIDT 1962 — Gerhard SCHMIDT: Die Malerschule von St. Florian. Beiträge zur süddeutschen Malerei zu Ende des 13. und im 14. Jahrhundert, Linz 1962
- SCHNEIDER 2009 — Karin SCHNEIDER: Gotische Schriften in deutscher Sprache II. Die oberdeutschen Schriften von 1300 bis 1350. Wiesbaden 2009
- STEJSKAL 1967 — Karel STEJSKAL: Pešek a Oldřich, malíři královny Rejčky. In: Dějiny a současnost, roč. IX, č. 9. 1967, 34-37
- STEJSKAL 1984 — Karel STEJSKAL: Počátky gotického malířství. In: Dějiny českého výtvarného umění I/1. Praha 1984, 284-311
- STEJSKAL 1999 — Karel STEJSKAL: Andreas Fingernagel - Martin Roland: Mitteleuropäische Schulen I (ca. 1250-1350). In: Umění 47. 1999

- STLOUKAL 1940 — Karel STLOUKAL: Královna Rejčka. In: Královny, kněžny a velké ženy české. Praha 1940, 116-127
- ŠAROCHOVÁ 2004 — Gabriela V. ŠAROCHOVÁ: O Rejčce, čtyřech králích a jednom pánovi. In: Radostný úděl vdovský. Královny-vdovy přemyslovských Čech. Praha 2004, 116-159
- ŠIMÁK 1938 — Josef Vítězslav ŠIMÁK: Středověká kolonisace v zemích českých. In: České dějiny, díl I, část 5. Praha 1938
- ŠŮLA 2009 — Jaroslav ŠŮLA: Stručný přehled dějin farnosti chrámu Sv. Ducha v Hradci Králové. In: Chrám Svatého Ducha a královna Eliška Rejčka v Hradci králové 1308 – 2008. Hradec Králové 2009, 89-95
- ŠUSTA 1939 — Josef ŠUSTA: Soumrak Přemyslovců a jejich dědictví. In: České dějiny, díl II., část I. 1939
- TEHNÍKOVÁ 2009 — Eleonora TEHNÍKOVÁ: Středověké nástěnné malby v děkanské sakristii v katedrále Sv. Ducha v Hradci Králové. In: Chrám Svatého Ducha a královna Eliška Rejčka v Hradci králové 1308 – 2008. Hradec Králové 2009, 129-135
- UNTERKIRCHER 1957 — Franz UNTERKIRCHER: Inventar der illuminierten handschriften, inkunabeln und fruhdrucke der österreichischen nationalbibliothek. Wien 1957
- VANÍČEK 2002 — Vratislav VANÍČEK: Velké dějiny zemí Koruny české, sv. III. Praha, Litomyšl 2002
- VÍTOVSKÝ 2009 — Jakub VÍTOVSKÝ: Stavebníci a mistři panovnického chrámu Sv. Ducha v Hradci Králové. In: Chrám Svatého Ducha a královna Eliška Rejčka v Hradci králové 1308 – 2008. Hradec Králové 2009, 97-112

VI. Resumé

Tato práce se zabývá rukopisy královny Elišky Rejčky. První kapitola je věnována osobě donátorky, Elišce Rejčce. Zabývá se jejím životem a donátorskými aktivitami s bližším zaměřením na klášter cisterciáček Aula Sanctae Mariae ve Starém Brně. V další části práce jsou pojednávány jednotlivé rukopisy. Jsou zde rozepsány jejich osudy, které byly po jejich rozdělení odlišné. V podkapitolách jsou k rukopisům uvedeny jejich příslušné katalogové údaje. V několika následujících kapitolách je provedena analýza výzdoby starobrněnského souboru. Systém rozvrhu výzdoby je předveden na schématech, které pro soubor rukopisů Elišky Rejčky nastínili Antonín Friedl a Jan Květ. Dále je rozebírána kaligrafická výzdoba a výzdoba malovaná s její typologií (iniciály, výzdoba bordur, ornamentika a figurální výjevy). Dále je řešena komplikovaná problematika vymezení dílenských vztahů mezi jednotlivými Rejččinými rukopisy. Poslední kapitola je věnována otázce umělecko-historického kontextu starobrněnského souboru rukopisů. Jsou zde porovnávány možné zdroje a paralely k výzdobě souboru, dále je řešena otázka datace a vývojového významu starobrněnské skupiny rukopisů.